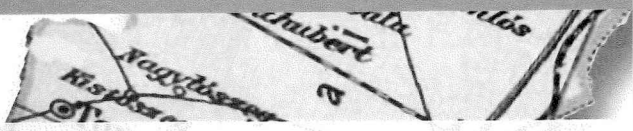
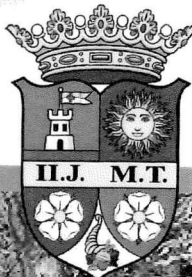
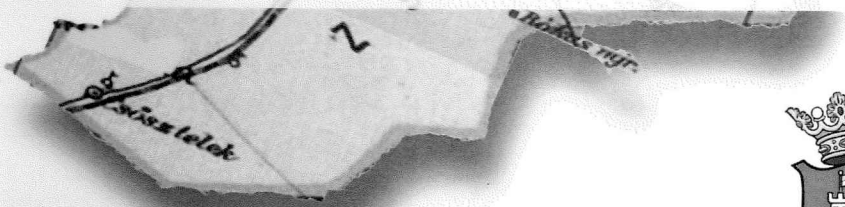

Gyémánt Richárd

Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Zsombolyai járásában (második kiadás)

Gyémánt Richárd:
Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye
Zsombolyai járásában

Második, átdolgozott kiadás

lektor:
Dr. Antal Tamás PhD, habil., egyetemi docens,
SZTE ÁJK, Európai Jegtörténelmi Tanszék.

Históriaantik Könyvkiadó, 2018

A kiadvány egyedi példányszámban készült!

szerkesztő: Duma Attila
Kiadó: Pamabo Kft.

ISBN 978-615-5613-89-0

Előszó

Torontál vármegye a történelmi Magyarország 63 vármegyéje¹ közül – az egykori törvényhatósági jogú városok területét is beleszámítva – 1910-ben az ötödik legnagyobb kiterjedésű közigazgatási egységnek számított. Határai Szegedtől a mai szerb fővárosig, Belgrádig (Београд / Beograd) hosszasan elnyúló lapályos, síkvidéken húzódtak, ahol csak a Deliblat homokbuckái képeztek jelentősebb „magaslatot”. A táj egyhangúsága ellenére, a történelmi Torontál vármegye az ország egyik „élesztára” volt. Gabonánövények (búza, zab, árpa), de különösen kukorica („tengeri”) termesztésére kiválóan alkalmas vidék.

Az egykori vármegye székhelye Nagybecskerek (Зрењанин / Zrenjanin) rendezett tanácsú város volt. Nagybecskerek mellett rendezett tanácsú városi ranggal bírt még Nagyikinda (Кикинда / Kikinda) is, azonban a vármegye – „közigazgatási rangban” – legjelentősebb városának, a Belgrádhöz közeli Pancsova (Панчево / Pančevo) törvényhatósági jogú város számított. Torontál vármegye területe – Pancsova törvényhatósági jogú várossal (113 km²) – 10 016 km² volt.

A történelmi Torontál vármegye az 1910. évi magyar népszámlálás idején egy törvényhatósági jogú városra (Pancsova), két rendezett tanácsú városra (Nagybecskerek, Nagyikinda) és 14 járásra – ezeken belül 210 településre – tagolódott. A járasok közül az egyik volt a 18 településnek otthont adó Zsombolyai járás.

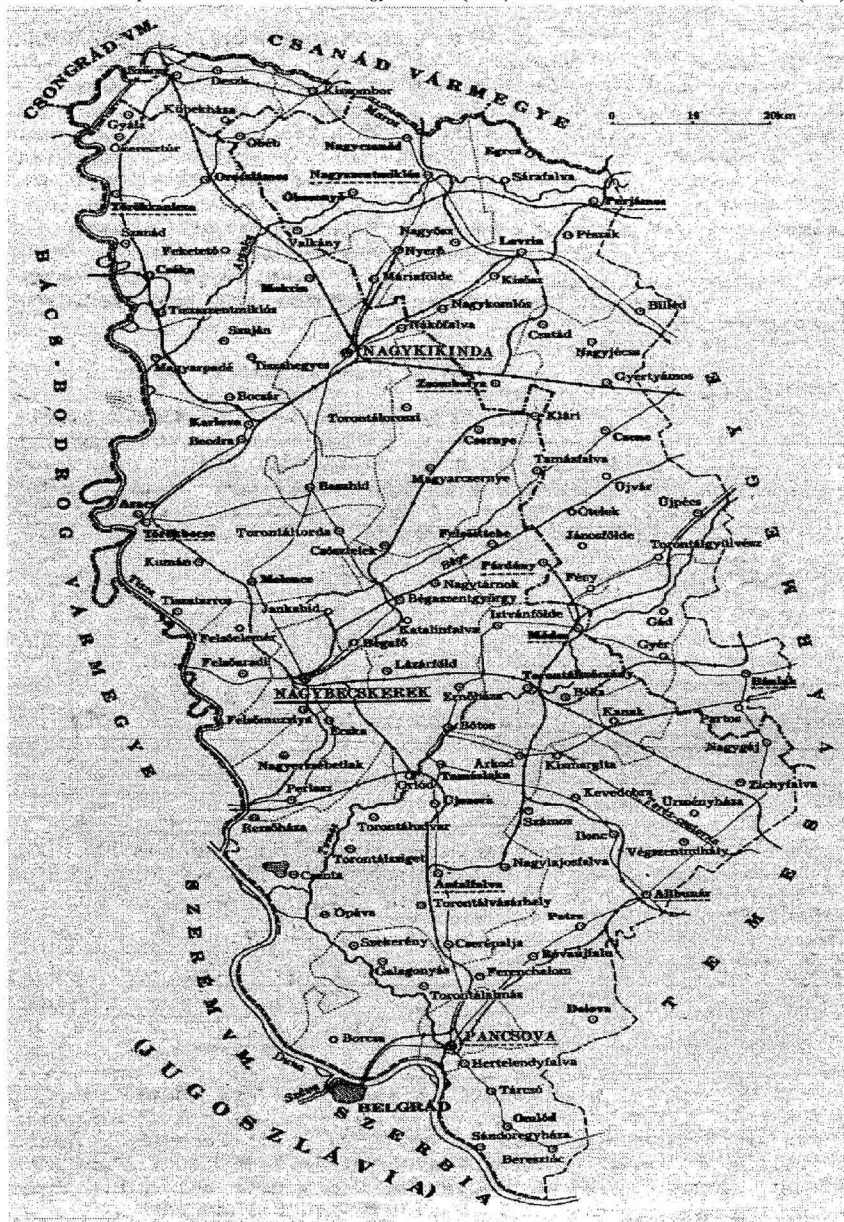
A Zsombolyai járás 18 települése közül tíz rendelkezett „nagyközség” ranggal; ezek voltak: Csenye, Csösztelek, Garabos, Kiskomlós, Magyarcsernye, Nagykomlós, Németcsernye, Torontáloroszi, Vizesd és a járás székhelye, Zsombolya. További nyolc településnek „kisközség” titulusa volt; ezek Károlyliget, Kistószeg, Kunszöllös, Mollyfalva, Nagytószeg, Szentborbála, Szenthubert, valamint Többa.

Jelen tanulmány szerzője arra tesz kísérletet, hogy – egyedülálló módon a magyar, szerb (jugoszláv) és román népszámlálások településsoros adatai segítségével – bemutassa a történelmi Torontál vármegye egykori Zsombolyai járásának etnikai (anyanyelvi-nemzetiségi), illetve felekezeti statisztikai adatait. Továbbá feladatául tűzte ki, hogy vázlatos áttekintést adjon az egyes „történelmi” és újonnan „kiépült” települések (Bozítópuszta, Leonamajor és Pálmajor) népesedéstörténetéről is. A járás jobbára németek (svábok) által lakott térség volt, ezért a tanulmány többnyire a németek (svábok) betelepődését, statisztikai adatait, valamint eltűnésének „kálváriáját” taglalja. Emellett nyomon követi a románság és a szerbség, de különösen a magyarság népesedéstörténeti sajátosságait, illetve „aktualitásait” is.

A hiánypótló mű megírását hosszú, többéves kutatómunka előzte meg, mely által sikerült beszerezni több, ma már ritkán fellelhető könyvritkaságot a 18., de különösen a 19. századból. A tanulmány megírását többszöri helyszíni kutatómunka is megelőzte.

¹ Közvetlenül a trianoni békeszerződés aláírását megelőzően a Magyar Szent Korona országainak területe 325 411 km² volt. A legnagyobb „alkotóelem”, a Magyar Királyság területe 282 849 km² kiterjedésű volt. A Magyar Királyság 63 vármegyét és 26 törvényhatósági jogú várost ölelt fel. A második alkotórész a Magyar Szent Korona országainak sorában Horvát-Szlávonország volt. Területe 42 541 km²-t tett ki. Területén nyolc vármegye és négy törvényhatósági jogú város helyezkedett el. A harmadik „közjogi alkotóelem” a „corpus separatum”, vagyis „Fiume város és kerülete” volt. Ezt a 21 km² kiterjedésű, speciális jogállású közigazgatási egységet szokták a „laikusok”, tévesen, a 64. magyar vármegyének tekinteni. EDELÉNYI-SZABÓ DÉNES: *Magyarország közigazgatási alkatrészeinek és törvényhatóságainak területváltozásai. Különlenyomat a „Magyar Statisztikai Szemle” 1928. (VI.) évfolyamából.* Hornyánszky Viktor Részvénytársaság, Magyar Királyi Udvari Könyvnyomda, Budapest, 1928, 5. p.

1. térkép: A történelmi Torontál vármegye területe (1910) a délszláv-román határkorrekció után (1924)

Forrás: Magyarország régi térképeken: http://hungary-maps.myhuonet.com/irmapes_content/vm154.jpg (Letöltés ideje: 2017. január 31.)

I. A Zsombolyai járás és települései

A Zsombolyai járás a történelmi Torontál vármegye tizennégy egykori járása közül – az 1910. évi magyar népszámlálás „eszmei” időpontjában – a hatodik legnagyobb kiterjedésű közigazgatási egységnek számított.² Területe: 115 889 katasztrális hold (666,94 km²) volt. Ezzel az értékkel csak a Nagybecskereki, az Antalfalvai, a Pancsovai, a Törökbecsei, valamint a Törökkanizsai járások előzték meg. A Zsombolyai járás területe a történelmi Torontál vármegye – 10 016 km² nagyságú – területének 6,7%-át tette ki. A járás központja Zsombolya (Jimbolia) nagyközség volt.

1. táblázat: A Zsombolyai járás helységek névváltozásai (1880-1910)

Népszámlálás				
	1880	1890	1900	1910
1.	Czernya (Szerb-)	Csernya	Csernya	Csernye
2.	Csősztelek	Csősztelek	Csősztelek	Csősztelek
3.	Grabác	Grabác	Grabác	Garabos
4.	Charleville	Károlyliget	Károlyliget	Károlyliget
5.	Osztern	Osztern	Kiskomlós	Kiskomlós
6.	Masztort	Kis-Tószeg	Kistószeg	Kistószeg
7.	Konstantia	Kun-Szőllős	Kunszőllős	Kunszőllős
8.	Czernya (Magyar-)	Magyar-Czernya	Magyarczernya	Magyarcsernye
9.	Mollidorf	Mollifalva	Mollifalva	Mollyfalva
10.	Komlós (Bánát-)	Nagy-Komlós	Nagykomlós	Nagykomlós
11.	Heuföld	Nagy-Tószeg	Nagytószeg	Nagytószeg
12.	Czernya (Német-)	Német-Czernya	Németczernya	Németcsernye
13.	Seultum	Seultourn	Seultourn	Szentorbála
14.	Szent-Hubert	Szent-Hubert	Szenhubert	Szenhubert
15.	Toba	Tóba	Tóba	Tóba
16.	Orosz (Kis-)	Kis-Orosz	Kisorosz	Torontáloroszi
17.	Vizesdia (Kis-)	Kis-Vizesda	Kisvizesdia	Vizesd
18.	Zsombolya	Zsombolya	Zsombolya	Zsombolya

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

A járás településeinek száma, illetve a hozzá tartozó települések a dualizmus időszakának (1867-1918) négy magyar – 1880., 1890., 1900. és 1910. évi – népszámlálása alatt nem változott. A helységnevekben – 1910-hez viszonyítva – viszont megfigyelhető a „magyarosítás”.

2. táblázat: A Zsombolyai járás anyanyelvi adatai (1880-1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	43 100	7 368	25 736	45	4 236	–	3 038 ³		448+2 229 ⁴
1890	47 532	9 117	29 664	36	4 683	1	16	3 363	652
1900	48 582	10 772	29 297	24	4 423	–	32	3 423	611
1910	46 904	12 026	25 552	50	4 643	–	21	3 687	925

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

² A történelmi Torontál vármegye a trianoni békeszerződésig – 1920. június 4. – jogilag fennálló 14 járását 1878-ban állították fel, miután előbb a Katonai Határőrvidék bizonyos részeit, utóbb pedig az ún. „Nagykikindai Kiváltságos Kerület” területét olvasztotta magába Torontál vármegye. A két, utolsóként létrehozott járás az Alibunári és a Párdányi járások voltak. HARASZTHY LAJOS: *Torontál vármegye története 1867-től*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 488. p

³ Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

⁴ Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelentette. A Zsombolyai járás esetében az első érték (448 fő) az egyéb hazai (384 fő) és az egyéb külföldi (64 fő) anyanyelvűek adataiból tevődött össze.

A járás településeinek népessége etnikai szempontból meglehetősen „elegyesnek” mondható. Az utolsó magyar népszámlálás eszmei időpontjában – 1910. december 31-én éjjélkor – a járás lakosainak száma 46 904 fő volt, ebből az abszolút többség, 25 552 fő (54,5%) volt német. A jobbra római katolikus magyarság a második legjelentősebb népcsoport volt 12 026 fővel (25,6%). A németeket és a magyarokat követték a románok (4 643 fő, 9,9%) és a szerbek (3 687 fő, 7,9%). Az egyéb anyanyelvűek száma mindössze 996 fő (2,1%) volt.

3. táblázat: A Zsombolyai járás felekezeti adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Felekezet						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	43 100	34 803	7 387	83	70	275	482
1890	47 532	38 663	7 853	113	99	280	524
1900	48 582	39 694	7 838	82	164	256	548
1910	46 904	37 636	8 166	138	203	228	533

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Felekezeti téren – 1910-ben – a népesség jelentős része, 37 636 fő (80,2%) a római katolikus egyházhoz tartozott. Főképp a németek, a magyarok, illetve az elenyésző számú horvátok közül kerültek ki a római katolikus felekezet hívei. A második jelentősebb felekezet az ortodox volt, 8 166 fővel (17,4%). Túlnyomórészt a szerbek és a románok tartoztak ide. A többi felekezet tagjainak száma és aránya elhanyagolható volt (1 102 fő, 2,4%).⁵

A Zsombolyai járás területén – 1910-ben – 21 901 fő, azaz a teljes népesség 46,7%-a beszélt magyarul. Ugyanakkor a járás területén 28 533 fő – a népesség 60,8%-a – tudott írni és olvasni.⁶

A Zsombolyai járás települései anyanyelvi és felekezeti szempontból viszonylag jól elhatárolhatóak egymástól. A német települések voltak túlsúlyban: Csősztelek, Garabos, Károlyliget, Kiskomlós, Kistószeg, Kunszöllös, Mollyfalva, Nagytószeg, Németcsernye, Szentborbála, Szenthubert, Vizeds és Zsombolya lakossága kizárólagosan, illetve jobbra német többséget képzett. Többségében magyarok által lakott település három feküdt a járás területén, ezek Magyarcsernye, Tóba és Torontáloroszi. Román és szerb többségű faluból mindössze egy-egy volt. Előbbire Nagykomlós, utóbbira Csernye a példa. A trianoni békeszerződés a Zsombolyai járás teljes területét elvette Magyarországtól. Ugyanakkor a területet felosztotta a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság és a Román Királyság között. A végleges határt – az 1923. november 24-i belgrádi egyezmény alapján – csak 1924. április 10-én állapították meg. A kezdetben szerb kézen lévő járási székhely, Zsombolya, továbbá Kiskomlós Románia része lett, ugyanakkor több település, így a két, korábban Torontál vármegyéhez tartozó járási székhelyek, a román kézen lévő Módos (Јама Тамих/Јаša Tomić) és Párdány (Међа/Međa) a délszláv állam részévé váltak.⁷ A határkorrekció eredményeképpen a délszláv államhoz tizenkettő, Romániához pedig hat település került. Napjainkban közötti, román-szerb határátkelőhely működik Zsombolya és Csernye között. Korábban vasúti közlekedés is volt Zsombolya és Nagyikinda (Кикинда/Kikinda) viszonylatában, de ez már megszűnt.

⁵ *A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint.* Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1912, 372-373. pp.

⁶ *A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint.* Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1912, 373. p.

⁷ *Magyar vagyok. Közösségi portál minden magyar ajkúnak, határok nélkül:* <http://www.magyarvagyok.hu/kultura/regiojok/erdely/banat/3861-Zsombolya.html> (Letöltés ideje: 2017. január 25.), DAN, PETRE: *Hotarele româniismului în date.* Litera Internațional, București, 2005, 106-107. pp.

I. 1. Csernye

Csernye, illetve Rácz-Csernye, mai nevén Szerbcsernye (németül: „*Serbisch-Zerne*”, románul: „*Cernea Sârbească*”, szerbül: „*Српска Црња*” / „*Srpska Crnja*”) Zombolyától délnyugatra helyezkedik el, közvetlenül Németcsernye (Deutsche Zerne) mellett, mely településsel szinte egybeépült, és amelyet később magába is olvasztott. A falu viszonylag fiatal település, mivel csak 1753-ban létesítették, amikor 68 szerb család telepedett le a területén. Akkoriban „Czerna-Gréda”, azaz „Fekete-sziget” elnevezéssel illették. Később a „Gréda” elnevezés elmaradt, csak a „Czerna” maradt meg, melyből kialakult a település ma is használt neve.⁸ A „Rácz”,⁹ illetve a „Szerb” megjelölés pedig a településen élő, domináns népcsoportra utalt. Vályi András könyvében a következőket írta a faluról: „*Czerna. Elegyes falu Torontál Vármegyében, földes ura a' Királyi Kamara, lakosai katolikusok, fekszik Mastort, és Klári faluknak szomszédságokban. Határja jó termékenységgű.*”¹⁰ Fényes Elek geográfiai szótára szerint: „*Rácz-Czernya, rácz falu, Torontál vmgyében, Német-Czernya mellett: 236 kath., 6 evang., 2816 n. e. óhitű, 10 zsidó lak., óhitű anyatemplommal, 113 egész telekkel. F. u. Csekonics János.*”¹¹ A települést 1886-ban jelentős tűzvész pusztította; akkor 250 ház égett le a faluban. Csernye a trianoni békeszerződés aláírását – 1920. június 4. – követően a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság része lett.

4. táblázat: Csernye nagyközség anyanyelvi adatai (1880-1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	3 854	32	827	–	28	–	2 723 ¹²		15+229 ¹³
1890	4 105	37	1 181	–	4	–	–	2 855	28
1900	4 248	38	1 404	–	6	–	1	2 798	1
1910	3 929	65	973	1	14	–	1	2 849	26

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

A faluban élő szerbség a pravoszláv felekezethez tartozik. Ortodox „hagymasipkás” templomuk a falu közepén áll. Építése 1775-ben történt. Védőszentje „*Szent Procopius*” („*Sveti velikomučenik Prokopije*” / „*Свети великомученик Прокопије*”), aki Diocletianus római császár (Kr. u. 284-305) keresztényüldözésének esett áldozatul. Ünnepnapiját az ortodox liturgia szerint július 21-én tartják.¹⁴ A helyi németiség a településsel egybeépült Németcsernye római katolikus templomát látogatta, amíg el nem üzték lakóhelyéről.

⁸ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 36. p.

⁹ „*A rác szó eredetileg a szerbiai Raška területre, pontosabban a Ras városából származó emberre utal.*” SZENTESI ZÖLDI LÁSZLÓ: *Rácok, oláhok, muszkák, burkusok*. Magyar Hírlap, 2011. november 21. *Történelem portál*: <http://tortenelemportal.hu/2011/11/racok-olahok-muszkak-burkusok/> (Letöltés ideje: 2017. január 25.)

¹⁰ VÁLYI ANDRÁS: *Magyar Országának leírása, I. kötet*. A Királyi Universitásnak betűivel, Buda, 1796. Internetes elérhetőség: <http://www.fszek.hu/digitdoc/valyi/> (Letöltés ideje: 2016. július 28.)

¹¹ FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. I. kötet*. Nyomtatott Kozma Vazulnál, Pest, 1851, 234. p., FÉNYES ELEK: *Magyarországnak 's a hozzá kapcsolat tartományoknak mostani állapota Statisztikai és Geographiai tekintetben, IV. kötet*. Trattner-Károlyi Tulajdona, Pest, 1839, 400. p.

¹² Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

¹³ Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelentette. Csernye esetében az első érték (15 fő) az egyéb huzait (14 fő) és az egyéb külföldi (1 fő) anyanyelvűek adataiból tevődött össze.

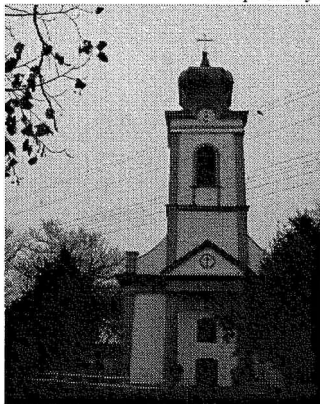
¹⁴ *A Bánati Szerb Ortodox Helytartóság honlapja*: <http://www.eparhijabanatska.rs/parohije/zitistansko-namesnistvo/srpska-crnja/> (Letöltés ideje: 2016. július 28.)

5. táblázat: Csernye nagyközség felekezeti adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Felekezet						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	3 854	925	2 905	2	–	15	7
1890	4 105	1 212	2 872	4	–	12	5
1900	4 248	1 438	2 794	–	–	12	4
1910	3 929	1 041	2 875	–	6	5	2

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

2. kép: Csernye szerb pravoszláv temploma (2012)

Forrás: Saját fénykép.

6. táblázat: Csernye etnikai adatai (1921–2011)

Év	Nemzetiség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1921	Nincs adat.							
1931	Nincs adat.							
1948	8 820	Nincs adat.						
1953	7 977	361	Nincs adat.			20	7 194	402
1961	7 376	337	Nincs adat.			21	6 907	111
1971	6 001	219	Nincs adat.			16	5 535	231
1981	5 467	207	Nincs adat.			7	4 450	803
1991	5 046	194	10	1	2	9	4 148	682
2002	4 383	163	11	2	9	8	3 672	518
2011 ¹⁵	3 685	113	10	Nincs adat.	6	4	2 941	Nincs adat.

Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal, délszláv népszámlálások: <http://pop-stat.mashke.org/> (Letöltés ideje: 2016. július 12.)

¹⁵ A Szerb Statisztikai Hivatal hivatalosan eddig még nem közölte a 2011. évi szerbiai népszámlálás nemzetiségi adatainak településsoros eredményeit. Ennek ellenére felmérte azokat. A „Nincs adat.” megjegyzés esetén, adatvédelmi szempontok miatt – három fő alatt – nem közzölték a statisztikai adatokat, emiatt – és más, a tanulmányban nem feltüntetett nemzetiségek hasonló adatainak hiánya miatt – az „Egyéb” kategória értékeit sem lehet pontosan meghatározni. Az „Egyéb” kategóriába az „Ismeretlen”, a „Nem nyilatkozott”, illetve a „Regionális hovatartozás” adatai is beleértendők. (Utóbbi három megjelölés a korábbi népszámlálási adatok „Egyéb” adatainál is beleértendők.) A 2011. évi adatok forrása: Republički zavod za statistiku, Odeljenje za diseminaciju i odnose sa javnošću. Beograd, 2017. Az adatok közlője, Tóth-Glemba Klára, kisebbségkutató, az MTA külföldi köztestületi tagja.

I. 2. Csősztelek

I. 2. 1. Csősztelek

Csősztelek (németül: „*Neuhatzfeld*”, románul: „*Cestereg*”, szerbül: „*Чесмеpez*” / „*Čestereg*”) Zsombolyától délnyugatra, a Nagybecskerek (Зрењанин / Zrenjanin) felé vezető út mentén fekvő település. A falu középkori eredetű, akkoriban a helység helyén „Csesztreg” vagy – másként megnevezve – „Csesztöreg” nevű helység feküdt. A település nevét a hasonló folyótól vette, melynek emlékét az egykori meder helyén fekvő réti puszta őrzi. Első okiratos említése az 1332-1337. évi pápai tizedjegyzékben történt. Ezt az adatot leszámítva, egyéb, pontosabb információt nem tudunk róla. A török hódoltság időszakában a falu elpusztult.¹⁶ A törökök kiűzését követően, az 1723/1725. évi gróf Mercy-féle térképen lakatlan helyként volt feltüntetve. Az 18. század végéig lakatlan pusztaként tartották nyilván. Ekkor – 1780-tól – a Csekonicus család bérelte, majd 1800-ban pedig megvásárolta.

Vályi András is lakatlan pusztaként mutatta be a térséget: „*Cseszterek. Szabad puszta a' Banáiban Torontál Vármegyében, földes ura a' Királyi Kamara, fekszik tavak között Nagy Becskerektől másfél mértföldnyire. Határja jól termő.*”¹⁷

A Csekonicusok „*Csanád és Csongrád vármegyékből behívott magyar kertészeket telepített e pusztára, kik az akkori mocsaras területen, ittebei határtól egészen a magyarcsernyei határig szétszórta a partosabb helyekre építették házaikat.*”¹⁸

A magyarok a 19. század első felében – 1829-ben – elköltöztek, helyükre római katolikus vallású németek telepedtek le. A német telepesek Németcsernyéről és Zsombolyáról érkeztek, de mindjárt az első időszakban nagyobb problémával szembesültek: 1831-től 1873-ig többször is a kolera pusztított a faluban. Ebben az időszakban megközelítőleg háromszázan haltak meg a járványos megbetegedések következtében. Ugyanakkor sok gyermek hunyt el a himlő (1871), majd a diftéria (1892) következményeként is.¹⁹

A település német neve „*Neuhatzfeld*”, utalva arra a tényre, hogy a német telepesek többsége Zsombolyáról – németül „*Hatzfeld*” – érkezett.

Fényes Elek a 19. század derekán az alábbi adatokat közölte a faluról: „*Csősztelek, német falu, Torontál vgyében, Basahidhoz keletre: 1216 kath., 1 evang., 1 ref., 48 zsidó lak., kath. anyatepplommal. Határa gazdag termékenységgű, sok helyt még nagyon vizenyős. Lakosai contractualisták. F. u. Zsombolyi, Csekonicus János. Ut. p. Melencze.*”²⁰

A település része volt – külterületként – Gyulamajor, Ivánmajor, Pálmajor, illetve egyéb – nem nevesített – külterület.

Csősztelek a trianoni békeszerződés aláírását – 1920. június 4. – követően a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság része lett.

¹⁶ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 38. p.

¹⁷ VÁLYI ANDRÁS: *Magyar Országának leírása, I. kötet*. A Királyi Universitásnak betűivel, Buda, 1796. Internetes elérhetőség: <http://www.fszek.hu/digitdoc/valyi/> (Letöltés ideje: 2016. július 28.)

¹⁸ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 38. p.

¹⁹ *Csősztelek német nyelvű honlapja*: <http://www.tschestereg.de/ortsgeschichte/> (Letöltés ideje: 2017. január 25.)

²⁰ FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. I. kötet*. Nyomatott Kozma Vazulnál, Pest, 1851, 228-229. pp., FÉNYES ELEK: *Magyarországnak 's a hozzá kapcsolat tartományoknak mostani állapota Statisztikai és Geographiai tekintetben, IV. kötet*. Trattner-Károlyi Tulajdona, Pest, 1839, 388-389. pp.

7. táblázat: Csősztelek nagyközség anyanyelvi adatai (1880-1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	2 001	77	1 733	5	20	–	–	2 ²¹	164 ²²
1890	2 455	273	2 141	1	15	–	–	18	7
1900	2 772	452	2 235	–	24	–	–	36	25
1910	2 749	662	1 960	1	61	–	–	32	33

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Csősztelek lakói jobbra németek, kisebb részben magyarok voltak; mindkét népcsoport a római katolikus felekezethez tartozott. A település első római katolikus templomát 1829-ben építették, az újabbat pedig 1880 és 1881 között. Az újabb templom védőszentje „Nepomuki Szent János” („*Hl. Johannes Nepomuk*”), ünnepnapja május 16-án volt. A liturgikus nyelv szerepét a német töltötte be.²³ A németek elűzése után jóformán hívők nélkül maradt római katolikus templomot 1948 után lerombolták. Csősztelek utolsó plébánosát, Schäfer Vilmost (Nagykikinda, 1884. június 8. – Csősztelek, 1944. december 14.) a szerb partizánok kivégezték.²⁴

Jelenleg nem önálló római katolikus plébánia. Törzsudvarnokhoz (Банатски Двор / Banatski Dvor) tartozó, egykoron jelentős, napjainkra azonban már szervezett egyházközség nélküli településnek tekintendő.²⁵

3. kép: Csősztelek egykori római katolikus temploma

Forrás: Family Search honlap: <https://familysearch.org/photos/artifacts/25534814> (Letöltés ideje: 2016. július 28.)

A második világháború után a Csősztelekre betelepített szerbeknek sokáig nem volt templomuk. Felépítésének „ötlete” 1990-ben merült fel. A „szerb-bizánci” stílusban épülő épület alapjait 2007-ben rakták le, de a pravoszláv templomot jelenleg is építik. Elkészültét

²¹ Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

²² Az egyéb kategóriánál az érték a beszélni nem tudó népességet jelölte.

²³ ERŐS LAJOS (szerk.): *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskerekeli Egyházmegye történetéhez*. LOGOS Kiadó, Tóthfalu, 1993, 225-227. pp.

²⁴ *A Nagybecskerekeli Egyházmegye honlapja*: <http://www.catholic-zr.org.rs/torzsudvarnok/> (Letöltés ideje: 2016. július 28.)

²⁵ *A Nagybecskerekeli Egyházmegye honlapja*: <http://www.catholic-zr.org.rs/torzsudvarnok/> (Letöltés ideje: 2016. július 28.)

követően „Szent Illés próféta” („Svetog Proroka Ilije” / „Свѣтозъ пророка Ілїе”) tiszteletére szentelik majd fel. Ünnepnapiját – az ortodox liturgiában – augusztus 2-án tartják.²⁶

8. táblázat: Csősztetek nagyközség felekezeti adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Felekezet						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	2 001	1 958	6	–	6	11	20
1890	2 455	2 405	30	4	5	8	3
1900	2 772	2 685	47	2	11	8	19
1910	2 749	2 607	123	9	7	2	1

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

9. táblázat: Csősztetek etnikai adatai (1921–2011)

Év	Nemzetiség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Rómán	Horvát	Szerb	Egyéb
1921	Nincs adat.							
1931	Nincs adat.							
1948	2 296	Nincs adat.						
1953	2 248	27	Nincs adat.			31	2 056	134
1961	2 101	23	Nincs adat.			50	1 980	48
1971	1 766	13	Nincs adat.			19	1 624	110
1981	1 581	10	Nincs adat.			28	1 401	142
1991	1 465	12	–	–	–	10	1 273	170
2002	1 391	11	–	–	–	15	1 294	71
2011 ²⁷	1 113	9	Nincs adat.	Nincs adat.	Nincs adat.	14	1 009	Nincs adat.

Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal, *délszláv népszámlálások*: <http://pop-stat.mashke.org/> (Letöltés ideje: 2016. július 12.)

Csősztetek német lakóinak jelentős része még 1944-ben, a visszavonuló német hadsereggel elhagyta lakóhelyét, menekülve a jugoszláv partizánok és a közeledő Vörös Hadsereg egységeinek bosszúja elől. A helyben maradt német lakosokat „lögerekbe”, haláltáborokba zárták, illetve brutális módon bántak velük. Többen behaltak a partizánok kegyetlenkedéseibe.²⁸

A második világháború után, 1945. szeptember 14-én érkezett Csősztetekre a németek helyére Bosznia-Hercegovinából, illetve kisebb részben Montenegróból a betelepített szerbeknek nagyobb csoportja. Bosznia-Hercegovinából Ključ, Sanski Most, Bosanski Novi, Bosanska Dubica, Prijedor, Banja Luka, illetve Bosanska Gradiška környékéről érkeztek szerbek.²⁹ Ezzel teljesen megváltozott az addig jobbára németajkú falu etnikai arculata. Napjainkban már szinte semmi sem utal a németek (svábok) egykori létére.

²⁶ A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság honlapja: <http://www.eparhijabanatska.rs/parohije/zitistansko-namesnistvo/cestereg/> (Letöltés ideje: 2016. július 28.)

²⁷ A Szerb Statisztikai Hivatal hivatalosan eddig még nem közölte a 2011. évi szerbiai népszámlálás nemzetiségi adatainak településsoros eredményeit. Ennek ellenére felmérte azokat. A „Nincs adat.” megjegyzés esetén, adatvédelmi szempontok miatt – három fő alatt – nem közölték a statisztikai adatokat, emiatt – és más, a tanulmányban nem feltüntetett nemzetiségek hasonló adatainak hiánya miatt – az „Egyéb” kategória értékeit sem lehet pontosan meghatározni. Az „Egyéb” kategóriába az „Ismeretlen”, a „Nem nyilatkozott”, illetve a „Regionális hovatartozás” adatai is beleértendők. (Utóbbi három megjelölés a korábbi népszámlálási adatok „Egyéb” adatainál is beleértendők.) A 2011. évi adatok forrása: Republički zavod za statistiku, Odeljenje za diseminaciju i odnose sa javnošću. Beograd, 2017. Az adatok közölje, Tóth-Glemba Klára, kisebbségkutató, az MTÁ külföldi köztestületi tagja.

²⁸ Csősztetek német nyelvű honlapja: <http://www.tschestereg.de/ortsgeschichte/> (Letöltés ideje: 2017. január 25.)

²⁹ Csősztetek honlapja: <http://www.cestereg.rs/Glavni%20meni/istorijat.htm> (Letöltés ideje: 2016. július 28.)

I. 2. 2. Pálmajor

Pálmajor (románul: „*Pârneora*”, szerbül: „*Банатско Карађорђево*” / „*Banatsko Karadorđevo*”) egykoron – mint Csekonics birtok – Csősztelek nagyközség külterülete volt Gyulamajjossal, Ivánmajjossal, illetve az „*egyéb külterülettel*” egyetemben. Akárcsak a másik három külterületi rész, Pálmajor is magyar többségű volt. Jobbára római katolikus felekezetű népesség lakta. Az 1910. évi magyar népszámlálás szerint 134 fő élt a területén, ebből 122 fő (91%) volt magyar, nyolc fő román és négy fő német anyanyelvű személy.³⁰

A trianoni békeszerződés aláírását (1920. június 4.) követően, 1921-ben érkeztek az első betelepülők, akik főképp leszerelt szerb katonák és családtagjaik voltak. A kiszolgált katonák elsősorban a „szaloniki front” önkéntesei közül kerültek ki. Egészen 1927-ig közel 5 500 fő telepedett le Pálmajorban, mely ekkor önálló településsé vált. A délszlávok célja a térség „elszerbesítése”, ezáltal az addigi etnikai viszonyok megbontása volt. A szerb lakók elsősorban Lika, Bosznia-Hercegovia és Montenegró területéről érkeztek.

A falu szerb nevének előtagja, a helység földrajzi fekvésére, utótagja pedig I. (Karadordevi) Sándor jugoszláv királyra (1921-1934) utal, aki a település névadója.

4. kép: Pálmajor szerb ortodox temploma, előtte szerb katonaemlékmű

Forrás: *A Vajdaság enciklopédiája*: http://vajdasag.rs/F%C3%A1jl:Banatsko_Karadj_Orthodox_church.jpg
(Letöltés ideje: 2017. január 27.)

³⁰ *A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták telepeik szerint.* Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1912, 615. p.

A település szerb pravoszláv templomát 1989-ben építették és 1990-ben szentelték fel. Az ortodox templom védőszentje, a szerbek nemzeti hőse, a rigómezei csata (1389) mártírja, „Szent Lázár fejedelem” („Svetog velikomučenika kneza Lazara” / „Светоз великомученика kneza Lazara”).³¹ Ünnepnapját – az ortodox liturgia szerint – július 28-án tartják. A liturgikus nyelve a szerb.³²

10. táblázat: Pálmajor etnikai adatai (1921–2011)

Év	Nemzetiség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1921	Nincs adat.							
1931	Nincs adat.							
1948	4 382	Nincs adat.						
1953	4 370	9	Nincs adat.			35	4 249	77
1961	3 852	7	Nincs adat.			22	3 701	122
1971	3 353	4	Nincs adat.			18	3 205	126
1981	2 855	3	Nincs adat.			21	2 553	278
1991	2 575	12	5	–	4	1	2 369	184
2002	2 508	18	–	–	–	5	2 398	87
2011 ³³	2 091	19	Nincs adat.	Nincs adat.	3	7	2 014	Nincs adat.

Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal, délszláv népszámlálások: <http://pop-stat.mashke.org/> (Letöltés ideje: 2016. július 12.)

³¹ Szent Lázár Hrbeljanovics (Стефан Лазар Хребљановић) Szerbia fejedelme (1371-1377), majd cárja (1377-1389). A szerb uralkodóházzal, a Nemanja-dinasztiával rokonságban álló Lázár a szerbek egyik legjelentősebb történelmi személyisége. Ő vezette a szerb hadsereget a törökök ellen a rigómezei csatában (1389. június 15., a szerb ortodox naptárban 1389. június 28.). Ezt a napot, a „Vidovdan”-t (Szent Vid napját) a szerb ortodox egyház a mai napig ünnepnapnak tartja, függetlenül attól, hogy a csata a szerbekre nézve katasztrofális kimenetelű lett. Lázár cár bátran harcolt, de a szerbek a törököket nem tudták feltartoztatni, még úgy sem, hogy a szerbek egyik vezére, Miloš Obilić (Милош Обилић) megadást színelve a törökök táborába sietett, ahol halálának megsebesítette I. Murád török szultánt (1362-1389), aki a csata alatt meghalt. Utóda I. (Villám) Bajezid (1389-1402) lett, aki már az összecsapás alatt megfojtatta öccsét, hogy biztosítsa saját szultáni hatalmát. A szerbek a török szultán halálát nem tudták kihasználni, ezért az erőfölényben lévő törökök megverték a szerb hadat. Lázár cárt, akárcsak vezérét, Miloš Obilić-et a csata után kivégezték a törökök. Lázár cár földi maradványai a Szerémségben található Rendek (Vrđnik) monostorába (Ravanica) kerültek. Egészen 1942-ig nyugodtak itt a földi maradványok, melyeket ekkor átvitték a belgrádi ortodox katedrálisba, majd onnan 1989-ben ismét visszahozták a Ravanica-monostorba (amely egyben apácázarda is). LUCZENBACHER JÁNOS: *A' szerb zsupánok, királyok és csárok pénzei*. Magyar Királyi Egyetem, Buda, 1843, 61-64. pp., TARIÁN M. TAMÁS: *Az első rigómezei csata, 1389. június 15.* RubicONLINE: http://www.rubicon.hu/magyar/nyomtathato_verzio/1389_junius_15_az_elso_rigomezei_csata/ (Letöltés ideje: 2017. január 30.), *A Fruška Gora turisztikai honlapja, Vrđnik Monastery*: <http://fruskac.net/en/locations/monasteries/vrdnik> (Letöltés ideje: 2017. január 30.)

³² *A Bánati Szerb Ortodox Helytartóság honlapja*: <http://www.eparhijabanatska.rs/parohije/zitistansko-namesnistvo/banatsko-karadjordjevo/> (Letöltés ideje: 2017. január 27.)

³³ A Szerb Statisztikai Hivatal hivatalosan eddig még nem közölte a 2011. évi szerbiai népszámlálás nemzetiségi adatainak településsoros eredményeit. Ennek ellenére felmérte azokat a „Nincs adat.” megjegyzés esetén, adatvédelmi szempontok miatt – három fő alatt – nem közölték a statisztikai adatokat, emiatt – és más, a tanulmányban nem feltüntetett nemzetiségek hasonló adatainak hiánya miatt – az „Egyéb” kategória értékeit sem lehet pontosan meghatározni. Az „Egyéb” kategóriába az „Ismeretlen”, a „Nem nyilatkozott”, illetve a „Regionális hovatartozás” adatai is beleértendők. (Utóbbi három megjelölés a korábbi népszámlálási adatok „Egyéb” adatainál is beleértendők.) A 2011. évi adatok forrása: Republiki zavod za statistiku, Odeljenje za diseminaciju i odnose sa javnosću. Beograd, 2017. Az adatok közlője, Tóth-Glemba Klára, kisebbségkutató, az MTA külhoni köztestületi tagja.

I. 3. Garabos

Garabos (németül: „Grabatz”, románul: „Grabaş”, szerbül: „Грабац” / „Grabac”) Zsombolyától északra, az egykori Csenei, Perjámosi, illetve Zsombolyai járások találkozásánál fekvő település. Nevét feltehetően egy „Gravacz” nevezetű mezei birtokról kapta. A helység első említése, mint lakatlan pusztá az 1723/1725. évi gróf Mercy-féle térképhez kapcsolódik.³⁴ A falu viszonylag „fiatal” településnek mondható, mivel csak 1768-ban telepítették Mária Terézia magyar királynő (1740-1780) rendeletére. A telepítést Johann Wilhelm Edler von Hildebrand (1709-1773) temesvári igazgatósági tanácsos intézte; a falut Zsombolya és Temesvár között kellett létrehozni. Az első házhelyeket Hauptmann kamarai mérnök mérte ki, Josef Mathias Hirsch kincstári biztos pedig gondoskodott a házak felépítéséről. A falu első lakosai – „külső vándorlás” útján – a Rajna-vidékről, Hessenből, a Saar-vidékről illetve Württembergből – a Feketeerdőből (Schwarzwald) –, valamint Elzász és Lotaringia, továbbá Luxemburg, Bajorország, Ausztria, Csehország és Morvaország területéről érkeztek és zömében németajkúak voltak. Akadtak közöttük francia és cseh családok is.³⁵ Az ún. „belső vándorlás” is szerepet játszott a falu létesítésében, mivel a Temes vármegyei Szakálháza (Săcălaz) lakosai közül 50 német családot telepítettek ide.³⁶

Az első betelepülők között magyar családok is érkeztek, de a franciákkal és a csehekkel egyetemben feltehetően asszimilálódtak a német telepesek soraiba.³⁷

Vályi András az alábbiakat közölte a településről: „Grabatz. Német falu Torontál Vármegyében, földes Ura a' Királyi Kamara, lakosai katolikusok, fekszik Csatád, és Komlósfalunak szomszédságokban, határja jó termékenyséű, legelője, réttye nagy, erdeje, fája nintsen, eladára jó módgya Nagy Sz. Miklóson, Temesváron, Török Becsén, második Osztyábeli.”³⁸

A 19. század első felében előbb – 1816-1817-ben – a belvizek, majd – 1831-ben, illetve 1836-ban – a kolera okozott a településen nagyobb problémát.³⁹

Az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc idején a helyi németiség jelentős gesztus tett a „magyar ügy” számára: „a község a közlegelőből jó darabot kihalítottat, azt eladta házhelyeknek, hogy a befolyó pénzből katonákat állíthasson a honvédsereg részére.”⁴⁰

³⁴ Heimatsgemeinschaft Grabatz: <http://hog-grabatz.de/web/grabatz-zeittafel.php> (Letöltés ideje: 2016. július 26.)

³⁵ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 49. p., *Heimatsgemeinschaft Grabatz*: <http://hog-grabatz.de/web/grabatz-zeittafel.php> (Letöltés ideje: 2016. július 26.)

³⁶ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 49. p.

³⁷ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 49. p.

³⁸ VÁLYI ANDRÁS: *Magyar Országának leírása, II. kötet. A Királyi Universitásnak betűivel*, Buda, 1796. Internetes elérhetőség: <http://www.izsek.hu/digicdoc/valyi/> (Letöltés ideje: 2016. július 26.)

³⁹ A falu szélén található az 1838-ban, a pestisjárványban elhunytak emlékére emelt kálvária, illetve emlékmű („Der Grabatz Kalvarienberg”). A romániai műemlékek jegyzékében a (326) TM-IV-m-B-06333 sorszámon szerepel. Lista monumentelor istorice 2010. MINISTERUL CULTURII ŞI PATRIMONIULUI NAŢIONAL: <http://www.klmtr.ro/webfm/send/20> (Letöltés ideje: 2016. július 26.), *Heimatsgemeinschaft Grabatz*: <http://hog-grabatz.de/web/grabatz-zeittafel.php> (Letöltés ideje: 2016. július 26.), REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 49. p.

⁴⁰ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 49. p.

A szabadságharc alkonyán 1849. augusztus 8-án a délutáni órákban, a Szöreg alól visszavonuló magyar hadsereg utóvédje itt bocsátkozott heves harcokba az őt beérő császári csapatokkal. A két fél összecsapása egészen alkonyatig tartott.⁴¹

Fényes Elek szerint: „*Grabác, csinos és gazdag német falu, Torontál vmegyében, ut. p. Csatához nyugotra 3/4 mfdnyire, a kanizsai postautban: 1630 kath., 2 evang., 16 óhitű, 16 zsidó lak., kath. paroch. templommal, első osztálybeli határral, 191 4/8 egész telekkel, vendégfogadóval. F. u. a kamara.*”⁴²

Az első világháború (1914-1918) a faluból 72 német katona halálát követelte. Az 1919-es esztendőben a helység román megszállás alá került, majd a trianoni békeszerződés aláírását – 1920. június 4. – követően a település a Román Királyság része lett.

11. táblázat: Garabos nagyközség anyanyelvi adatai (1880-1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	2 593	24	2 340	–	17	–	– ⁴³	–	87+125 ⁴⁴
1890	2 644	21	2 484	–	47	–	–	–	92
1900	2 359	35	2 173	–	32	–	–	4	115
1910	2 204	58	1 962	1	44	–	–	2	137

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Garabos német lakosai a római katolikus felekezethez tartoztak. A település központjában álló római katolikus templomot 1780-ban építették. A garabosi plébánia a Csanádi Egyházmegye, zombolyai esperesi kerületéhez tartozott. A templom védőszentje „*Mindenkor Segítő Szűz Mária*” („*Hl. Maria von der immerwährenden Hilfe*”), ünnepnapját – a római katolikus liturgia szerint – június 27-én tartják.⁴⁵ A szentmise nyelve a német volt. A település egykori német temetőjében egy római katolikus temetőkápolna is áll.

A román ortodox egyházhoz tartozó románság templomát 1927-ben építették. Védőszentje „*Szent Mihály és Szent Gábor arkangyalok*” („*Sfintii Arhangheli Mihail și Gavriil*”). A település temetőjében – melynek egyik részében az egykori német temető kapott helyet – egy ortodox kápolna is látható.⁴⁶ A településen a baptista hívők is rendelkeznek egy imaházzal.

⁴¹ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 49. p.

⁴² FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. II. kötet*. Nyomtatott Kozma Vazulnál, Pest, 1851, 57. p., FÉNYES ELEK: *Magyarországnak 's a hozzá kapcsolat tartományoknak mostani állapotja Statisztikai és Geographiai tekintetben, IV. kötet*. Trattner-Károlyi Tulajdona, Pest, 1839, 407. p.

⁴³ Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

⁴⁴ Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb hazai anyanyelveket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelentette.

⁴⁵ „*Eredetileg Máriának a török elleni harcokban (1571: Lepantó, 1683. IX. 12: Bécs, 1686: Buda) megtapasztalt segítségére utalt. Idővel azonban a minden rászorúlón és oltalmát keresőn segítő Istenanya megszólítása lett. Úgy tartották, hogy a 3 legnagyobb csapást, háborút, járványt, éhínséget egyedül a Mindenkor Segítő Szűz Mária keze tudja távol tartani. A 17-18. sz. pestisjárványok elhárításáért is a Mindenkor Segítő Szűz Máriához folyamodtak. A pestist a korabeli nézet szerint a török fogságból szabadult ker. katonák hurcolták be, ezért a járványt úgy fogták föl, mint a török rabiga utolsó átkát, melynek orvoslója csak a lepantói csata (1571) „törökverője”, a Mindenkor Segítő Szűz Mária lehet.*” DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon, IX. kötet (Meszr-Olt)*. Szent István Társulat, Budapest, 2004, 175-177. pp.

⁴⁶ *Biserici.org*: <http://www.biserici.org/index.php?menu=CU> (Letöltés ideje: 2016. július 26.)

12. táblázat: Garabos nagyközség felekezeti adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Felekezet						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	2 593	2 549	16	–	2	24	2
1890	2 644	2 574	10	3	6	16	35
1900	2 359	2 296	35	2	11	9	6
1910	2 204	2 137	53	2	9	–	3

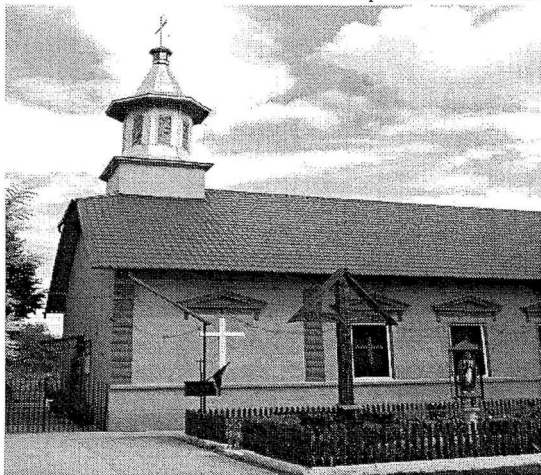
Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

5. kép: Garabos római katolikus temploma (2012)

Forrás: Saját fénykép.

6. kép: Garabos román ortodox temploma (2012)

Forrás: Saját fénykép.

13. táblázat: Garabos etnikai adatai (1920–2011)

Év	Népesség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1920n	2 456	94	2 208	–	57	–	–	97
1930a	2 364	42	2 102	19	49	–	2	150
1930n	2 364	33	2 111	18	49	–	2	151
1941n	2 444	24	2 061	–	129	–	–	230
1956	2 680							Nincs adat.
1966a	2 828	55	1 325	6	1 207	–	–	235
1966n	2 828	57	1 318	10	1 186	–	3	254
1977n	2 650	46	1 161	3	1 189	–	–	251
1992n	1 883	32	117	2	1 284	–	1	447
2002a	1 935	35	38	–	1 570	–	1	291
2002n	1 935	38	54	1	1 390	–	1	451
2011								Nincs adat.

Forrás: VARGA E. ÁRPÁD: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája III. kötet, Arad, Krassó-Szörény és Temes megye, Népszámlálási adatok 1850-2002 között.* Pro-Print Kiadó, Csíkszereda: <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002.htm> (Letöltés ideje: 2016. július 26.)

A második világháború (1939-1945) 71 halálos áldozatot követelt a falubeli német férfiak közül, akiket besorozták a Német Wehrmacht kötelékébe. A második világháború végóráiban, 1944-ben sok német lakos elmenekült a faluból, melyet 1945-ben szabadítottak fel a szovjet Vörös Hadsereg katonái. Még ebben az évben sváb férfiakat és nőket deportáltak a szovjet munkatáborokba, közülük 15 fő életét veszítette. Ebben az évben sajtótították ki a földjeiket is. Ezt követően a helyben maradt németek egy részét a Bărăgan⁴⁷ területére hurcolták, akik közül 16 fő elhalálozott. A németek csak 1956-ban térhettek vissza a településre és ekkor kapták vissza a házaikat is.⁴⁸ Ugyanakkor az 1950-es években megindult a románság bevándorlása a településre.

Az NSZK kancellár, Helmut Schmidt és Románia teljhatalmú diktátora, Nicolae Ceaușescu – családgyesítés ürügyén – megállapodtak, hogy minden évben 10-12 ezer német (sváb) hagyhatta el Románia területét. A román állam gyakorlatilag „fejpénz” ellenében adta el a németajkú polgárait az NSZK-nak. Az egyes személyekre – nemüktől, koruktól és képzettségüktől függően – különböző árat határoztak meg. Ekkor megindult a Garabosról történő német kivándorlás is. A diktatúra 1989. évi bukását követően a németek tömegesen vándoroltak ki Németországba.⁴⁹ Ekkora Garabos teljesen románajkú faluvá vált. Helyben csak néhány idősebb német (sváb) polgár maradt, akik az egykor jelentős német (sváb) közösség utolsó képviselői.

⁴⁷ Bărăgan a Román-alföld keleti részén elhelyezkedő földrajzi terület, mely „történelmi hímevet” magának 1948 és 1965 között szerzett. Ekkor – Jugoszlávia és a kommunista országok eltávolodása idején – elsősorban németek (svábok) és szerbek, valamint „politikailag megbizhatatlanok” ezreit telepítették le itt több hullámban és dolgoztatták őket az itteni munkatáborokban. A rendszer 1954-ben enyhült, ezért a deportáltak jelentős része hazatérhetett. Azonban 1959-től ismét megindultak a deportálások, melyek 1965-ben, Nicolae Ceaușescu hatalomra jutásával befejeződtek. Ekkor számolták fel a munkatáborokat. A foglyokat hazaengedték. BANDI ISTVÁN: *A romániai kommunizmus - kényszerintézkedések, börtönök és munkatáborok világa*: <http://www.munkataborok.hu/kulfold/romania/> (Letöltés ideje: 2017. január 27.), DELETANT, DENNIS: *Teroarea comunista în România: Gheorghiu-Dej și statul polițienesc, 1948 – 1965*. Editura Polirom, Iași, 2001.

⁴⁸ *Heimatortsgemeinschaft Grabatz*: <http://hog-grabatz.de/web/grabatz-zeitafel.php> (Letöltés ideje: 2016. július 26.)

⁴⁹ *Heimatortsgemeinschaft Grabatz*: <http://hog-grabatz.de/web/grabatz-zeitafel.php> (Letöltés ideje: 2016. július 26.)

I. 4. Kiskomlós

Kiskomlós (németül: „*Ostern*”, illetve „*Kleinkomlosch*”, románul: „*Comloșu Mic*”, szerbül: „*Мали Комлуш*” / „*Mali Komluš*”) Zombolyától hét kilométerre, északnyugatra elhelyezkedő település a romániai Temes megye (Județul Timiș) területén.

A falu „fiatal” helységnek mondható, mivel csak 1771-ben telepítette – Mária Terézia magyar királynő (1740-1780) rendeletére – Johann Wilhelm Edler von Hildebrand (1709-1773) temesvári igazgatósági tanácsos.⁵⁰ Az alapításkor 50 lakóházat építettek a településen, melyeknek első lakói Lotaringiából származó római katolikus franciák voltak, akiket római katolikus németek követtek. A németek Észak-Rajna-Vesztfália, Rajna-vidék-Pfalz, továbbá Baden-Württemberg, illetve Bajorország területéről érkeztek, de akadtak Luxemburgból érkező betelepülők is. A németek térnyerését elősegítette, hogy a szomszédos németajkú településekről is jelentős bevándorlás történt.⁵¹ A németek túlsúlyba kerülésének természetes következménye lett a franciák asszimilálása. A település német neve „*Ostern*” lett, feltehetően azért, mert a falut 1771. április 13-án alapították és 1772 kora tavaszán, a húsvéti ünnep idején telepedtek le az első lakosok.⁵² Az alapítást követően még két alkalommal történt nagyobb német bevándorlás a falu területére, előbb II. József (1780-1790), majd II. Lipót uralkodása (1790-1792) idején, 1792-ben. Előbbi esetben további 50, utóbbi esetben még 40 lakóházat építettek a településen.⁵³ A faluban már az első időszakban felépítették az iskolát, valamint a plébániát, továbbá kiépítették a temetőt is. A római katolikus templomot viszonylag később, 1807-ben létesítették.

Vályi András szerint „*Osztern. Német falu Torontal Várm. földes Ura a' K. Kamara, lakosai katolikusok, fekszik Grabacz, Bogáros, és Komlóshoz is közel, határja 3 nyomásbéli, leg inkább búzát, árpat, zabot, és kukoritzát, középszerűen muhart, kendert, és krompélyt terem, erdője térséges, fája, szőleje nints, piatza Haczfelden, Temesváron, és Török Becsén van.*”⁵⁴

Fényes Elek geográfiai szótárában az alábbiakat írta a faluról: „*Osztern (Kis-Komlós), csinos francia falu, Torontal vmegyében, ut. p. Csatádhoz dél-nyugatra 1 1/2 mfd., 1374 kath., 54 óhitű, 30 zsidó lak., kath. paroch. templommal. Határa igen termékeny s első osztálybeli. Vagyonos lakosai 120 4/8 egész telket birnak. F. u. a kamara.*”⁵⁵

Kiskomlóst és lakosságát többször sújtották természeti csapások, például a szárazság 1863-ban, illetve 1869-ben. Utóbbi alkalommal még a kutak is kiszáradtak és eső sem esett,

⁵⁰ A történelmi Torontál vármegye területén több, egykoron németek által lakott település neki köszönhette megalapítását. Ilyen volt 1767-ben Bogáros, Csatád, Garabos, Nagyjécsa, Zombolya. Továbbá 1770/1771 körül Kisősz és Nagyősz, valamint Kiskomlós. SCHWICKER, JOHANN HEINRICH: *Geschichte des Temescher Banats*. LaVergne, TN USA 2010, 260. p.

⁵¹ REISZIG EDE: *Torontál vármegye közései*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 62. p.

⁵² *Kiskomlós német honlapja*: <http://www.hog-ostern.de/heidegemeinde-ostern/geschichte/index.html> (Letöltés ideje: 2016. július 28.)

⁵³ *Kiskomlós német honlapja*: <http://www.hog-ostern.de/heidegemeinde-ostern/zeittafel/index.html> (Letöltés ideje: 2016. július 28.)

⁵⁴ VÁLYI ANDRÁS: *Magyar Országának leírása, II. kötet*. A Királyi Universitásnak betűivel, Buda, 1796. Internetes elérhetőség: <http://www.fszek.hu/digitdoc/valyi/> (Letöltés ideje: 2016. július 28.)

⁵⁵ FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. III. kötet*. Nyomatott Kozma Vazulnál, Pest, 1851, 172. p., FÉNYES ELEK: *Magyarországnak 's a hozzá kapcsolat tartományoknak mostani állapotja Statisztikai és Geographiai tekintetben, IV. kötet*. Trattner-Károlyi Tulajdona, Pest, 1839, 407-408. pp.

ugyanakkor 1871-ben a rendkívül csapadékos időjárás miatt a magas talajvízzel gyűlt meg a helyi lakók problémája. A falu lakosságát 1866-ban kolerajárvány is sújtotta.

A települést, amit addig „Ostern” névvel illettek, 1892-ben nevezték át hivatalosan. Ekkor a „Kiskomlós” nevet kapta.

A 20. század elején, 1900 és 1914 között 326 lakos vándorolt ki az – Amerikáfiber” keretében – Egyesült Államok területére, de 1914-ig 159 fő visszatért. Az első világháború idején 63 kiskomlói férfi halálozott el a harctéren. A világháború végétől egészen 1924-ig szerb megszállás alatt állt a falu, végül 1924. október 16-án Romániához került a település.

14. táblázat: Kiskomlós nagyközség anyanyelvi adatai (1880-1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	1 934	13	1 781	–	38	–	5 ⁵⁶		2+95 ⁵⁷
1890	2 156	14	2 099	3	38	–	–	–	2
1900	1 981	19	1 951	1	9	–	–	–	1
1910	1 855	50	1 769	–	21	–	–	2	13

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Kiskomlós német lakói a római katolikus felekezethez tartoztak. A falu főutcáján látható templomukat 1807-ben építették. Védőszentje „Szent Tekla” („*Hl. Thekla von Ikonium*”) volt, ünnepnapját szeptember 23-án tartották.⁵⁸ A liturgikus nyelv a német volt. A történelmi Magyarország területén egyedül itt szenteltek templomot Szent Teklának.⁵⁹ A Csanádi Egyházmegye Zsombolyai Esperesi Kerületéhez tartozott.⁶⁰ A római katolikus templom 1814-ben szószéket („Kanzel”) és orgonát („Orgel”) is kapott.⁶¹ Jelenleg – a németek Németországba történt kivándorlása miatt – csak szórványgyülekezete van.

A helyi románság egy kápolnával rendelkezik a településen, melyet – 2002-ben – egy lakóház átalakításával hoztak létre. Mellette harangláb található. A kápolna védőszentje: „Szalonki Szent Demeter” („*Sf. Mare Mucenic Dimitrie*”), a Kr. u. 3. században élt vértanú, az ortodox egyház egyik legtiszteltebb szentje.⁶² Ünnepnapját október 26-án tartják.

⁵⁶ Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

⁵⁷ Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb hazai anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelentette.

⁵⁸ „Szent Tekla (szept. 23.) volt a hagyomány szerint az első nő, aki keresztény hitéért vértanúhalált halt. Történetét az apokrif Pál cselekedetei című írás meséli el. Eszerint a phrúgiai Iconiumban élt, s az odalátogató apostol hatására elhagyta vőlegényét, hogy Jézus szűz jegyese legyen. A cserbenhagyott férfit bosszúból mindkettőjüket följelentette a kormányzóknál. Pált elűzték a városból, Teklát pedig, miután nem volt hajlandó megtagadni hitét, máglyára küldték, de a lángok nem értették neki. Ekkor orozslánok elé vetették, de azok szelíden a szűz lába elé kuporodtak. Végül elengedték. Szeleukia mellett egy barlangba húzódott vissza, ahol a környék betegeit gyógyítgatva magas kort élt meg. A megújuló üldözések idején egy csapat katona jött érte, hogy foglyul ejtse, ekkor Tekla fohászára megnyílt a szikla és befogadta őt. Attribútumai a mártírok pálmáigán kívül láng nyaldosta oszlop (máglyacölöp?) és lábainál heverő orozslánok.” JANKOVICS MARCELL: *Jelkép-kalendárium*. Csokonai Kiadó, Budapest, 1997, 227. p.

⁵⁹ DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon, VI. kötet (Kaán-Kiz)*. Szent István Társulat, Budapest, 2001, 875. p.

⁶⁰ DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon, VI. kötet (Kaán-Kiz)*. Szent István Társulat, Budapest, 2001, 875. p.

⁶¹ Kiskomlós német honlapja: <http://www.hog-ostern.de/heidegemeinde-ostern/zeittafel/index.html> (Letöltés ideje: 2016. július 28.)

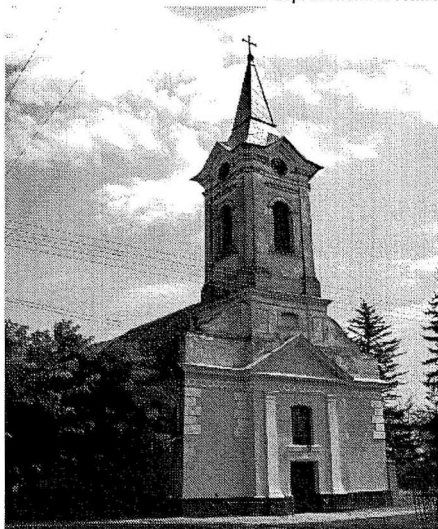
⁶² *Arhiepiscopia Timișoarei Protopopiatul Ortodox Roman Sănnicoulu Mare*: <http://www.por-sannicoloumare.ro/parohii.htm> (Letöltés ideje: 2016. július 28.)

15. táblázat: Kiskomlós nagyközség felekezeti adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Felekezet						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	1 934	1 877	16	–	–	12	29
1890	2 156	2 093	13	5	2	19	24
1900	1 981	1 968	6	1	2	2	2
1910	1 855	1 819	35	–	–	1	–

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

7. kép: Kiskomlós római katolikus temploma (2012)

Forrás: Saját fénykép.

16. táblázat: Kiskomlós etnikai adatai (1920–2011)

Év	Népcsoport							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1920n	Nincs adat, mert ekkor még délszláv megszállás alatt állt.							
1930a	1 673	20	1 628	–	13	–	–	12
1930n	1 673	18	1 631	–	12	–	–	12
1941n	1 650	20	1 576	–	53	–	–	1
1956	1 514	Nincs adat.						
1966a	1 458	21	1 141	–	292	–	–	4
1966n	1 458	22	1 134	–	294	–	–	8
1977n	1 371	18	971	–	365	–	–	17
1992n	928	28	137	–	693	–	1	69
2002a	925	19	82	–	763	–	1	60
2002n	925	23	84	1	738	–	2	77
2011	Nincs adat.							

Forrás: VARGA E. ÁRPÁD: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája III. kötet, Arad, Krassó-Szörény és Temes megye. Népszámlálási adatok 1850-2002 között.* Pro-Print Kiadó, Csikszereida: <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002.htm> (Letöltés ideje: 2016. július 28.)

A Román Királysághoz került faluból 1919 és 1935 között 98 fő vándorolt ki Dél-Amerikába, valamint Kanadába, közülük azonban 28 fő visszatért.

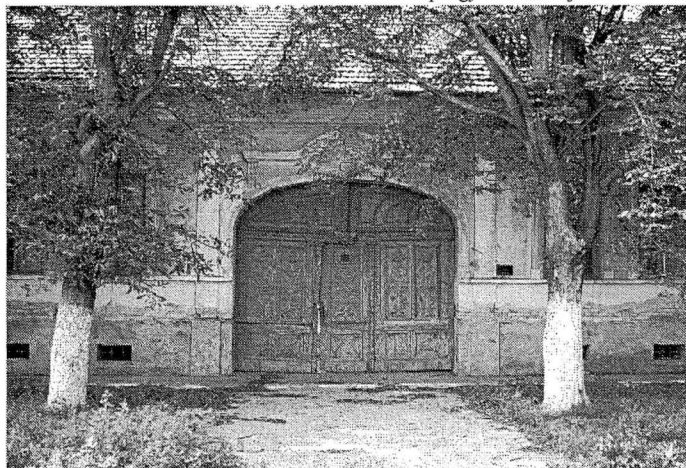
A második világháború idején a falu lakosai közül 49 férfi veszett oda a „világégésben”. A szovjet Vörös Hadsereg csapatai 1944. október 5-én érkeztek meg a településre. A következő év elején, 1945 januárjában 196 német lakost – 18 és 30 év közötti nőket, valamint 17 és 45 év közötti férfiakat – hurcoltak el szovjet munkatáborokba a Szovjetunió területére. Közülük 12 fő halt meg.

Az 1945 és 1950 közötti időszakot a németellenesség hatotta át. A német lakosságot megfosztották földjeiktől az „agrárreform” keretében. Ezt követte a német lakosság egy részének a „Bărăgan” területére történő deportálása.

Az 1978-as esztendőben az NSZK és Románia egyezményt kötött, hogy „családegyesítés” címén a német lakosság Németországba vándorolhat, de minden évben csak meghatározott számú „kontingensről” lehetett szó, eltérő „fejpénz” ellenében. Románia gyakorlatilag súlyos pénzüsszegekért árulta állampolgárait. Eközben 1982. november 10-án Waldkraiburgban megalakult a (HOG) Ostern, amely szervezet a mai napig összefogja a Kiskomlósról elszármazott németeket és azok leszármazottait.

A kommunizmus és a diktatúra bukásával, 1989 karácsonyától a német lakosság szabadon átléphette Románia határait, ekkor a „hátramaradt”, kiskomlósi svábok túlnyomó többsége is Németországba vándorolt. Helyben csak néhány idősebb német maradt, aki vigyáz az egykori sváb lakosság építészeti emlékeire. Az 1992-es esztendőben a németországi – (HOG) Ostern tagok – gyűjtésből befolyt 4 600 német márkát fordítottak a Szent Tekla tiszteletére felszentelt római katolikus templom renoválására. A 2000-es évben pedig 2 000 német márkát fordítottak a temető falának, a főút, illetve a kápolna restaurálására.⁶³

8. kép: Egy sváb ház bejárata Kiskomlóson (2012)

Forrás: Saját fénykép.

⁶³ Kiskomlós német honlapja: <http://www.hog-ostern.de/heidegemeinde-ostern/zeitfcl/index.html> (Letöltés ideje: 2016. július 28.)

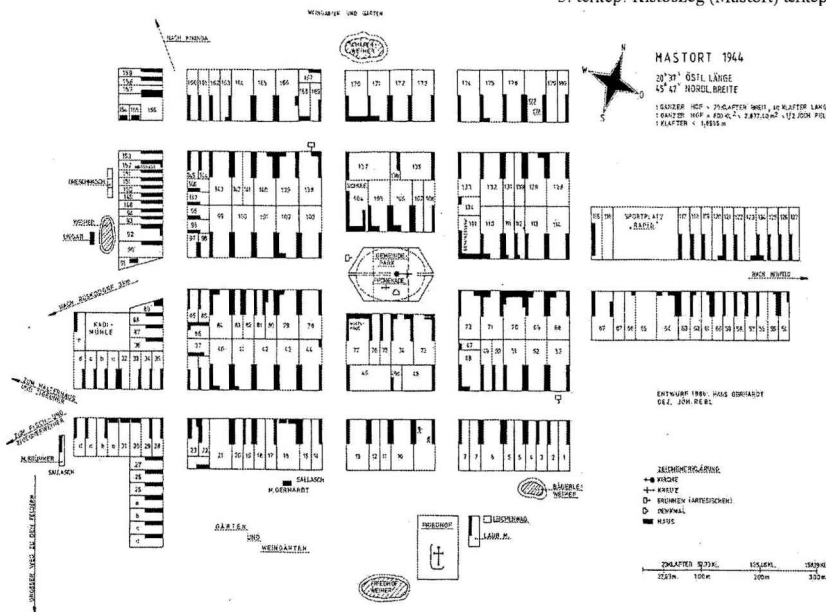
I. 5. Kistószeg

Kistószeg (németül: „*Mastort*”) Zsombolyától nyugatra, közvetlenül Nagytószeggel (Heufeld) szomszédságában feküdt. Napjainkban már nem önálló település, Nagytószeggel alkotja Tószeg (Нови Козарци / Novi Kozarci) települést. Az egyesült települést olykor szókták „Torontáltószeg” néven is nevezni.

Kis- és Nagytószeg területén a középkorban egy „Tószeg” nevű falu feküdt, amely település a török hódoltság ideje alatt elnéptelenedett. A törökök kiűzését követően, az 1723/1725. évi gróf Mercy-féle térképen lakatlan pusztaként jelölték „Tosseck” néven.

Kistószeg települést csak 1770/1771 körül alapították 78 lakóházzal. A falu alapítását Johann von Neumann temesvári igazgatósági tanácsos felügyelte. A település a „Mastort” elnevezést kapta. Első lakói római katolikus németek voltak, akik a Rajna-vidékről érkeztek.

3. térkép: Kistószeg (Mastort) térképe

Forrás: *Once upon a time Molidorf*: <http://www.molidorf.com/images/MastortFull.jpg> (Letöltés ideje: 2016. július 27.)

A 18. század végén Vályi András a következőket írta a faluról: „*Maszdorf. Német falu Torontal Várm. földes Ura G. Ferráris Uraság, lakosai katolikusok, fekszik Hajfeldhez nem messze, és annak filiája, határja négy fordúlóra van osztva, jó fekete földgye mindent hasznosan terem, erdeje, és szőleje nints, piatza t. Becsén, v. Szegeden.*”⁶⁴

⁶⁴ VÁLYI ANDRÁS: *Magyar Országának leírása, II. kötet*. A Királyi Universitásnak betűivel, Buda, 1796. Internetes elérhetőség: <http://www.fszek.hu/digitdoc/valyi/> (Letöltés ideje: 2016. július 26.)

Fényes Elek a következő fontosabb információkat közölte a településről: „*Maszdorf, Tószeg, csinos német falu, Torontál vmegyében, Henfeldhez közel, 896 kath., 2 evang., 8 ref., 30 n. e. óhitű lak., gazdag első osztálybeli határral, 62 egész telekkel. F. u. gr. Zychy Ferraris Ferencz örökösei.*”⁶⁵ Kistószeg a trianoni békeszerződés aláírását – 1920. június 4. – követően a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság része lett.

17. táblázat: Kistószeg kisközség anyanyelvi adatai (1880-1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	1 051	44	945	1	18	–	– ⁶⁶	–	1+42 ⁶⁷
1890	1 200	71	1 061	–	37	–	–	3	28
1900	1 130	42	993	1	37	–	–	19	38
1910	939	95	763	–	26	–	–	–	55

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Kistószeg német lakosai a római katolikus felekezethez tartoztak. A település templomát a két világháború között építették. A modern stílusú templomot Vajda Ferenc aracsi építész tervezte. Felszentelésére – a római katolikus egyházi év végét jelző – „*Krisztus Király*” ünnepén, 1940. október 27-én került sor. Titulusa: „*Jézus Szent Szíve*” („*Heiligstes Herz-Jesu*”),⁶⁸ ünnepnapja: az Úrnap nyolcadát követő péntek, az egyházi év utolsó változó ünnepe. Liturgikus nyelve a német volt.⁶⁹ A templomot nem sokáig használhatták a hívek, mert – 1945 után – a német lakosság elmenekülését, illetve elűzését követően lebontották.

18. táblázat: Kistószeg kisközség felekezeti adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Felekezet						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	1 051	1 030	17	–	–	4	–
1890	1 200	1 155	45	–	–	–	–
1900	1 130	1 048	74	1	6	–	1
1910	939	906	24	1	7	–	1

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Kistószeget a sváb lakosság jórészt már a visszavonuló német hadsereggel elhagyta. A helyben maradt németeket a jugoszláv partizánok „tizedelték” meg. Ezt követően a faluba Kozanske Krajine térségéből boszniai szerbek érkeztek. Kis- és Nagytószeget pedig 1946-ban egyesítették „Kozarci” néven, mely „egyesített” település 1948-ban vette fel a „Novi Kozarci” nevet.

⁶⁵ FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. III. kötet.* Nyomatott Kozma Vazulnál, Pest, 1851, 73. p., FÉNYES ELEK: *Magyarországnak 's a hozzá kapcsolat tartományoknak mostani állapotja Statisztikai és Geographiai tekintetben, IV. kötet.* Trattner-Károlyi Tulajdona, Pest, 1839, 401. p.

⁶⁶ Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

⁶⁷ Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelentette. Kistószeg esetében az első érték (1 fő) az egyéb külföldi anyanyelvűek adatát jelölte.

⁶⁸ „*Jézus Szíve-tisztelet: Isten emberré lett Fiának szívét megillető imádás része a hípusztatikus egység alapján (megtestesülés). A Jézus Szívében a teremtmény megváltásért adott hálája és dicsőítése fejeződik ki.*” DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon, V. kötet (Homo-J).* Szent István Társulat, Budapest, 2000, 817-819. pp.

⁶⁹ ERŐS LAJOS (szerk.): *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskerekai Egyházmegye történetéhez.* LOGOS Kiadó, Tóthfalu, 1993, 435-439. pp.

I. 6. Kunszöllös

Kunszöllös (németül: „Konstanzia”, románul: „Lunga”, szerbül: „Лунга” / „Lunga”) közvetlenül a román-szerb határ román oldalán elhelyezkedő hosszan elnyúló, „egyútcás” falu. Román neve, a „Lunga” feltehetően erre a „hosszúkas” jellemzőjére utalhat.

A falu viszonylag fiatal település, ahhoz képest, hogy területén és a hozzá közel – napjainkban Szerbiában – fekvő Nákófalva (Наково / Nakovo) területén a középkorban egy-egy település feküdt. Az egyik – az eredetileg kunok által lakott – Kunszöllös Nákófalva területén, a másik pedig, a mai Kunszöllös területén elterülő egykori Szöllös nevű falu. A török hódoltság alatt mindkét helység elnéptelenedett.

A mai Kunszöllöst viszonylag későn, 1824-ben alapította – munkaerő-utánpótlás végett – gróf Nákó János, aki lánya után „Konstancia” névre keresztelte a helységet. A gróf 100 német, továbbá Olténiából 138 román családot telepített le a faluban. A falu földesura a gróf Nákó család volt.⁷⁰ Fényes Elek „elegyes” faluként írta le Kunszöllöst: „Constantia, oláh-német falu, Torontál vgyében, Nákófalva mellett: 578 kath., 620 n. e. óhitű lak. F. u. Nákó János. Ut. p. Komlós.”⁷¹

Kunszöllös mai magyar nevét 1888-ban nyerte el, továbbá 1903-ban nagyközséggé alakult.⁷² A falut 1919-ben a román hadsereg szállta meg. A trianoni békeszerződés aláírását – 1920. június 4. – követően a falu a Román Királyság része lett, melyet 1924-ben – régebbi, hasonló neve után – „Constanța” névvel illetek, később kapta a „Lunga” nevet.

19. táblázat: Kunszöllös kisközség anyanyelvi adatai (1880-1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruzsin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	1 150	–	564	–	521	–	–	–	65 ⁷⁴
1890	1 127	–	594	–	533	–	–	–	–
1900	1 078	1	556	–	521	–	–	–	–
1910	1 071	16	532	–	522	–	–	–	1

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Kunszöllös főutcáján áll a románok 1933-ban épített ortodox temploma. Ugyanakkor a temetőben egy ortodox kápolna is látható. A falu ortodox templomának titulusa: „Urunk mennybemenetele” („Înălțarea Domnului”).⁷⁵ Ünnepnepját – mivel ún. „egyházi mozgőünnep” – a húsvétot követő negyvenedik napon tartják.

A faluban egykor élt németek a római katolikus felekezethez tartoztak. A település Nákófalva leányegyháza volt.

⁷⁰ HOFFMANN, ELKE – LEBER, PETER-DIETMAR – WOLF, WALTER: *Das Banat und die Banater Schwaben. Band 5. Städte und Dörfer*. Mediengruppe Universal Grafische Betriebe München GmbH, München, 2011, 260. p.

⁷¹ FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. I. kötet*. Nyomatott Kozma Vazulnál, Pest, 1851, 192. p.; FÉNYES ELEK: *Magyarországnak 's a hozzá kapcsolat tartományoknak mostani állapotja Statisztikai és Geographiai tekintetben, IV. kötet*. Trattner-Károlyi Tulajdona, Pest, 1839, 406. p.

⁷² REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 71. p.

⁷³ Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

⁷⁴ Az egyéb kategóriánál az érték a beszélni nem tudó népességet jelölte.

⁷⁵ *Arhiepiscopia Timișoarei Protopopiatul Ortodox Roman Sânnicolau Mare*: <http://www.por-sannicolaumare.ro/comlos-lunga.htm> (Letöltés ideje: 2016. július 26.)

20. táblázat: Kunszöllös kisközség felekezeti adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Felekezet						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	1 150	594	491	–	–	–	65
1890	1 127	594	520	–	–	–	13
1900	1 078	559	481	–	–	–	38
1910	1 071	550	477	–	–	–	44

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

9. kép: Kunszöllös román ortodox temploma (2012)

Forrás: Saját fénykép.

21. táblázat: Kunszöllös etnikai adatai (1920–2011)

Év	Népcsoport							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1920n	1 233	12	555	–	662	–	–	4
1930a	858	2	417	–	439	–	–	–
1930n	858	2	415	–	441	–	–	–
1941n	773	2	369	–	402	–	–	–
1956	589	Nincs adat.						
1966a	561	3	207	–	350	–	1	–
1966n	561	3	207	–	345	–	1	5
1977n	543	8	163	–	371	–	1	–
1992n	506	9	14	7	437	–	–	39
2002a	530	1	2	–	516	–	–	11
2002n	530	6	5	4	463	–	–	52
2011	Nincs adat.							

Forrás: VARGA E. ÁRPÁD: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája III. kötet, Arad, Krassó-Szörény és Temes megye, Népszámlálási adatok 1850-2002 között.* Pro-Print Kiadó, Csíkszereda: <http://www.kia.hu/konvvtar/erdely/erd2002.htm> (Letöltés ideje: 2016. július 26.)

I. 7. Magyarcsernye

I. 7. 1. Magyarcsernye

Magyarcsernye (németül: „Neuzerne”, románul: „Cernea Ungurească”, szerbül: „Нова Црња” / „Nova Crnja”) Zsombolyától délnyugatra, Szerbia területén fekvő település.

A helységet az 1790-es évek elején – 1792 körül – alapította gróf Csekonics József (1757-1824) tábornok, aki Szeged környékéről magyarokat telepített le a faluban. A falut a „Buzitova” nevű pusztán alapították, ezért kezdetben hívták „Buzitóvának” is. Később „Magyar-Czernya” lett a neve, hogy a közeli „Rác-Czernyától” megkülönböztessék. A település 1828-ban, Csősztelekről magyar telepes utánpótlást kapott.

A falu lakosságát 1831-ben a kolera tizedelte meg, majd az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc idején a magyar lakosság elmenekült a szerbek elől. Mindez 1849. január 21-én történt. A szerbek üresen találták a falut, ezért kifosztották és felgyújtották azt. Ekkor pusztult el a plébánia levéltára is. A magyar lakók csak 1849 májusában tértek vissza és kezdtek hozzá a falu újjáépítéséhez.⁷⁶ Azonban a kolera most is közbeszólt, amely 1849 júliusában ismét sok áldozatot szedett. Fényes Elek szerint „Magyar-Czernya, nagy magyar hely, Torontál vgyében, Csősztelekhez 1 órányira: 213 házzal, 1864 kath., 4 evang., 8 ref., 8 zsidó lak., kath. szentegyházzal, s nevezetes dohánytermesztéssel. F. u. Csekonics János.”⁷⁷

Az 1860-as évek elején – 1863-ban – éhínség sújtotta a falut, ezért a földesúr, gróf Csekonics János (1809-1880) „naponként 30 kenyéret osztottat szét s ezenkívül 5600 mérő búzát és 5000 forintot adott nekik kölcsönképen.”⁷⁸ Az évtized végén – 1869 és 1872 között – a belvíz okozott jelentős problémákat, mivel jóformán csak csonákon lehetett közlekedni. Az elemi csapások később sem hagytak alább, mert Magyarcsernyét 1906-ban tűzvész is pusztította. A település része volt – külterületként – Andapuszta, Bozítópuszta, Jánosmajor, Józsefmajor, Nagyrókuspuszta, illetve egyéb – nem nevesített – külterület.

A trianoni békeszerződés aláírását – 1920. június 4. – követően a falu a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság része lett.

22. táblázat: Magyarcsernye nagyközség anyanyelvi adatai (1880-1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	3 388	2 908	208	5	21	–	60 ⁷⁹	–	186 ⁸⁰
1890	3 875	3 466	244	5	15	–	3	142	–
1900	4 388	4 099	151	2	11	–	–	124	1
1910	4 138	3 849	127	10	26	–	1	107	18

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

⁷⁶ SZILÁGYI MÁRIA: *Magyarcsernye - Egy bánati falu történetének írott és képes forrásai*. <http://www.letunk.rs/magyarcsernye-egy-banati-falu-tortenetenek-irott-es-kepes-forrasai/> (Letöltés ideje: 2016. július 29.)

⁷⁷ FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. I. kötet*. Nyomtatott Kozma Vazulnál, Pest, 1851, 234. p., FÉNYES ELEK: *Magyarországnak 's a hozzá kapcsolatos tartományoknak mostani állapota Statisztikai és Geographiai tekintetben, IV. kötet*. Trattner-Károlyi Tulajdona, Pest, 1839, 391. p.

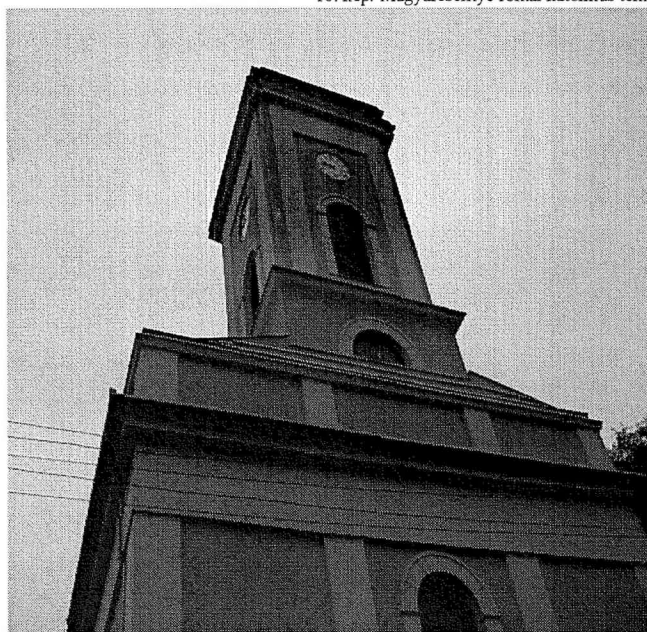
⁷⁸ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 73. p.

⁷⁹ Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

⁸⁰ Az egyéb kategóriánál az érték a beszélni nem tudó népességet jelölte.

A falu első római katolikus templomát 1826-ban szentelték fel, de a jelenlegi templomot 1841 és 1844 között építették. Védőszentje „Szent Ágota szűz és vértanú”,⁸¹ ünnepnapját február 5-én tartják. A liturgikus nyelv a magyar.⁸²

10. kép: Magyarcsemeye római katolikus temploma (2012)

Forrás: Saját fénykép.

23. táblázat: Magyarcsemeye nagyközség felekezeti adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Felekezet						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	3 388	3 263	7	3	22	17	76
1890	3 875	3 672	97	17	11	12	66
1900	4 388	4 171	172	10	14	13	8
1910	4 138	3 960	108	14	17	13	26

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

⁸¹ „Szent Ágota (†Catania, Szicília, 251): szűz, vértanú. - Előkelő családból származott, s Szt Ágneshez hasonlóan egész fiatalon szüzességi fogadalmat tett. A Decius-féle üldözés idején följelentették, s amikor megvallotta hitét, ostromozták, égették, végül megcsúfolásként levágták a keblét és börtönbe zárták. Éjszaka Szt Péter jött hozzá és meggyógyította. Másnap a börtöne padlójára szórt éles cseréptörmeléken és parázson forgatták. ~ nyugodt derűvel szenvedett és halt meg. [...] A pásztorok, takácsok védőszjtje. Mellbetegségekkor kéri segítségét [...] Hazánkban a kk. óta virágzott üszit-e, tűzvész ellen hívták segítségül.” DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon, I. kötet (A-Bor)*. Szent István Társulat, Budapest, 1993, 86. p.

⁸² ERŐS LAJOS (szerk.): *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez*. LOGOS Kiadó, Tóthfalu, 1993, 310-314. pp.

24. táblázat: Magyarcsernye etnikai adatai (1921–2011)

Év	Nemzetiség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1921	Nincs adat.							
1931	Nincs adat.							
1948	3 185	Nincs adat.						
1953	3 310	3 155	Nincs adat.			1	82	72
1961	3 317	3 080	Nincs adat.			7	173	57
1971	2 911	2 727	Nincs adat.			3	105	76
1981	2 739	2 401	Nincs adat.			9	108	221
1991	2 353	1 998	2	–	3	4	117	229
2002	1 861	1 574	4	–	3	5	112	163
2011 ⁸³	1 509	1 236	Nincs adat.	Nincs adat.	5	4	77	Nincs adat.

Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal, délszláv népszámlálások: <http://pop-stat.mashke.org/> (Letöltés ideje: 2016. július 12.)

Magyarcsernye magyar többségét a mai napig megőrizte. A helység különlegessége, hogy – magyar faluként – napjainkban a Magyarcsernyei Község (Opština Nova Crnja / Opština Nova Crnja) közigazgatási központja. Mivel Szerbcsernye a szerb-román határ mellett fekszik, ezért ott nem lehetett községközpont. Herceg Elizabetta 2016-os cikkében a következőket olvashatjuk a helyi magyarságról: „Egyre fogyunk. Mint minden bánáti magyarlakta településről, innen is sok fiatal külföldre távozik. Az emberek többnyire földműveléssel foglalkoznak, van egy olajgyár, negyven-ötven helyi munkással, két kisebb vállalkozó, aki boltot tart, a közigazgatásban dolgoznak még néhányan. Munkalehetőség a környéken sincs...” Az előbbi meglátás ellenére tevékeny közösség él a faluban. Tanók Tamás a magyarcsernyei helyi közösség tanácsának elnökhelyettese a következőket nyilatkozta: „A legfontosabb a kápolna-ravatalozó építése a keleti nagytemetőben, amit ebben az évben fogunk befejezni. A Sárgás sporthorgászto kialakítása is megtörtént, amire a község pályázott, de a lebonyolításban kivettük a részünket. A házi ápolás területén is sikerült előrelépést elérni, vizelvezető csatornákat alakítottunk ki, utakat, határutakat rendeztünk, a közlekedésbiztonságot növeltük, az ifjúsági otthon javítottuk, a tűzoltóothon melletti épületet felújítottuk, amelyet a kézimunkaszakkör és a női szervezet fog használni. A kultúrothon tetőszerkezetét megjavítottuk, a hagyományápoló egyesületnek megvásároltunk egy falusi házat, ezt tájházzá alakítjuk. Diákbuszunk is van, amely szállítja a diákokat Szabadkára, Magyarkanizsára, Zentára, Nagybecskerekre, ez egy nagy sikernek számít. Vasárnap délután 6-kor indul a busz, és pénteken este indul vissza. Mezőgazdasági fejlesztési irodánk működik, a civil szervezetek támogatása jelentős, hiszen 14 civil szervezet aktív. A település méretéhez viszonyítva ez jó, erre is büszkék vagyunk.”⁸⁴ A magyarcsernyeiek küzdenek a megmaradásért, talán az egykori Torontál vármegyei magyar falvak közül az egyik legjobb állapotban lévő közösség él itt, ennek ellenére a demográfiai problémák, a természetes fogyás, valamint az elvándorlás kérdése itt is jelentős kihívásokat jelent.

⁸³ A Szerb Statisztikai Hivatal hivatalosan eddig még nem közölte a 2011. évi szerbiai népszámlálás nemzetiségi adatainak településsoros eredményeit. Ennek ellenére felmérte azokat. A „Nincs adat.” megjegyzés esetén, adatvédelmi szempontok miatt – három fő alatt – nem közölték a statisztikai adatokat, emiatt – és más, a tanulmányban nem feltüntetett nemzetségek hasonló adatainak hiánya miatt – az „Egyéb” kategória értékeit sem lehet pontosan meghatározni. Az „Egyéb” kategóriába az „Jsmertlen”, a „Nem nyilatkozott”, illetve a „Regionális hovatartozás” adatai is beleértendők. (Utóbbi három megjelölés a korábbi népszámlálási adatok „Egyéb” adatainál is beleértendők.) A 2011. évi adatok forrása: Republički zavod za statistiku, Odeljenje za diseminaciju i odnose sa javnošću. Beograd, 2017. Az adatok közlője, Tóth-Glemba Klára, kisebbségkutató, az MTA külhoni köztestületi tagja.

⁸⁴ HERCEG ELIZABETTA: *Magyarcsernye*. Szórványlétben, 2016. május 22. *Magyar Szó Online*: <http://www.magjarszo.com/hu/3060/hetvege/46906/Magyarcsernye.htm> (Letöltés ideje: 2016. július 29.)

I. 7. 2. Bozítópuszta

Bozítópuszta (románul: „Livada Mare”, szerbül: „Александрово” / „Aleksandrovo”, illetve „Velike Livade” / „Велике Ливаде”) egykoron Magyarország nagyközség külterülete volt Andapuszta, Jánosmajor, Józsefmajor, Nagyrókuszpuszta, illetve az „egyéb külterülettel” egyetemben. Akárcsak a többi külterületi rész, Bozítópuszta is magyar többségű volt. Jobbára római katolikus felekezettű népesség lakta.

Az 1910. évi magyar népszámlálás szerint 348 fő élt a területén, ebből 265 fő (76,1%) volt magyar, 48 fő szerb, 27 fő német, hat fő szlovák, illetve egy horvát és egy egyéb anyanyelvű személy.⁸⁵

A trianoni békeszerződés aláírását (1920. június 4.) követően, 1921-ben érkeztek az első betelepülők, a „dobrovoljácok”.⁸⁶ Ekkor Aleksandrovo, majd „1943-1947-ig Banatsko Aleksandrovo, 1948-tól Velike Livade majd 1992-től ismét Aleksandrovo” lett fa helység neve.⁸⁷

Az új település népességszámát több ezer szerbvel duzzasztották fel, elősegítve ezzel a terület etnikai viszonyainak megváltozását. A szerb lakók elsősorban Lika, Bosznia-Hercegovina és Montenegró területéről érkeztek.

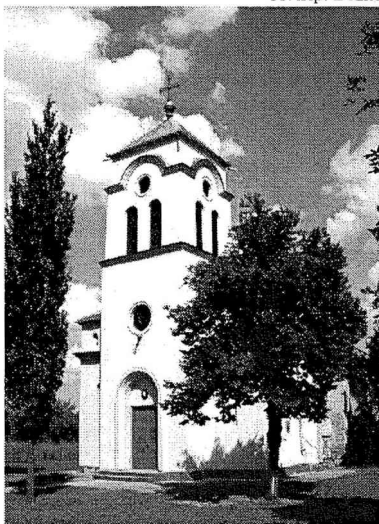
A falu szerb neve a Franciaországban, Marseille-ben meggyilkolt I. (Karadorđević) Sándor jugoszláv királyra (1921-1934) utal, aki a település névadója.

A helység szerb lakói elsődlegesen a mezőgazdaságból élnek, főképp napraforgót, kukorécát, lucernát és mákot termesztnek.

⁸⁵ A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. 1912., 615. p.

⁸⁶ A dobrovoljácok: „szerb önkéntesek. Az I. világháború elején az osztrák-magyar haderő orosz fogságba került délszláv katonái, akiket a szerb hadseregbe toboroztak, s azok a kivándorolt délszlávok, akik az antant fegyvereivel szerb egységekben vállalták a harcot a központi hatalmak ellen. A nem görögkeleti vallásúak és nem szerbek száma elenyésző volt a dobrovoljácok között. 1916. III: Oroszországban 550 tiszttel, s kb. 18.000 katonával megalakult az első szerb önkéntes hadosztály, melyet IX-X: a dobudzsai harcokban a bolgárok ellen vetettek be. 1917: a megszervezett 2. szerb önkéntes hadosztállyal együtt az orosz forr. miatt a szaloniki frontra helyezték. Ettől kezdve a szerb hadsereg keretében harcoltak, mely francia csapatokkal 1918. IX. 29: fegyverletételre kényszerítette Bulgáriát, XI: a kijelölt demarkációs vonalig megszállták Dél-Magyarországot. Az 1919. II. 25: kihirdetett délszláv földreform sietségét vsz. a dobrovoljácok mielőbbi megnyugtatása okozta. 206.440 kizárólag délszláv földigénylőt, zömmel dobrovoljácokat elégitettek ki, számukra 62 zárt dobrovoljác telepet alapítottak a magyar községek pusztáin v. m. településeken. 1941. IV: a Bácska, Dél-Baranya és a Muravidék visszacsatolása után az 1918. X. 31. óta „bevándoroltaktól” a magyar kormány igyekezett megszabadulni, ez Bácskában 6912 (más forrás szerint 6175, a Vezérkari Főnökség szerint 10.692) családot és 53.465 kh-at, Dél-Baranyában 235 családot és 5927 kh-at érintett. Becsült szerb adatok szerint 24.921 főt telepítettek át Szerbiába, kb. 13.000 főt internáltak, helyükre boszniai m-okat és 2689 bukovinai székely (csángó) családot költöztettek. A helyben maradt dobrovoljácok főként a kommunista partizán mozgalom asztaggyújtogató, vonatkisziklító, járóőket megtámadó tagjai voltak, de az 1943: letelezett →csetnik szervezkedésben is részt vettek. 1944. IX: a kiűrés u. partizánként a Délvidék élet-halál urai lettek. X-XI: Tito partizánparancsnok jóváhagyásával 34.491 névvel azonosítható, de kb. 60.000-re becsült férfit mérsároltak le vádemelés és ítélet nélkül, csak azért, mert magyarok voltak (vérbosszu Bácskában).” DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): Magyar Katolikus Lexikon, II. kötet (Bor-Éhe). Szent István Társulat, Budapest, 1996, 644-645. pp.

⁸⁷ A Vajdaság enciklopédiája: <http://vajdasag.rs/Bozit%C3%B3puszta> (Letöltés ideje: 2017. január 27.)

Forrás: *A Vajdaság enciklopédiája*: <http://vajdasag.rs/Bozit%C3%B3pusza> (Letöltés ideje: 2017. január 27.)

A szerb ortodox templomot a második világháború előtt, 1932 és 1934 között építették, ikonosztáza 1937-ből származik. A pravoszláv templom védőszentje „*Sárkányölő Szent György vértanú*” („*Svetog velikomučenika Georgija*” / „*Cvetog velikomučenika Georpuja*”). Ünnepnapját – az ortodox liturgia szerint – május 6-án tartják. A liturgikus nyelve a szerb.⁸⁸

25. táblázat: Bozitópusza etnikai adatai (1921–2011)

Év	Nemzetiség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1921	Nincs adat.							
1931	Nincs adat.							
1948	4 564	Nincs adat.						
1953	4 615	9	Nincs adat.			6	4 556	44
1961	4 034	30	Nincs adat.			3	3 939	62
1971	3 406	31	Nincs adat.			12	3 304	59
1981	3 061	32	Nincs adat.			6	2 733	290
1991	2 902	26	3	–	3	7	2 606	257
2002	2 665	34	2	–	2	5	2 435	187
2011 ⁸⁹	2 130	28	Nincs adat.	Nincs adat.	Nincs adat.	Nincs adat.	1 894	Nincs adat.

Forrás: *Szerb Statisztikai Hivatal, délszláv népszámlálások*: <http://pop-stat.mashke.org/> (Letöltés ideje: 2016. július 12.)

⁸⁸ *A Bánati Szerb Ortodox Helytartóság honlapja*: <http://www.eparhijabanatska.rs/parohije/zitistansko-namesnistvo/aleksandrovo/> (Letöltés ideje: 2017. január 27.)

⁸⁹ A Szerb Statisztikai Hivatal hivatalosan eddig még nem közölte a 2011. évi szerbiai népszámlálás nemzetiségi adatainak településsoros eredményeit. Ennek ellenére felmérte azokat. A „Nincs adat.” megjegyzés esetén, adatvédelmi szempontok miatt – három fő alatt – nem közölték a statisztikai adatokat, emiatt – és más, a tanulmányban nem feltüntetett nemzetiségek hasonló adatainak hiánya miatt – az „Egyéb” kategória értékeit sem lehet pontosan meghatározni. Az „Egyéb” kategóriába az „Ismeretlen”, a „Nem nyilatkozott”, illetve a „Regionális hovatartozás” adatai is beleértendők. (Utóbbi három megjelölés a korábbi népszámlálási adatok „Egyéb” adatainál is beleértendők.) A 2011. évi adatok forrása: Republički zavod za statistiku, Odeljenje za diseminaciju i odnose sa javnošću, Beograd, 2017. Az adatok közlője, Tóth-Glemba Klára, kisebbségkutató, az MTA külföldi köztestületi tagja.

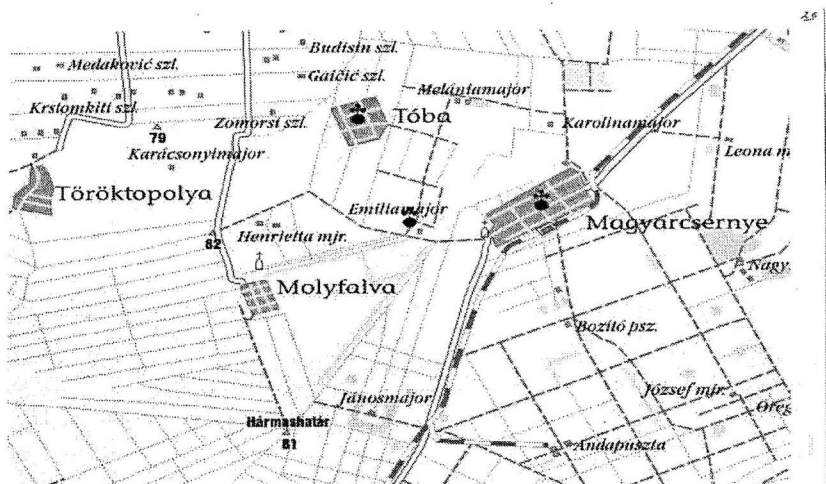
I. 8. Torontál vármegye „eltűnt” települése: Mollyfalva

Ha az 1905-ben, a Magyar Földrajzi Intézet által kiadott, Kogutowicz Manó által tervezett és rajzolt Torontál vármegye térképét megtekintjük, akkor az egykori Zsombolyai járás délnyugati csücskében egy érdekes falunévre lelünk: Mollyfalva (németül: „Molidorf”, románul: „Molin”, szerbül: „Molun” / „Molin”).⁹⁰ Viszont e települést hiába keressük a napjainkban kiadott térképeken. Egyszerűen „eltűnt” azokról. Már ezért is érdemes megvizsgálni e falu múltját, amely kevesek számára ismert.

Sokan – akik hallották már a helység nevét – arra asszociálnak, hogy a települést a bánáti német kisebbséggel szemben elkövetett atrocitásokat követően számolták fel a második világháború végén, illetve azt követően. Valójában a falu megszűntetésének valós oka „próza”. Ugyanakkor az is igaz, hogy több körülmény okozta Mollyfalva eltűnését a térképről. Ezek közül volt olyan, amely már a falu alapításánál is fennállt.

Hol helyezkedett el Mollyfalva? A helység a magyar ajkú Tóbától és Magyarcsernyétől délnyugatra, mindkét településtől közel négy kilométer távolságra, valamint az egykor németek lakta Csősztelektől északra nyolc kilométerre feküdt. Az interneten, a Google Map térképén az előbbieken megadott pozíció helyén egy szabályosan telepített, négyszög alaprajzú erdőt találunk, amelyre, ha ránagyítunk, halványan, saktáblához hasonló, szabályos, függőleges és vízszintes vonalakkal „szabdalt” terület láthatunk: az egykori német településalapítás érhető itt tetten.

4. térkép: Mollyfalva földrajzi helyzete

Forrás: *Molidorf history. Once upon a time Molidorf*: <http://www.molidorf.com/History.htm> (Letöltés ideje: 2016. június 15.)

⁹⁰ KOGUTOWICZ MANÓ: *Torontál vármegye térképe*. Kiadott a vallás- és közoktatásügyi m. kir. Minister új megbízásából. Kiadja a Magyar Földrajzi Intézet, Budapest, 1905. A térkép mérete: 29,3 x 44,5 cm, A lap mérete: 33,4 x 50,2 cm.

I. 8. 1. Egy különleges névadás: Mollyfalva

Honnan ered a különleges névadás? A Bánság területe 1718. július 21-én, a pozsareváci békekötéssel szabadult fel a török iga alól. Ezt követően osztrák kamarai igazgatás alá került (1718-1778), mivel a bécsi császári udvar németajkú, római katolikus vallású „örökös tartományt” szándékozott létesíteni belőle. Az elgondolás több ok miatt sem valósulhatott meg. A Bánság végül 1778-ban szabadult fel az osztrák igazgatás alól, majd a magyar vármegyei szervezet kialakítására – ezáltal Torontál, Temes és Krassó vármegyék felállításra – 1779-ben kerülhetett sor. Ekkor nyerte el határait a térség déli részén a katonai „Határörvidék” területe is.

Az 1700-as évek végére már a magyar nemesség is berendezkedett a térségben. Károlyliget, Szentborbála és Szenthubert, ma Bánátnagyfalva, valamint Kis- és Nagytószeg, ma Tószeg környékén gróf Joseph Johann de Ferraris rendelkezett hatalmas földbirtokokkal, amelyet még 1795-ben sajtátítottak ki a család számára. A gróf azonban 1814-ben elhalálozott, a Ferraris uradalmat lánya, Maria Wilhelmina de Ferraris örökölte, akit családjában „Molly”-nak becéztek.⁹¹ A leányági örökösről nevezték el a későbbi falut Mollyfalvának. Ugyanakkor vannak olyan nézetek is, miszerint a grófi család korán elhalálozott kislányáról, Mollyról nevezték el a települést, amelyet németül „Molidorf”, szerbül „Molin” névvel illetek.⁹²

I. 8. 2. Mollyfalva alapítása

Ferraris grófnő Zichy Ferenc gróffal kötött házasságot, akinek a személyében új földesurat tisztelhetett a vidék. A házasságot követően a Zichy-Ferraris nevet vette fel a grófi család. Az új földesúr több népesebb pusztát is alapított a hatalmas uradalmi területen. Az 1830 és 1833 közötti időszakban létesített Karolinamajor (Karolinenhof) és Melániamajor (Melanienhof) pusztákat német, a Henriettamajor (Henriettenhof) és az Emíliamajor (Emilienhof) pusztákat viszont magyar anyanyelvű lakosokkal telepítették. Ekkor az Emíliamajor területén egy kápolnát is emeltek a római katolikus hívek számára.

A jó mezőgazdasági adottságokkal rendelkező vidék megmunkálására a gróf újabb telepítést tervezett. Gróf Zichy-Ferraris Ferenc az uradalmi területen új lakóhely, immáron egy falu telepítését tűzte ki célul. Mollyfalva alapítására 1833-ban került sor.⁹³ A falu területe közel 70 hektár volt és alapítását a korra jellemző precizitással dolgozták ki. A négyszög alaprajzú települést saktáblaszerűen építették ki, úgy, hogy szabályosan szeltek át egymást az utcák horizontálisan és vertikálisan.

⁹¹ MADIĆ, SVETLANA: Molin – The village disappeared from the Central Banat. In: Researches Reviews of the Department of Geography, Tourism and Hotel Management. University of Novi Sad, Novi Sad, 2015, 150. p.

⁹² ISTVÁN MÁRTA: *A mollyfalvi Madonna*. Bánáti Újság, 2007. 10. 17. Hét nap: <http://hetnap.rs/mobil/?p=cikk&id=4325> (Letöltés ideje: 2016. június 18.)

⁹³ ERŐS LAJOS (szerk.): *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskerei Egyházmegye történetéhez*. LOGOS Kiadó, Tóthfalu, 1993, 328. p., LŐRINC NATÁLIA: *Egy eltűnt falu nyomában*. Bánáti újság, 2015. 09. 28. Hét nap: <http://hetnap.rs/mobil/?p=cikk&id=20566>. (Letöltés ideje: 2016. június 18.)

A település széles utcáiban földszintes házakat építettek a betelepülők számára. Az viszont egy áruklodó jel volt, hogy a házaknak nem volt pincéje.⁹⁴ Már akkor tudták, hogy talajvízzel fenyegetett vidéken alapították a falut. A földszintes házakban döngölt föld képezte a padlót. A lakóházak elég masszívak voltak, a falakat legalább 60 cm vastagra építették és fehérre meszelték őket. A házak mennyezetét erős fagerendák képezték, amelyre fából épített tetőszerkezetet húztak. A masszív tartógerendák azért is voltak fontosak, mert a padláson kukoricát, valamint gabonát tároltak, aminek súlya megkövetelte a nagy teherbíró képességet. A házak kezdetben nádtetősek voltak. Ablakait fából készítették, amelyet az időjárás viszontagságai miatt lemázoltak, illetve lefestettek.

A házakban 140 cm x 140 cm alapterületű kályhákat építettek ki, amelyek egyfelől biztosították a téli meleget, másfelől az étel elkészítését. A tüzet rendszerint kukoricaszárral táplálták. A lakóépületek füstülő helyiséggel is rendelkeztek, amelyek összekötésben álltak a kéménnyel. Itt füstölték a húst.

A világítást, mind a házban, mind az istállóban petróleumlámpa biztosította. A házakat kezdetben fa, később kőkerítésekkel vették körül. A falu házai viszonylag nagyok voltak, központjuk a konyha volt, amely nemcsak az étkezés helyszíne volt, hanem a nappali funkcióját is betöltötte, annak ellenére, hogy a házak általában több szobával rendelkeztek. A konyha mellett éléskamra is volt. A ház mellett helyezkedett el a csűr, valamint egy külön istálló, ahol a lovakat és a szarvasmarhát tartották. A bánáti németeknél különösen nagy jelentősége volt a lónak és a szarvasmarhának, amelyek tenyésztéséről messze földön híresek voltak. A baromfik számára épített ól is tartozott a házakhoz, ahol a szárnyasokat tartották.

A házhoz tartozott még a szerszámokkamra, és más melléképületek, ahol egyebek mellett a terményeket tartották. A házak haszonkerttel is rendelkeztek, de a németekre jellemző volt a virágoskert kialakítása is. A házak egy részének saját kútja is volt, bár az ivóvíz megoldása jelentős problémákat vetett fel ebben a korban.

Mollyfalva első lakói németek voltak, akik az időközben „népességtöbbletet” felhalmozó szomszédos németajkú településekről érkeztek. Elsősorban az egykoron, 1770-1771-ben, lotaringiai franciákkal telepített, később elnémetesedett Károlyliget (Charleville), Szentbórá (Seultour) és Szenthubert (Saint Hubert) településekről, valamint Kistószegről (Mastort) és Nagytószegről (Heufeld) érkeztek. Azonban voltak olyan német anyanyelvű betelepülők is, akik Zsombolyáról (Hatzfeld), valamint Nagy bikácsról (Bikatsch) származtak.⁹⁵ Hamarosan a földbirtokosok személyében is változás állt be. Az alapítást követően Zichy-Ferraris gróf unokaöccse, Chambord hercege lett a falu új földesura. Őt a Párma hercege követte, végül egy temesvári bank vásárolta meg a települést. A falu német lakosainak jogállását eközben a földesúrral kötött megállapodások szabályozták, amelyek részletesen rendezték a föld megművelésével kapcsolatos teendőket, illetve a mezőgazdasági munkákat, továbbá a földesúr felé rendezendő éves kötelezettségek teljesítésének módját is.

⁹⁴ REMSING, MATHIAS: *Molidorf in Banat*. 2006, 12. p. *Once upon a time Molidorf*. http://www.molidorf.com/Books-Im_Banat.htm (Letöltés ideje: 2016. június 15.)

⁹⁵ A települések nevénél zárójelben a francia, illetve a német neveiket közöltük. REISZIG EDE: *Torontól vármegye községei*. In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 60., 114. pp.

I. 8. 3. Torontál vármegye részeként (1833-1918)

Mollyfalva 1833 és 1870 között jelentős fejlődésének indult, különösen jellemző ez a megállapítása az 1868 és 1870 közötti időszakra. A németiség idővel „expanzív népesedéspolitikát”⁹⁶ folytatott, más települések benépesítésében is részt vett. A kiegészítést (1867) követően – 1868. október 13-án – Torontál vármegye székhelyétől, Nagybecskerekettől (Зренянин / Zrenjanin) egészen a történelmi Temes vármegyében található Kevevára (Ковин / Kovin) településig hét falu alapítását rendelte el I. Ferenc József osztrák császár (1848-1916) a német bánsági határhoz tartozó területén. A telepítések elsődleges oka, az árvízvédelmi feladatok ellátása volt. A császári dekrétum szerint a hét település a következő volt: Erzsébetlak (Elisenheim), Királyfalva (Königsdorf), Albertfalva (Albertsdorf), Gizellafalva (Gisellendorf), Mária föld (Marienfeld), Sándoregyháza (Ivanovo) és Gyurgyevo (Gyurgyova). Az újonnan alapított települések lakóinak feladata a rétek kiszáritása és termőfölddé tétele volt az előbbieken említett területen, előbb a Tisza, utóbb a Duna mentén, továbbá töltések építése és azok felügyelete.⁹⁷ Az előbbieken felsorolt falvak közül Gizellafalva és Erzsébetlak létesítésében nemcsak a Mollyfalváról, hanem a Németcsemyéről és a Csösztelekről származó németek is részt vettek. Az előbbi településre húsz, az utóbbi településre tíz német család érkezett Mollyfalváról. Azonban az elvándorolt mollyfalvi német családok a súlyos veszteségekkel járó 1876-os áradások miatt elhagyták Gizellafalvát és tíz közülük visszatért Mollyfalvára, további tíz család pedig Nagykomlóra (Comloşu Mare), Kiskomlóra (Comloşu Mic), Mária földére (Teremia Mare), illetve Billédre (Biled) települt át.⁹⁸

Gizellafalva (Gisellendorf) telepítését tehát nem koronázta siker – ahogy néhány másik települését sem, a hét falu közül –, ezért a települést megszüntették, német lakosságát áttelepítették a történelmi Temes vármegyében fekvő Gizellafalvára (Ghizela), amely falut 1880-ban alapították és nevében viseli az odatelepedett németek származási helyét.⁹⁹ Mindeközben – 1869-ben – Mollyfalva is további német ajkú családokkal bővült, akik Bégaőről (Клек / Klek), Istvánföldéről (Крајишник / Krajišnik), Écskáról (Ечка / Ečka) és Katalinfalváról (Равни Тополовац / Ravni Topolovac) érkeztek.¹⁰⁰ Az 1868 és 1870 közötti időszak rendkívül sikeresnek bizonyult a falu életében. A kedvező időjárás az átlagnál jóval nagyobb betakarítást eredményezett a mezőgazdasági termények körében. A prosperálás korszaka azonban nem tartott sokáig, 1870 márciusában és áprilisában megmutatkoztak a falu további fejlődését megakasztó első bajok.

⁹⁶ Napjainkban az expanzív népesedéspolitika fogalmát általában akkor használják, ha egy állam, egy társadalom, egy nagyobb emberi közösség népesszámaának növekedését célzó intézkedéseket hoz. A történelmi múltban, azonban egy terület benépesítését is értették alatta; egy állam, vagy népcsoport(ok) által. GYÉMÁNT RICHÁRD – KATONA TAMÁS: *Demográfia*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2010, 294. p.

⁹⁷ GALAMBOS TIBOR: *Székelykeve (Skorenovac)*. Kiadja a Székelykevei Helyi Közösség, LO Press Kovin, 2001, 30. p.

⁹⁸ REMSING, MATHIAS: *Molidorf in Banat*. 2006, 15. p. *Once upon a time Molidorf*. http://www.molidorf.com/Books-Im_Banat.htm (Letöltés ideje: 2016. június 15.)

⁹⁹ REISZIG ÉDE: *Temes vármegye községei, Gizellafalva*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Temes vármegye és Temesvár*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1914, 48. p.

¹⁰⁰ MADIĆ, SVETLANA: *Molin – The village disappeared from the Central Banat*. In: *Researches Reviews of the Department of Geography, Tourism and Hotel Management*. University of Novi Sad, Novi Sad, 2015, 151. p.

A települést már eredetileg is kedvezőtlen – alacsony – helyre telepítették, ezért a rendkívül magas belvíz szabályosan elmosta a falut, ezért a lakosság a szomszédos falvakba települt át. A következő évek az újrabeépítésről szóltak, de 1871 és 1880 között a rendkívül csapadékos időjárás jelentősen megnehezítette a falu újjáépítését, illetve újraneépítését. Mollyfalvát ugyan próbálták „magasabb” helyen újratelepíteni, de a rendkívül magas talajvíz miatt ez a kísérlet sem volt sikeres. Az 1880 márciusában feltört belvíz ismét elmosta a falut. A német lakosság ekkor ismét a szomszédos falvakban keresett menedéket, bár voltak, akik ekkor végleg elhagyták Mollyfalvát.

Az 1870 és 1880 között a kedvezőtlen időszak Mollyfalva demográfiai sajátosságaiiban is megnyilvánult. Az első magyarországi magyar népszámlálás, az 1869. évi, majd az azt követő 1880. évi magyar népszámlálás a népesség csökkenését mutatta ki. Ezt követően a talajvízzel kapcsolatos problémák is alábbhagytak, ezért egészen 1910-ig a magyar népszámlálások is népességnövekedést mutattak. Mollyfalva kapcsán érdemes megjegyezni, hogy a faluban általában kis, illetve közepes birtokos gazdák éltek a családjaikkal. Ebből kifolyólag Mollyfalva nem volt a leggazdagabb a torontáli német falvak között, de az itt élők mégis jómódban éltek.¹⁰¹

26. táblázat: Mollyfalva kisközség anyanyelvi adatai (1869-1910)

Év	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb	
1869	794	Nincs adat, 1869-ben még nem kérdezték az anyanyelvi adatokat.							
1880	783	10	732	1	–	–	–	40	
1890	936	14	916	3	3	–	–	–	
1900	1 202	8	1 181	2	2	3	1	5	
1910	1 063	10	1 045	–	1	–	2	5	

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal, magyar népszámlálások.

A bánáti római katolikus németek nem lehettek meg templom nélkül. Ennek ellenére a falu ebben a tekintetben is érdekes sajátosságokkal rendelkezett. Nem képzett önálló plébániát, mint „társai” szerte Torontálban. Mollyfalva már 1849 óta rendelkezett római katolikus imaházzal és az 1870-es évek nehézségei ellenére sikerült felépíteni a falu első római katolikus templomát. Erős Lajos szerint nem állapítható meg, hogy ez pontosan mikor és kinek a költségén történt. Annyi azonban bizonyos, hogy a templomot 1878-ban teljesen felújították és megáldották.¹⁰² Az első római katolikus templomot „*Havas Boldogasszony*” („*Maria Schnee*”) tiszteletére szentelték fel. Mollyfalva második római katolikus templomát már a trianoni országcsönkítés után, 1925-ben építették és még abban az évben „*Kisboldogasszony*” („*Mariä Geburt*”) tiszteletére szentelték fel.

Érdekes, hogy a csanádi püspök már 1846-ban plébániát alapított Mollyfalván, de azt még ugyanebben az évben áthelyezte a szomszédos Tóbára, ezért Mollyfalva 1850-től Tóba leányegyháza volt. Rövid ideig a szomszédos Tordához is tartozott, majd elnyerte önállóságát. Azonban 1864-től elvesztette önálló plébánia címét és ismét Tóba leányegyháza lett.¹⁰³

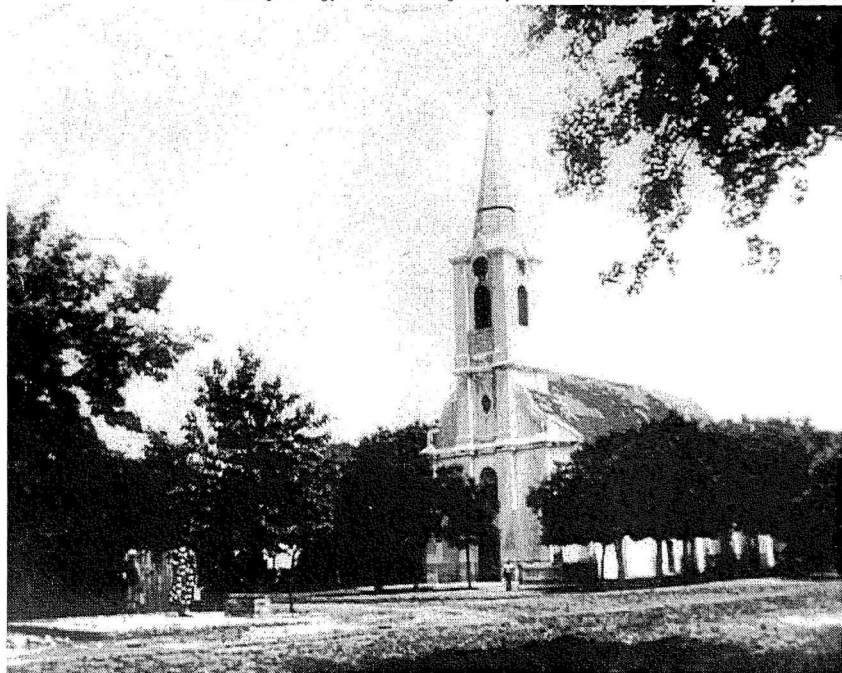
¹⁰¹ ISTVÁN MÁRTA: *Egy eltűnt falu élő emberei. Once upon a time Molidorf*. <http://www.molidorf.com/Stories/Egy.swf> (Letöltés ideje: 2016. június 18.)

¹⁰² ERŐS LAJOS (szerk.): *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez*. LOGOS Kiadó, Tóthfalva, 1993, 328. p.

¹⁰³ ERŐS LAJOS (szerk.): *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez*. LOGOS Kiadó, Tóthfalva, 1993, 328. p.

Az egyházi anyakönyvekbe az első bejegyzés egy keresztelés volt 1833. október 18-i évszámmal, az utolsó pedig 1944. október 11-én kelt, amely egy temetést jegyzett fel. Minta ezek az adatok is magukban hordoznák a falu sorsát...¹⁰⁴

12. kép: Az egykori, Kisboldogasszony tiszteletére felszentelt templom Mollyfalván

Forrás: *Once upon a time Molidorf*. http://www.goldenhills.com/MolidorfNew/Molidorf_Community_Slides.htm. (Letöltés ideje: 2016. június 20.)

27. táblázat: Mollyfalva kisközség felekezeti adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Felekezet						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Agostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	783	770	–	–	–	13	–
1890	936	916	3	–	–	17	–
1900	1 202	1 197	1	–	–	4	–
1910	1 063	1 054	4	1	–	4	–

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

¹⁰⁴ *Molidorf history. Once upon a time Molidorf*. <http://www.molidorf.com/History.htm> (Letöltés ideje: 2016. június 18.)

A bánati németek (svábok) híresek voltak műveltségükről, a templom mellett az iskolát is nagy becsben tartották. Mollyfalván ugyanakkor csak elemi iskola létesült, előbb három-, majd négyosztályos. A tanító Temesvárról (Timișoara) érkezett. Annak ellenére, hogy Mollyfalvát jobbra németek lakták, az oktatás kétnyelvű, német és magyar volt.¹⁰⁵

A falu történetének első – Magyarországhoz tartozó – időszakában (1833-1918) a település fejlődése a talajvíz problémáktól eltekintve viszonylag egyenletes volt, a járványok is kevésbé fordultak elő, habár 1873-ban a kolera áldozatokat szedett a helyi lakosok körében.¹⁰⁶ A helység későbbi sorsát a talajvíz, illetve belvíz mellett a periférikus fekvés is meghatározta. A település gyakorlatilag mindentől „messze” volt. A közlekedés tekintetében gyakorlatilag teljes elmaradottsággal küzdött a falu. Az utak állapota kifejezetten rossz volt, a szomszédos településekkel nem kiépített, kőves utak, hanem földutak kötötték össze, amelyek minősége az időjárástól is függött. A falu lakói vagy szekereztek, vagy gyalog tették meg az utat a szomszédos településekre. Amikor 1898-ban – főképp a Csekonics grófok „nyomására” – megépült a vasútvonal Nagybecskerek és Zsombolya között, az – Csösztelekkel és Magyarcsernyével ellentétben – Mollyfalvát elkerülte. A legközelebbi vasúti megálló hét kilométerre feküdt a falutól.¹⁰⁷ Ez a periférikus helyzet a falu gazdasági fejlődését is meghatározta. A település népességének túlnyomó többsége, mind a Trianon előtti időszakban, mind azt követően, az agrárszektorban dolgozott. Az előbbieken említett logisztikai problémák a délszláv államban sem oldódtak meg.

I. 8. 4. A délszláv állam részeként (1918-1961)

A trianoni békeszerződés következtében Mollyfalva a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság része lett, amely formáció 1929-ben vette fel a Jugoszlávia nevet. A falut gyakorlatilag már 1918 végén elszakították Magyarországtól. A délszláv állam részeként a falu történetének második feléhez érkezett. A két világháború közötti időszak viszonylag csendesen telt; 1930-ban elkészült a falu új iskolája és ebben az évben létesült az új községháza is.

28. táblázat: Mollyfalva etnikai adatai (1821-1953)

Év	Nemzetiség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1921	1 272				Nincs adat.			
1931	1 203				Nincs adat.			
1948	423				Nincs adat.			
1953	1 121	196	–	3	2	5	888	27

Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal, délszláv népszámlálások.

¹⁰⁵ REMSING, MATHIAS: *Molidorf in Banat*. 2006, 15. p. *Once upon a time Molidorf*. http://www.molidorf.com/Books-lm_Banat.htm. (Letöltés ideje: 2016. június 18.)

¹⁰⁶ REISZIG EDE: *Torontál vármegye közései*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 82. p.

¹⁰⁷ MADIĆ, SVETLANA: *Molin – The village disappeared from the Central Banat*. In: *Researches Reviews of the Department of Geography, Tourism and Hotel Management*. University of Novi Sad, Novi Sad, 2015, 155. p.

A második világháború idején, 1941-ben a Bánát területe német katonai igazgatás alá került, amely a falu későbbi sorsát nagyban érintette. Ugyanakkor 1942-ben újabb talajvíz problémák jelentkeztek Mollyfalván. A falu német lakóinak sorsát mégis a második világháború végén lejártszódó események határozták meg. A szovjet Vörös Hadsereg és velük együtt harcoló jugoszláv partizánok 1944 októberében foglalták el a falut. Már az első napokban megmutatkozott a partizánok gyűlölete a helyben maradt németekkel szemben. A Harmadik Birodalom rémtetteiért egyértelműen a délvidéki német kisebbséget tették felelőssé. Mollyfalván ez először abban nyilvánult meg, hogy már a megszállás első napjaiban helyi lakosok tűntek el nyomtalanul. Majd a férfiakat brutálisan bántalmazták, amibe többen belehaltak. A nők tömegeit erőszakolták meg. Majd 1945 karácsonyán 58 nőt és nyolc férfit deportáltak a Szovjetunióba.

Mollyfalva kálváriája mégis akkor érte el a tetőpontját, amikor még 1945 áprilisában a partizánok haláltáborra alakították az egész falut. A környékbeli német falvak lakosait is ide hurcolták és Rezsőháza (németül Rudolfsgrad, szerbül Књићанин / Knićanin) mellett a legjelentősebb bánáti koncentrációs táborot hozták itt létre.¹⁰⁸

A fogvatartottak számáról több eltérő információ áll rendelkezésünkre. A tábor maga 1945 és 1947 között működött. A fogvatartott német lakosok számára vonatkozóan az 5-7 ezer főtől egészen 9-10 ezer föig terjednek a számadatok. Az áldozatok száma sem ismert pontosan. A hivatalosan – név szerint – nyilvántartott halálos áldozatok száma 2 012 fő,¹⁰⁹ de a becsült szám ennél jóval magasabb, legalább 3-4 ezer főt tesz ki.

Mollyfalvát a bevonuló partizánok kifosztották, a helyiek vagyontárgyait, tulajdonát elvették. A környékbeli településekről ide hurcolt németek a helyiekkel a házakba voltak bezúfolva, ahonnan az összes berendezési tárgyat, illetve bútort elvitték. A fogvatartottak szalmával borított földön aludtak. A haláltáborban jórészt nőket és gyermekeket tartottak fogva, illetve dolgoztattak a földeken. A férfiak jelentős részét egyszerűen föbe lötték, utánuk következtek az öregek, akiknek szintén nem kegyelmeztek.¹¹⁰

A haláltáborban meghaltak tömegei a kivégzések és brutális bántalmazások mellett az éhségbe, valamint a betegségbe haltak bele. Gyakran előfordult, hogy a partizánok napokig nem adtak enni a fogvatartottaknak.

Naponta háromszor étkeztek a tábor lakói. Reggelire forró vizet kaptak kukoricával, ebédre híg borsó- vagy bablevest, estére pedig 150 gramm kukoricakenyeret. Nem adtak sem sót, sem zsírt. Egy idő után a tábor lakói már a falu macskáit ették meg. Voltak, akik éjszaka kiszöktek a táborból a szomszédos magyar falvakba – Magyarcsenyére, Tóbára, illetve Tordára (Торда / Torda) – és ételt koldultak, ami azért volt veszélyes, mert, ha az örk elfogták őket szinte biztosan megkínozták és kivégezték őket. A partizánok nem voltak kíméletesek a gyermekekkel sem. Feljegyzések vannak arról, hogy két édesanyát és a

¹⁰⁸ NAGY ERZSÉBET: *Koszorúzás Molidorfon*. Bánáti Újság, 2005.12.27, Hét nap: <http://hetnap.rs/mobil/?p=cikk&id=1669> (Letöltés ideje: 2016. június 20.), VUČIĆ, MILE: *Molin Camp. Once upon a time Molidorf*: http://www.molidorf.com/Stories/Molin_Camp.pdf (Letöltés ideje: 2016. június 18.), *Molidorf history. Once upon a time Molidorf*: <http://www.molidorf.com/History.htm> (Letöltés ideje: 2016. június 18.)

¹⁰⁹ VUČIĆ, MILE: *Molin Camp. Once upon a time Molidorf*: http://www.molidorf.com/Stories/Molin_Camp.pdf (Letöltés ideje: 2016. június 18.)

¹¹⁰ *Molidorf history. Once upon a time Molidorf*: <http://www.molidorf.com/History.htm> (Letöltés ideje: 2016. június 18.)

gyermeküket azért lötték le a tábor őrei, mert élelemért szöktek ki a faluból.¹¹¹ Ezek után nem lehet csodálkozni, hogy a német táborlakók szervezete legyöngült és betegségek ütötték fel a fejüket.

Tömegesen pusztított a tifusz, mivel nem volt szappan a tisztálkodáshoz, nem voltak megoldva higiéniai körülmények. Jóformán rendes mellékhelyiség sem állt a rabok rendelkezésére. A skorbut is gyakori „vendég” volt, mivel a táborlakók szervezete a mostoha táplálás következtében teljesen legyöngült. A fertőzésekbe is sokan belehaltak. A kegyetlen bánásmód és tartás mellett a földeken dolgoztatták őket. Sokan a munkában, vagy oda menet, illetve onnan jövet hullottak el. Nem ritkán napi húsz órát kellett dolgozniuk.¹¹²

A hideg, a fagy is szedte az áldozatokat. A tábor brutális parancsnoka, Daniel Kesić, aki állítólag Törzsudvamokról (Банатски Двор / Banatski Dvor) származott 1946. február 18-án kegyetlen tettet hajtott végre. Harminc nőt, hajnalban, erőszakkal a közeli jeges és saras vízfolyáshoz parancsolt, akiknek fél órán keresztül kellett a vízben „fürödniük”, úgy, hogy utána egész nap a vizes ruháikban kellett lenniük, illetve dolgozniuk. A munkavégzés helye valahol hét kilométerrel odébb, Magyarcsernye mellett volt. Egész nap étlen és szomjan tartották őket. Este, hazafelé, hárman összeestek, ebből két 25-27 éves nő az úton, a tábortól távolabb, ők szinte azonnal meghaltak a végelgyöngülésben. Három gyermek maradt utánuk... A harmadik eljutott a tábor és egyben a falu határáig és ott esett össze, de volt annyi ereje, hogy este tizenegy órára visszaért, úgy, hogy a többiek este fél hat körül már megérkeztek. További hét nő lett súlyosan beteg.¹¹³ A sort még hosszasan lehetne folytatni. A túlélők beszámolóai alapján a német kutatók lehetőségeikhez mérten dokumentálták a bánáti és bácskai svábokkal történeteket.

A mollyfalvi tábort hivatalosan 1947-ben szüntették meg, de csak 1948-ban zárták be véglegesen. A túlélőket még 1947 májusában más, működő táborokba hurcolták. Elsődlegesen a bánáti Rezsőházára, illetve a magyar határhoz közel fekvő, bácskai – egykor szintén német – Gádor (németül Gakowa, szerbül Гаково / Gakovo) településre.

Sokakban talán felmerült a kérdés, hogy a táborlakók miért nem szöktek meg Molllyfalváról illetve a többi táborból? Volt rá precedens, hogy megszöktek, illetve, hogy átjutottak a magyar vagy a román határon és új életet kezdhettek, de sokakat, akiket elfogtak, rögtön kivégezték. A félelem visszatartó erejű volt. A mollyfalvi németek már nem tértek vissza otthonaikba, a táborok megszüntetése után elhagyták Jugoszlávia területét és a világ különböző pontjain telepedtek le. A többség Németországba ment, de volt, aki Európán kívül, az Egyesült Államokban, Kanadában, Argentínában, illetve Ausztráliában telepedett le.¹¹⁴

Mollyfalva későbbi sorsa már sokak számára ismert, de nem a németiség eltűnése miatt szűnt meg a falu. A haláltábor megszüntetése után a partizánok boszniai szerbeket telepítettek a faluba, ahol a németekre utaló római katolikus templomot 1948 után lebontották. Az új

¹¹¹ *Molidorf history. Once upon a time Molidorf*: <http://www.molidorf.com/History.htm> (Letöltés ideje: 2016. június 18.)

¹¹² WILDMANN, GEORG – SONNLEITNER, HANS – WEBER, KARL: *Genocide of the Ethnic Germans in Yugoslavia 1944 – 1948*. Dokumentation der Donauschwabischen Kulturstiftung, Danube Swabian Association of the USA, Inc., 2001, 78-80. pp.

¹¹³ WILDMANN, GEORG – SONNLEITNER, HANS – WEBER, KARL: *Genocide of the Ethnic Germans in Yugoslavia 1944 – 1948*. Dokumentation der Donauschwabischen Kulturstiftung, Danube Swabian Association of the USA, Inc., 2001, 78-80. pp.

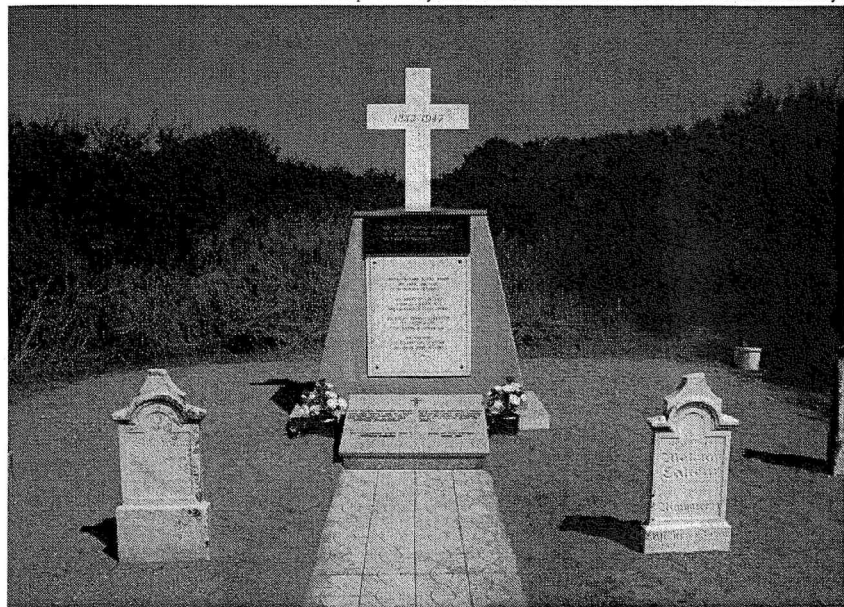
¹¹⁴ *Molidorf history. Once upon a time Molidorf*: <http://www.molidorf.com/History.htm>. (Letöltés ideje: 2016. június 18.)

lakók sem tudtak mit kezdeni a talajvízzel, amely 1942 után 1955/1956-ban ismét jelentősen megemelkedett. A magas talajvízszintet, majd belvizet a kedvezőtlen időjárás, a heves esőzések is elősegítették 1956 nyarán. A jugoszláv hatóságok végül „feladták” a küzdelmet, a boszniai szerb lakosokat máshova telepítették, a falut pedig 1961-ben végleg megszüntették.¹¹⁵ A lakóházakat jórészt elbontották, az épületanyagot értékesítették, illetve máshol használták fel. A falu német temetőjét is feldúlták, a sírokat összetörték. Ma is jobbára ledöntve, szerteszét fekszenek a földön, gazzal benöve... Miután elbontották a falu házait és melléképületeit egy erdőt telepítettek a falu helyére.

Mollyfalva egykori lakói, túlélői, az onnan elszármazottak 2008. július 10-én egy emlékművel avattak fel az erdő – az egykori település – mellett, a régi temetőnél, ahol addig a halálos áldozatok ezrei feküdtek jeltelen tömegsírban.¹¹⁶

Napjainkban, a fák között, a bozótban sétálva a régi temető helyén még lehet találni német sírköveket. Néhol még egy-két épület maradványa is fellelhető. Az erdő, illetve a fák nyomasztó csöndje, kísérteties hangulatot áraszt. Ha az ember nem tudná, mi történt ott, akkor is érezné, hogy valamilyen szörnyűség színhelyén jár...

13. kép: A mollyfalvi áldozatok emlékére 2010-ben létesített emlékhely.

Forrás: *Molidorfer Homepage*: <http://donauschwabe.npage.de/kirchenbuch-molidorf-a-bis-g.html> (Letöltés ideje: 2016. június 20.)

¹¹⁵ ERŐS LAJOS (szerk.): Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez. LOGOS Kiadó, Tóthfalva, 1993, 328. p.

¹¹⁶ BINDER, MATHIAS: *Gedenkstätte auf dem Molidorfer Friedhof*. Donauschwaben in Oberösterreich: <http://www.donauschwaben-ooe.at/index.php?id=295> (Letöltés ideje: 2016. június 18.)

I. 9. Nagykomlós

Nagykomlós (németül: „*Grosskomlosch*”, illetve „*Großhopfendorf*”, románul: „*Comloşu Mare*”, szerbül: „*Велика Комлуш*” / „*Velika Komluš*”) Zsombolyától északkeletre fekvő település Románia területén. Feltehetően az egykori Zsombolyai járás legrégebbi településének számít. A falu középkori eredetű, akkoriban „Komlós” volt a neve. A 15. századból több birtokosát ismerjük. A falu feltehetően Bali bég 1529. évi rabló hadjárata idején pusztult el, mert ezt követően sem a magyar adólajstromok, sem a török defterek nem említették. Az 1697. évi zentai csatát követően szerb pásztorok telepedtek le a területén és az 1717. évi császári kimutatás szerint húsz lakóház állt a településen. A helység további fejlődését meghatározta, hogy 1740-ben pestis tombolt a faluban. Ezt követően – 1743 őszén – a temesvári igazgatóság románokat telepített ide, akik részben Havasalföldről, részben pedig a Bánság egyéb, románok lakta vidékeiről érkeztek. Az 1745-ös esztendőben újabb román bevándorló csapat érkezett Vingáról (Vinga). Nákó Kristóf 1781-ben megvásárolta a falut és egy évvel rá, Békés vármegyéből evangélikus szlovákokat telepített le a helységben. A szlovákok viszont 1788-ban innen továbbvándoroltak, a Temes vármegyei Alsósztamora (Stamora Germană) településre. A németek 1771-ben érkeztek és telepedtek le a faluban. Jórészt a felvidéki területekről érkeztek, de jöttek még Luxemburg térségéből is.

Vályi András szerint „*Komlós. Oláh, és német falu Torontal Várm. földes Ura Nákó Uraság, lakosai ó hitűek, és katolikusok, fekszik Gottlóbnak szomszédságában, mellynek filiája, Hatzföldhez, és n. Kikindához sem meszsze, határja három nyomásbéli térséges, és közép termésű, némelly része homokos, erdeje nintsen, szőleje kevés, bővelkedik búzával, árpával, kukoritzával, zabbal, gyapjával, bora, 's pénze szűken, piatza Haczelden, N. Kikindán, 's másutt is.*”¹¹⁷ Fényes Elek a következőket jegyezte le a faluról: „*Komlós, Torontal vmegyében, oláh-német m. v. a török-kanizsai s szegedi postautban: 1206 kath., 18 evang., 6 ref., 3220 óhitű lak., kath. és óhitű anyatemplomokkal, derék urasági épületekkel, postahivatallal és váltással Mokrin és Csatád közt; gyógyszerházzal, vendégfogadóval, 183 2/8 egész telekkel. Lakosai sok szarvasmarhát és juhot tartanak. F. u. Nákó János.*”¹¹⁸

29. táblázat: Nagykomlós nagyközség anyanyelvi adatai (1880-1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	5 073	92	1 408	10	3 058	–	43 ¹¹⁹		184+278 ¹²⁰
1890	5 235	66	1 467	3	3 369	–	1	55	274
1900	4 956	108	1 522	–	3 015	–	1	35	275
1910	4 694	133	1 133	3	3 104	–	2	25	294

Forrás: K.S.H, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

¹¹⁷ VÁLYI ANDRÁS: *Magyar Országának leírása, II. kötet*. A Királyi Universitásnak betűivel, Buda, 1796. Internetes elérhetőség: <http://www.fszek.hu/digitdoc/valyi/> (Letöltés ideje: 2016. július 29.)

¹¹⁸ FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. II. kötet*. Nyomtatott Kozma Vazulnál, Pest, 1851, 244. p., FÉNYES ELEK: *Magyarországnak 's a hozzá kapcsolat tartományoknak mostani állapota Statisztikai és Geographiai tekintetben, IV. kötet*. Trattner-Károlyi Tulajdona, Pest, 1839, 405. p.

¹¹⁹ Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

¹²⁰ Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelentette. Nagykomlós esetében az első érték (184 fő) az egyéb hazai (178 fő) és az egyéb külföldi (6 fő) anyanyelvűek adataiból tevődött össze.

A községben áll San-Marco hercegné egykori kastélya, melyet 1848 előtt gróf Nákó János építtetett.

Nagykomlós több népcsoport és több felekezet otthona volt. Ezek közül idővel csak a románok, illetve a németek maradtak. A németiség a történelmi sorsfordulókban szintén felszámolódott. Kálváriájuk megegyezett a közeli, egykor németajkú települések lakóinak sorsával. Nagykomlós része volt – külterületként – a Czigánytelep, illetve egyéb – nem nevesített – külterület. Az előbbi részen főképp romák, utóbbiban jobbra románok éltek.

A trianoni békeszerződés aláírását – 1920. június 4. – követően a falu a Román Királyság része lett.

30. táblázat: Nagykomlós nagyközség felekezeti adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Felekezet						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	5 073	1 541	3 179	15	4	62	272
1890	5 235	1 486	3 376	15	12	47	299
1900	4 956	1 421	3 103	5	14	43	370
1910	4 694	1 229	3 048	6	18	29	364

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

A faluban több templom is található. A szerbek régi pravoszláv temploma az uradalmi gabonaraktár helyén állott, ahol az oltár helyét most is kereszt jelöli. Ez a templom 1783-ban összeomlott. Az ortodox románok 1796-ban – „*Nagyboldogasszony*” („*Adormirea Maicii Domnului*”) tiszteletére – új templomot építettek maguknak, amely ma a falu központjában lévő parkban látható. A templom ikonosztáza 1818-ból származik, Arsenie és Alexei Teodorovici munkája. A templombelső freskóit a boksánbányai Filip Matei készítette. A freskók restaurálására 1925-ben és 1958-ban került sor. Magát a templomot, teljes egészében, három alkalommal (1891, 1958, és 1996) újítták fel.¹²¹

14. kép: A román ortodox templom Nagykomlóson (2012)

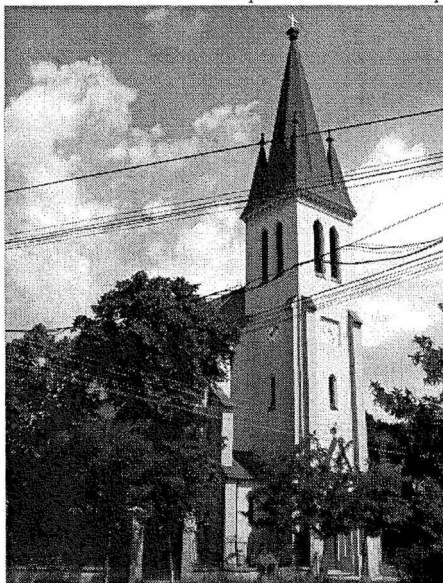

Forrás: Saját fénykép.

¹²¹ *Arhiepiscopia Timișoarei Protopopiatul Ortodox Român Sănnicolau Mare*: <http://www.por-sannicolaumare.ro/comlos-lunga.htm> (Letöltés ideje: 2017. február 17.)

A német, illetve a magyar kisebbség a római katolikus felekezethez tartozott. Templomukat – melyet „Jézus Szent Szive” („Heiligstes Herz-Jesu”) tiszteletére¹²² szentelték fel – 1868-ban építették.

15. kép: A római katolikus templom Nagykomlóson (2012)

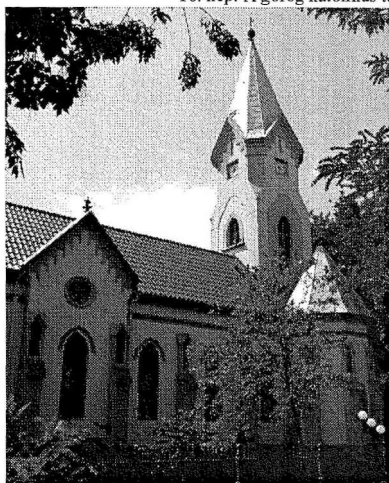

Forrás: Saját fénykép.

¹²² „Jézus Szive-tisztelet: Isten emberré lett Fiának szívéet megillető imádás része a hüposztatikus egység alapján (megtestesülés). A Jézus Szive-tiszteletben a teremtmény megváltásért adott hájlja és dícsőítése fejeződik ki. A középkorban már kimutatható bizonyos körökben a kifejezett Jézus Szive-tisztelet, különösen a „német misztikusoknál” (1250-1350). Elmékedésük anyaga az Énekek éneke: az Egyház, mint Krisztus jegyese. Úrnappja és az Eucharisztikus liturgia tisztelete előmozdította a gondolatot, hogy Jézus újjászületik az ember szívében. A jezsuiták és a karthauziak átvették a Jézus Szive-tiszteletet, és elterjesztették az Egyházban. Eudes Szent János is buzgólkodott ebben. Itt kapcsolódtak be a Jézus Szive-tiszteletbe Alacoque Szent Margit látomásai (1673-75), melyekben Jézus különösen az emberi hálátlanságot fájlalta, s a Szív tisztelőitől engesztelést, a hónap első péntekjén gyónást és áldozást kért. A Jézus Szive-tisztelet terjedésében nagy szerepe volt Alacoque Szt Margit gyónatójának, a jezsuita Colombière-nek (Kolos, Szt). – A felvilágosodás, ill. a jozefinizmus nem kedvezett a Jézus Szive-tisztelet terjedésének. Az 1814: visszaállított JT azonban ismét legfőbb tömegpasztorációs programjának tekintette, s a társadalmi szolidaritás és megbékélés, a szociális megújulás orvosságaként hirdette meg jézus Szive-tiszteletét. Azóta alig van templom, ahol ne lenne jelen a Jézus Szive-tisztelet. – Az Egyház hivatalos liturgiája mindaddig tartózkodó maradt, amíg a Jézus Szive-tisztelet teológiája nem volt kidolgozva. 1765: engedélyezte XIII. Kelemen pápa (1758-1769) a lengyel püspököknek, hogy bizonyos keretek között bevezessék Jézus Szive miséjét és officiumát. IX. Pius pápa 1856: Jézus Szive ünnepét az egész Egyházra kiterjesztette. XIII. Leó pápa (1878-1903) 1899: hagyta jóvá a Jézus Szive litániát az egész Egyház számára. XI. Pius 1928: a Misericordissimus Redemptor enc-ban már összefoglalást adott a jézus Szive-tisztelet teológiai alapjairól. XII. Pius (1939-1958) a Haurietis aquas enc-val emlékezett meg a 100 évvel korábban bevezetett ünnepről. – Főünnep a pünkösd utáni 2. vasárnapot (úrnapp nyolcadát) követő péntek (az egyházi év utolsó változó ünnepe). Ezenkívül a Jézus Szive-tisztelet ideje minden elsőpéntek és a június hó (júniusi Jézus Szive-ájtatosság).” DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): Magyar Katolikus Lexikon, V. kötet (Homo-J). Szent István Társulat, Budapest, 2000, 817-819. pp.

Szintén a falu parkjában áll a kék színűre festett görög katolikus templom, melyet 1889-ben építettek. Főképp a románság sorai közül kerülnek ki a hívei. A templomot „Nagyboldogasszony” („*Adormirea Maicii Domnului*”) tiszteletére szentelték fel.¹²³

16. kép: A görög katolikus templom Nagykomlóson (2012)

Forrás: Saját fénykép.

A településen a három nagy történelmi felekezet mellett kisebb egyházak is képviseltetik magukat. Így például a baptistáknak is van imaháza Nagykomlóson.

31. táblázat: Nagykomlós etnikai adatai (1920–2011)

Év	Népcsoport							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1920n	4 744	45	1 043	–	3 295	–	–	361
1930a	4 389	41	967	–	3 077	–	15	289
1930n	4 389	34	947	–	3 074	–	15	319
1941n	4 060	29	823	–	2 889	–	–	319
1956	3 684	Nincs adat.						
1966a	4 031	40	446	1	3 511	–	12	21
1966n	4 031	42	444	1	3 437	–	12	95
1977n	3 992	36	358	9	3 084	–	14	491
1992n	3 230	18	107	67	2 302	–	21	715
2002a	3 351	17	47	43	2 847	–	8	389
2002n	3 351	23	62	54	2 363	–	13	836
2011	Nincs adat.							

Forrás: VARGA E. ÁRPÁD: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája III. kötet, Arad, Krassó-Szörény és Temes megye, Népszámlálási adatok 1850-2002 között.* Pro-Print Kiadó, Csíkszereda: <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002.htm> (Letöltés ideje: 2016. július 28.)

¹²³ Șematismul Eparhiei Române Unite cu Roma, Greco-Catolică de Lugoj. Editura Surorilor Lauretane, 2014, 81. p., *Parohii și biserici greco-catolice românești*: <http://parohiigreco-catolice.blogspot.hu/2015/12/parohia-greco-catolica-comlosu-mare.html> (Letöltés ideje: 2017. február 17.)

I. 10. Nagytőszeg

Nagytőszeg (németül: „Heufeld”) Zsombolyától nyugatra, közvetlenül Kistőszeg (Mastort) szomszédságában feküdt. Napjainkban már nem önálló település, Kistőszeggel alkotja „Tőszeg” („*Hoœu Kozarci*” / „*Novi Kozarci*”) helységet. Az egyesült települést olykor szokták „*Torontáltőszeg*” néven is nevezni.

A falu területén a középkorban egy „Tőszeg” nevű település feküdt, amely akkoriban még Temes vármegye része volt. A török hódoltság időszakában elpusztult. Az 1723/1725. évi gróf Mercy-Féle térkép is lakatlan pusztaként tüntette fel. Újraalapítására 1770/1771-ig kellett várni, akkor Johann von Neumann temesvári igazgatósági tanácsos felügyelete alatt 78 lakóházat, továbbá egy iskolát építettek fel a faluban. Lakói római katolikus németek voltak, akik a Rajna-vidékről érkeztek. A települést sváb lakói „Heufeld” névvel illették.

Nagytőszegen 1840. május 1-jén hatalmas tűzvész tombolt, mely a község felét elpusztította a római katolikus templommal és a plébániával egyetemben.

Fényes Elek az alábbi adatokat közölte a faluról: „*Heufeld, német falu, Torontál vmegyében, Haczfeldhez nyugotra 1 mfnyire: 930 kath., 2 ref., 34 óhitű, 12 zsidó lak., kath. paroch. templommal. 69 6/8 egész jobbágytelekkel, gazdag első osztálybeli határral. F. u. Zichy Ferraris örök. Ut. p. Csatád.*”¹²⁴ A faluban 1850-ben sáskajárás okozott bajt, majd 1873-ban a kolerajárvány szedte az áldozatait.

Nagytőszeg a trianoni békeszerződés aláírását – 1920. június 4. – követően a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság része lett.

32. táblázat: Nagytőszeg kisközség anyanyelvi adatai (1880-1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	1 191	26	1 093	–	18	–	1 ¹²⁵	–	4+49 ²⁶
1890	1 319	15	1 274	–	28	–	–	1	1
1900	1 360	26	1 307	–	26	–	–	1	–
1910	1 119	32	1 059	–	26	–	–	2	–

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

A római katolikus felekezethez tartozó németeknek már 1771-ben volt imaházuk. A római katolikus templomot – gróf Zichy-Ferraris Ferenc adományából – 1816-ban építették. Védőszentje „*Nagyboldogasszony*” („*Mariä Himmelfahrt*”) volt, ünnepnapját augusztus 15-én tartották. Liturgikus nyelve a német volt. A hívők nélkül maradt, patinás római katolikus templomot 1945 után rombolták le.¹²⁷ A község utolsó plébánosa Steigerwald Ádám (1876-1944) volt, akit a jugoszláv partizánok előbb félholtra vertek, majd 1944. november 2-án lelőtték.¹²⁸

¹²⁴ FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. II. kötet.* Nyomatott Kozma Vazulnál, Pest, 1851, 106. p., FÉNYES ELEK: *Magyarországnak 's a hozzá kapcsolat tartományoknak mostani állapota Statisztikai és Geographiai tekintetben, IV. kötet.* Trattner-Károlyi Tulajdona, Pest, 1839, 400. p.

¹²⁵ Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

¹²⁶ Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb külföldi anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelentette.

¹²⁷ ERŐS LAJOS (szerk.): *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez.* LOGOS Kiadó, Tóthfalu, 1993, 435-439. pp.

¹²⁸ *A Nagybecskereki Egyházmegye honlapja:* <http://www.catholic-zr.org.rs/kisoroz/> (Letöltés ideje: 2016. július 27.)

A településen letelepedő szerbeknek sokáig nem volt templomuk. Mai ortodox templomot a két egykori falu találkozásánál építették. Az „aktív” szerb pravoszláv hitélet már az 1990-es évek elején megindult, de a templom építését csak 2005-ben kezdték meg. A „szerb-bizánci” stílusú szerb ortodox templomot 2010-ben szentelték fel. Védőszentje: „*Szent Illés próféta*” („*Svetog Proroka Ilije*” / „*Светоз пророка Илије*”). Ünnepe – az ortodox liturgiában – augusztus 2.¹²⁹

17. kép: A szerb pravoszláv templom Tószegen.

Forrás: Saját fénykép.

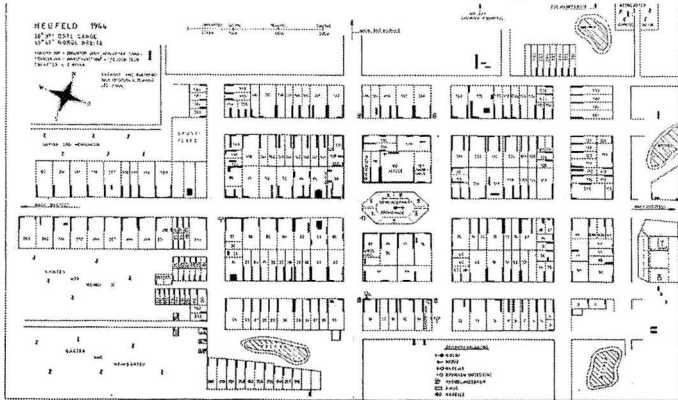
33. táblázat: Nagytószeg kisközség felekezeti adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Felekezet						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	1 191	1 160	18	9	2	2	–
1890	1 319	1 275	32	8	–	4	–
1900	1 360	1 327	23	5	1	–	4
1910	1 119	1 087	27	5	–	–	–

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

¹²⁹ A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság honlapja: <http://www.eparhijabnatska.rs/parohije/kikindsko-namesnistvo/novi-kozarci/> (Letöltés ideje: 2016. július 27.)

5. térkép: Nagytőszeg település térképe (1944)

Forrás: *Once upon a time Molidorf*: <http://www.molidorf.com/images/HeufeldFull.jpg> (Letöltés ideje: 2016. július 27.)

34. táblázat: Tőszeg etnikai adatai (1921–2011)

Év	Nemzetiség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Rómán	Horvát	Szerb	Egyéb
1921				Nincs adat.				
1931				Nincs adat.				
1948	3 422			Nincs adat.				
1953	3 634	139		Nincs adat.		6	3 258	231
1961	3 668	64		Nincs adat.		9	3 557	38
1971	3 068	33		Nincs adat.		4	2 898	133
1981	2 668	6		Nincs adat.		6	2 309	347
1991	2 488	11	1	–	3	7	2 238	228
2002	2 277	11	–	1	2	2	2 122	139
2011 ¹³⁰	1 894	12	Nincs adat.	Nincs adat.	Nincs adat.	9	1 768	Nincs adat.

Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal, délszláv népszámlálások: <http://pop-stat.mashke.org/> (Letöltés ideje: 2016. július 12.)

Nagytőszeg a német lakosság jórészt már – 1944. október 6-án – a visszavonuló német hadsereggel elhagyta, a helyben maradt németek közül sokan a jugoszláv partizánoknak estek áldozatul. Ezt követően a faluba boszniai szerbeket telepítettek, a „legtöbben Kozanske Krajine térségből érkeztek (körülbelül 39%), de Kluč, Kupres, Bugojno, Mrkonjić, Sanski Most községéből is érkeztek. 1947. július 22-től mindkét település Haifeld i Mastor közös elnevezést kapnak, Kozarci (néven), és 1948. december 5-től hivatalosan használják a Novi Kozarci (Torontáltőszeg) elnevezést.”¹³¹

¹³⁰ A Szerb Statisztikai Hivatal hivatalosan eddig még nem közölte a 2011. évi szerbiai népszámlálás nemzetiségi adatainak településsoros eredményeit. Ennek ellenére felmérte azokat. A „Nincs adat.” megjegyzés esetén, adatvédelmi szempontok miatt – három fő alatt – nem közölték a statisztikai adatokat, emiatt – és más, a tanulmányban nem feltüntetett nemzetiségek hasonló adatainak hiánya miatt – az „Egyéb” kategória értékeit sem lehet pontosan meghatározni. Az „Egyéb” kategóriába az „Ismeretlen”, a „Nem nyilatkozott”, illetve a „Regionális hovatartozás” adatai is beleértendők. (Utóbbi három megjelölés a korábbi népszámlálási adatok „Egyéb” adatainál is beleértendők.) A 2011. évi adatok forrása: Republički zavod za statistiku, Odeljenje za diseminaciju i odnose sa javnošću. Beograd, 2017. Az adatok közlője, Tóth-Glenba Klára, kisebbségkutató, az MTA külhoni köztestületi tagja.

¹³¹ NagyikindaOnline – Nagyikinda község hivatalos honlapja: <http://www.kikinda.org.rs/index.php?language=hun&page=ogradu&option=naseljenanesta&level=novikozarci> (Letöltés ideje: 2016. július 27.)

I. 11. Németcsernye

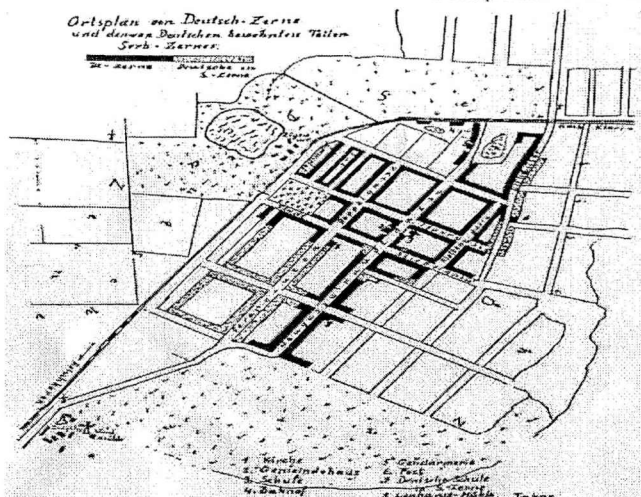
I. 11. 1. Németcsernye

Németcsernye (németül: „Deutsch Zerne”, románul: „Cerneia Neamț”, szerbül: „Немачка Црња” / „Немачка Црња”) Zsombolyától délnyugatra, közvetlenül Szerbcsernye szomszédságában feküdt. Napjainkban már nem önálló település, Szerbcsernye (Crnoka Црња / Srpska Crnja) része. Németcsernye alapítását a gróf Csekonics családnak köszönheti, akik 1790-ben Szerbcsernye mellé zsombolyai németeket telepítettek. A római katolikus németek által lakott falu kezdetben 55 lakóházból állt. A gróf Csekonics család 1808-ban nagyobbította meg a települést, ezért a lakóházak száma kétszázra gyarapodott. Ebben az évben építették a római katolikus plébánia épületét, valamint a templomot is.

Fényes Elek a következőket írta a faluról: „Német-Czernya, német falu, Torontál vmegyében, Haczföldhez 1 órányira: 1508 kath., 6 evang., 24 óhitű lak., kath. paroch. templommal. F. u. Csekonics János.”¹³²

A 19. század második felében kisebb magyar betelepedés is megfigyelhető, elsősorban a tanyavilág, illetve a Csekonics birtokok területén.¹³³

6. térkép: Német- és Szerbcsernye térképe.

Forrás: TABAR, HANS: *History of Zerne*: <http://freepages.genealogy.rootsweb.ancestry.com/~deutschzerne/Files/Heimatbuch.html> (Letöltés ideje: 2016. július 27.)

¹³² FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. I. kötet*. Nyomtatott Kozma Vazulnál, Pest, 1851. 234. p., FÉNYES ELEK: *Magyarországnak 's a hozzá kapcsolat tartományoknak mostani állapota Statisztikai és Geographiai tekintetben, IV. kötet*. Trattner-Károlyi Tulajdona, Pest, 1839. 400. p.

¹³³ LAKATOS JÁNOS: *Szerbcsernye. Egy falu a román határon, picinyke magyar közösséggel – Csak egy intézménye maradt a szerbcsernyei magyaroknak: a templom*. 2016. május 29. In: *Magyar Szó Online*: <http://www.magyarsozo.com/hu/3066/hetvege/147316/Szerbcsernye.htm> (Letöltés ideje: 2016. július 27.)

A települést 1886-ban és 1904-ben tűzvész pusztította, de a lakosok, lelkiismeretes munkájuknak köszönhetően újjáépítették a falut.

Németcsernye a trianoni békeszerződés aláírását – 1920. június 4. – követően a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság része lett.

35. táblázat: Németcsernye nagyközség anyanyelvi adatai (1880-1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	3 006	574	2 106	2	31	–	98 ¹³⁴		40+155 ¹³⁵
1890	3 401	764	2 380	3	4	–	1	159	90
1900	3 326	662	2 289	9	14	–	5	281	66
1910	3 393	1 034	1 795	15	71	–	2	359	117

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Németcsernye jórészt németek által lakott település volt, de jelentős magyar, illetve egy kisebb szerb közösség is élt a területén. A németek és a magyarok a római katolikus felekezethez tartoztak. Az első templomot – a plébániával egyetemben – 1808-ban építette a gróf Csekonics család. A második, ma is álló templomot – Bonnaz Sándor csanádi püspök (1860-1889) anyagi támogatásával – 1869-ben építették. A templom védőszentje: „Szent József, a Boldogságos Szűz Mária Jegyese” („*Hl. Josef von Nazareth*”). Ünnepnapiját március 19-én tartják.¹³⁶ Liturgikus nyelve a német volt, jelenleg a magyar. Napjainkban nem önálló plébánia, hanem Magyarcsernye leányegyháza, szórványgyülekezettel.

A római katolikus templom többszöri renoválást is megélt, de a második világháborút – és a német lakosság elmenekülését – követően állapota leromlott. Karbantartása és korszerűsége hiányos. A második világháború idején ment tönkre az orgonája is.¹³⁷ Utolsó plébánosát, „*Brunet Ferencet (Módos, 1898. XII. 1. – 1944. X. 4.) a partizánok elsőként ölték meg hosszas kínzások után.*”¹³⁸

36. táblázat: Németcsernye nagyközség felekezeti adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Felekezet						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	3 006	2 829	159	7	1	9	1
1890	3 401	3 180	177	5	19	7	13
1900	3 326	2 967	290	16	18	4	31
1910	3 393	2 888	395	41	37	5	27

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások

¹³⁴ Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

¹³⁵ Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelentette. Németcsernye esetében az első érték (40 fő) az egyéb hazai anyanyelvűek adatait jelölte.

¹³⁶ ERŐS LAJOS (szerk.): *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez*. LOGOS Kiadó, Tóthfalu, 1993, 347-349. pp.

¹³⁷ ERŐS LAJOS (szerk.): *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez*. LOGOS Kiadó, Tóthfalu, 1993, 347-349. pp.

¹³⁸ *A Nagybecskereki Egyházmegye honlapja*: <http://www.catholic-zr.org.rs/magyarcsernye/> (Letöltés ideje: 2016. július 27.)

A második világháború végőrában, 1944-ben a német lakosság jórészt elmenekült a német hadsereggel, a helyben maradt németeket a jugoszláv partizánok bántalmazták, illetve haláltáborokba zárták.

A második világháború után, 1945-ben Ključa és Mrkonjić grad környékéről boszniai szerbeket telepítettek le a faluban. Ekkor változott meg a település etnikai arculata. A már szerb többségű települést ekkor egyesítették a vele egybeépült Szerbcsernyével.¹³⁹

A helyi magyarságról elmondható, hogy – az eltelt évtizedek alatt – szinte a teljes asszimiláció szélére sodródott. A magyar nyelvű oktatás már az 1950-es években megszűnt. Korábban élénk magyar kulturális élet is volt a faluban, amatőr színjátszással, tamburazenekarral, de ez is már a múlt homályába veszett.

Egyetlen biztos pont van a település németcsernyei részén, ahol még magyar szót lehet hallani, a római katolikus templom. Erről Lakatos János így írt: „*A szentmise azon kevés lehetőségek közé tartozik, ahol magyar beszédet hallhatnak, igaz, fele misét magyarul, felét pedig szerbül szolgáltatja Király Tibor kisoroszi plébános, aki minden második vasárnap misézik Szerbcsernyén.*”¹⁴⁰

A római katolikus templom meglehetősen rossz állapotban van. A közelmúltban hangos volt a sajtó az „esetleg lebontásától”, de anyaországi támogatással már felmérték az épület állagát, a Nagybecskerekai Egyházmegye is megkapta a felújításhoz szükséges anyaországi támogatást, ezért már csak a felújítás van hátra.

Érdemes még szólni az egyesített település északi részén, a szerb-román határ mellett található Neuhausen-kastélyról. A kastély a második világháború idején építette – Hermann Göring közeli barátja – Franz Neuhausen német tábornok, aki a bánáti katonai adminisztráció feje volt. Berendezkedni, a szovjet Vörös Hadsereg és a jugoszláv partizánok érkezése miatt már nem volt ideje. A kalandos sorsú tábornokot előbb Jugoszláviában börtönözték be, majd Németországnak adták át. Nem akarta elhagyni Jugoszláviát, de a hatalom nem teljesítette a kérését. Németországban ismét bebörtönözték háborús bűncselekmények elkövetése miatt. A börtönből 1953-ban szabadult és 1966-ban, 78 éves korában halt meg.¹⁴¹

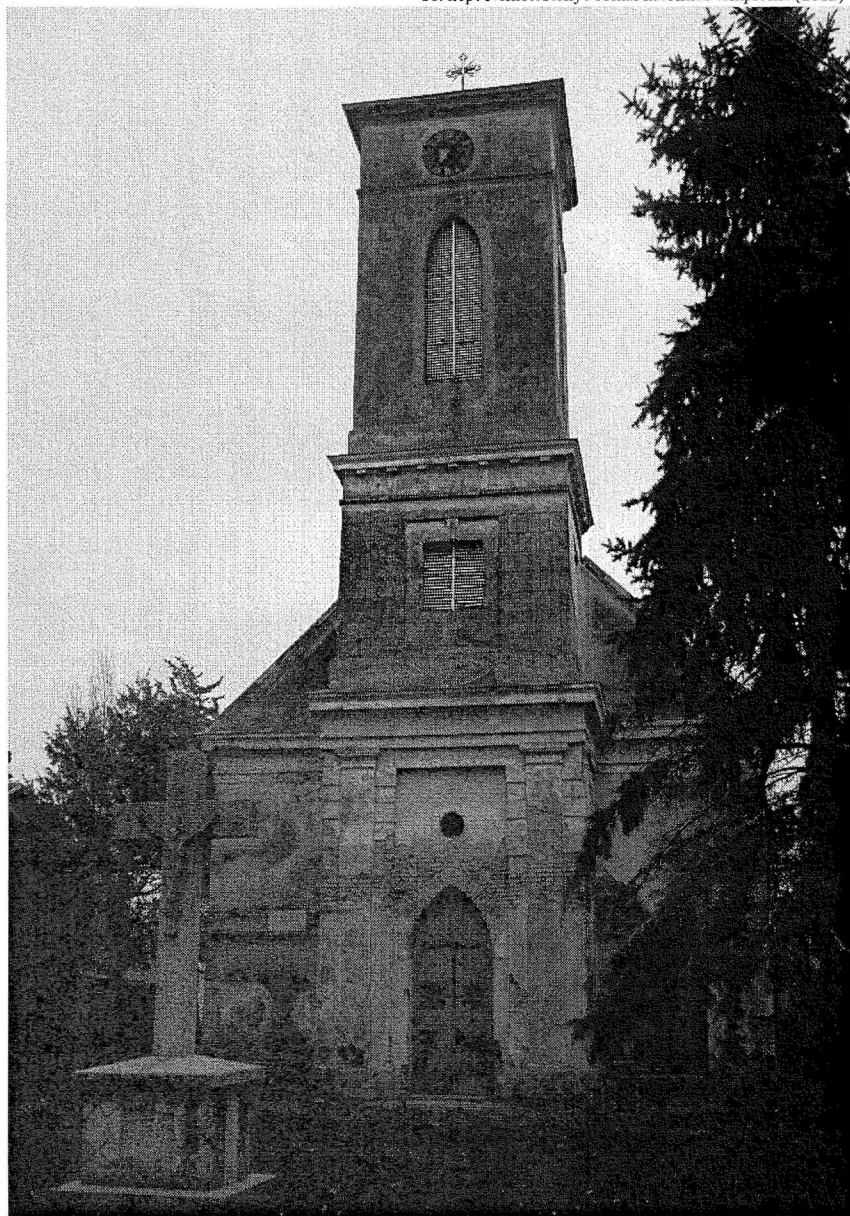
A kastély sokáig hányattatott sorsot élt meg. Kezdetben mezőgazdasági célokra használták, majd az 1980-as években hotelként üzemelt, de később bezárták. Jelenleg egy horvát befektető, Radovan Tumpa kezében van, aki 2010 körül vásárolta meg a felújításra váró épületet. Jelenleg idegenforgalmi – éttermi és szálloda – célokra használja a borsos árfekvésű, 45 férőhelyes, ámde kétségkívül pompásan felújított kastélyt. A kastélyszállóban általában román állampolgárok szállnak meg, de üzletemberek és családok is igénybe veszik. A kastélyszállóban szerb dinárral és euróval lehet fizetni, valamint megoldott a bankkártya használat is.¹⁴² A településrész, illetve Szerbcsernye nagy hasznot húzhatna a határon átmenő forgalomból. Egy kezdeményezés, mint látható, már elindult.

¹³⁹ LAKATOS JÁNOS: *Szerbcsernye. Egy falu a román határon, picinyke magyar közösséggel – Csak egy intézménye maradt a szerbcsernyei magyaroknak: a templom.* 2016. május 29. In: *Magyar Szó Online*: <http://www.magyarso.com/hu/3066/hetvege/147316/Szerbcsernye.htm> (Letöltés ideje: 2016. július 27.)

¹⁴⁰ LAKATOS JÁNOS: *Szerbcsernye. Egy falu a román határon, picinyke magyar közösséggel – Csak egy intézménye maradt a szerbcsernyei magyaroknak: a templom.* 2016. május 29. In: *Magyar Szó Online*: <http://www.magyarso.com/hu/3066/hetvege/147316/Szerbcsernye.htm> (Letöltés ideje: 2016. július 27.)

¹⁴¹ *The Banattera Castle from Srpska Crnja*: <http://prinbanat.ro/en/the-banattera-castle-from-srpska-crnja/> (Letöltés ideje: 2016. július 27.)

¹⁴² *The Banattera Castle from Srpska Crnja*: <http://prinbanat.ro/en/the-banattera-castle-from-srpska-crnja/> (Letöltés ideje: 2016. július 27.)

Forrás: Saját fénykép.

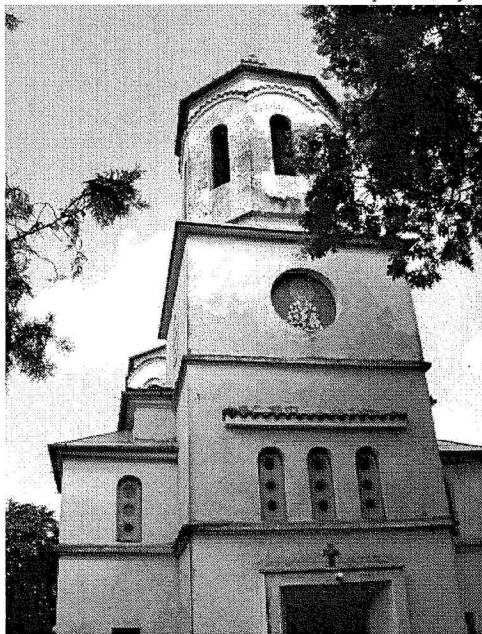
I. 11. 2. Leonamajor

Leonamajor (szerbül: „Bojeoda Cmena” / „Vojvoda Stepa”) egykoron – mint Csekonics birtok – Németcsernye nagyközség külterülete volt Endremajor, Júliamajor, Konstancziamajor, Szigetmajor, illetve az egyéb – nem nevesített – külterülettel egyetemben. Akárcsak a többi külterületi rész, Leonamajor is magyar többségű volt. Jobbára római katolikus felekezetű népesség lakta. Az 1910. évi magyar népszámlálás szerint 106 fő élt a területén, ebből 88 fő (83%) volt magyar, 17 fő szerb és egy német anyanyelvű személy.¹⁴³

A településrész magyar nevét a terület birtokosa, gróf Csekonics lánya, Leona után kapta. Kezdetben az 1923-ban betelepülő szerbek is ezt a nevet használták („Leonovac”), később lett a falu szerb neve „Vojvoda Stepa”, Stepa Stepanović (1856-1929) szerb tábornok tiszteletére

„A falut 1923-ban alapították a Szerb-Horvát-Szlóvén Királyság különböző területeiről (Montenegró, Hercegovina, Lika) itt letelepedő szerb katonák, illetve a magyarországi Baitonyáról és Romániából érkező telepések. – A katonák többsége a Szaloniki fronton harcolt önkéntesekből állt.”¹⁴⁴

19. kép: Leonamajor szerb ortodox temploma

Forrás: *A Vajdaság enciklopédiája*: <http://vajdasag.rs/Endremajor> (Letöltés ideje: 2017. január 27.)

¹⁴³ *A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint.* Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. 1912, 615. p.

¹⁴⁴ *A Vajdaság enciklopédiája*: <http://vajdasag.rs/Endremajor> (Letöltés ideje: 2017. január 27.)

A helység szerb pravoszláv templomát 1937-ben építették, továbbá 1988 és 1989 között restaurálták. Védőszentje „Szent Vasilije Ostroški” („Sveti Vasilije Ostroški” / „Свети Василије Острошки”), a 17. században élt szent, aki Bosznia-Hercegovinához, Trebinje környékéhez köthető. Ünnepnapiját május 12-én tartják.¹⁴⁵

37. táblázat: Leonamajor etnikai adatai (1921–2011)

Év	Nemzetiség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1921	Nincs adat.							
1931	Nincs adat.							
1948	2 832	Nincs adat.						
1953	3 076	112	Nincs adat.			66	2 678	220
1961	2 857	105	Nincs adat.			29	2 443	280
1971	2 518	99	Nincs adat.			24	2 188	207
1981	2 032	2	Nincs adat.			12	1 770	248
1991	1 827	3	–	–	1	11	1 668	144
2002	1 720	6	1	2	32	11	1 584	84
2011 ¹⁴⁶	1 374	4	Nincs adat.	Nincs adat.	Nincs adat.	10	1 268	Nincs adat.

Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal, délszláv népszámlálások: <http://pop-stat.mashke.org/> (Letöltés ideje: 2016. július 12.)

¹⁴⁵ A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság honlapja: <http://www.eparhijabanatska.rs/parohije/zitistansko-namesnistvo/vojvoda-stepa/> (Letöltés ideje: 2017. január 27.)

¹⁴⁶ A Szerb Statisztikai Hivatal hivatalosan eddig még nem közölte a 2011. évi szerbiai népszámlálás nemzetiségi adatainak településoros eredményeit. Ennek ellenére felmérte azokat. A „Nincs adat.” megjegyzés esetén, adatvédelmi szempontok miatt – három fő alatt – nem közölték a statisztikai adatokat, emiatt – és más, a tanulmányban nem feltüntetett nemzetiségek hasonló adatainak hiánya miatt – az „Egyéb” kategória értékeit sem lehet pontosan meghatározni. Az „Egyéb” kategóriába az „Ismeretlen”, a „Nem nyilatkozott”, illetve a „Regionális hovatarozás” adatai is beleértendők. (Utóbbi három megjelölés a korábbi népszámlálási adatok „Egyéb” adatainál is beleértendők.) A 2011. évi adatok forrása: Republički zavod za statistiku, Odeljenje za diseminaciju i odnose sa javnošću. Beograd, 2017. Az adatok közlője, Tóth-Glemba Klára, kisebbségkutató, az MTA külföldi köztestületi tagja.

I. 12. Francia települések a Bánságban: Károlyliget, Szentborbála és Szenthubert

I. 12. 1. A Bánság a török iga alatt és a 18. század hajnalán

Közismert tény, hogy az 1718. július 21-én, a Habsburg és az Oszmán Birodalom között megkötött pozsareváci békeszerződéssel felszabadult Bánság – a 18. század elején – meglehetősen gyér lakosságú volt. „*A császári igazgatás 1717-ben a mintegy 28 000 km²-nyi területen 663 lakott helyet, bennük összesen 21 289 házat vagy inkább putrit talált, s kezdetleges gazdálkodást folytató szerb és román lakosokat. Mezőgazdasági művelésre alkalmas terület alig volt, a középkorban még termékeny síkságot Szőregtől Pancsováig, Alibunártól Versecig roppant terjedelmű állóvizek és mocsarak borították, s mocsarak vették körül Temesvár városát is. Az egész vidék inkább volt farkasok, rókák, mindenféle kigyók, szúnyogok és legyek hazája, mint embereké.*”¹⁴⁷ A mai Belgium területével közel megegyező nagyságú Bánság lélekszáma megközelítőleg 90 ezer fő lehetett.¹⁴⁸

A térség központja, Temesvár (Timișoara) 1552. június 24. és július 27. között jelentős várostromot élt át. A spanyol zsoldosok lázadása miatt Losonczy István temesi ispán és alsó-magyarországi főkapitány végül a vár feladása mellett döntött – vesztésre. A várból kivonulókat a törökök lemészárolták; Losonczy fejét a török szultánnak küldték meg.¹⁴⁹

Temesvár török megszállása után az egész Bánság török kézre került. A térségben „*az apró várakat lerázza a török, mint a diót. Nincs többé ellenállás.*”¹⁵⁰ A területet – habár voltak próbálkozások – a keresztény seregeknek nem sikerült visszahódítania. Gyula várának 1566. szeptember 2-án történt elvesztése után minden remény elveszett a Bánság visszaszerzésére. A hosszú török iga alatt (1552-1718) falvak és városok tűntek el; apadt le a lélekszámuk. A törökök várakat, egyházi épületek romboltak le. A magyar lakosság jórészt elmenekült a térségből, illetve a török dúlások során életét vesztette vagy elhurcolták. A vármegyei élet megszűnt, a római katolikus egyházi élet jórészt szünetelt. A reformáció nem tudott meghonosodni. Egyedül a térségben kóborló ferences barátok próbáltak a minimálisra apadt római katolikus hívek számára vigaszt adni. A katolikus papokat ugyanis a törökök üldözték és legyilkolták őket. A „csanádi püspök” tisztség „üres” titulussá vált.¹⁵¹ Maga, Csanád (Cenad) település is elpusztult. Ekkor kezdődött – a magyarság egyre drasztikusabb lélekszámcsökkenésével – a szerbség és a románság beszívargása a térségbe.¹⁵²

¹⁴⁷ HECKENAST GUSZTÁV: *Közvetlenül Bécstől... A Bánát a 18. században.* História, 1992/1. História Alapítvány, Budapest, 12. p.

¹⁴⁸ *The colonization of the Banat following its Turkish Occupation. With particular emphasis on emigration from Lorraine and Luxemburg. (Southern Belgian province of Luxemburg) Danube Swabian History:* <http://www.dvhh.org/history/1700s/banat-colonization-after-turks.htm> (Letöltés ideje: 2017. január 19.)

¹⁴⁹ SZAKÁLY FERENC: *Temesvár ostromai.* História, 1992/1. História Alapítvány, Budapest, 9. p.

¹⁵⁰ GÁRDONYI GÉZA: *Egri csillagok.* Magyar Elektronikus Könyvtár, Országos Széchenyi Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/00600/00656/html/04.htm> (Letöltés ideje: 2017. január 19.)

¹⁵¹ A török hódítások miatt a csanádi püspökök jórészt az ország másik felében, Felső-Magyarországon, Pozsonyban (Bratislava), illetve a Magyar Római Katolikus Egyház új központjában, Nagyszombatban (Trnava) éltek. ZOMBORI ISTVÁN: *A Szeged-Csanádi Püspökség Egyházmegyei Múzeum és Kincstár. A Szeged-Csanádi Püspökség története.* Szeged, 2007: http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/egyhazi/roketen/A_szegedi_csanadi_puspokseg/pages/001_szeged_csanadi_puspokseg.htm (Letöltés ideje: 2017. január 19.)

¹⁵² GYÉMÁNT RICHÁRD: *A Bánság újratelepítése, különös tekintettel a 18. századi telepítési folyamatokra.* FORVM, Acta Juridica et Politica. Acta Universitatis Szegediensis. V. évfolyam, 1. szám, 2015, 34. p.

A pozsareváci békeszerződés után (1718) a császári adminisztráció megtiltotta, hogy a magyarság betege a lábát a Bánság területére és újraneépítse az amúgy is elhanyagolt, mocsaras, egészségtelen klímájú és a közbiztonság tekintetében súlyos fogyatékoságokkal küzdő területet.¹⁵³ Fényes Elek találóan jegyezte meg: „*Hajdan ezen megyét (t. i. Torontál vármegyét) a' magyarság színe lakta, kevés oláhokkal és rácokkal keverve. Régi nevezetességének nyomai, fájdalom! ez időben omladékokban hevernek. [...] „...a' török csaknem 200 esztendeig dühösködvén itt, ezen egész környék szomorú 's lakatlan pusztasággá vált; a 'dühöngő árvizeknek semmi korlát nem tétetvén, földszínet mérget lehellő mocsárok borították el.*”¹⁵⁴ A térséget elsősorban németajkú és római katolikus vallású lakossággal akarták feltölteni. A telepítési biztosok a birodalom területeit járták, hogy Magyarország nagy részének, így Bánság újraneépítéséhez is népeiséget verbuváljanak.

I. 12. 2. Francia telepések a Bánságban

Sokan csodálkoznak azon, hogy a Bánság területén franciák is éltek. Felmerülhet a kérdés: Honnan és mikor érkeztek? Egyáltalán miért telepedtek le a Bánságban?

A francia lakosok toborzási területe Elzász (franciául: Alsace, németül: Elsaß), de főképp Lotaringia¹⁵⁵ (franciául: Lorraine, németül Lothringen) volt. Ugyanakkor érkeztek – a „belga” – Luxemburgból (Luxemburg)¹⁵⁶ is leteleplők. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy Elzászból és Lotaringiából a franciák mellett jelentős számú német is jött. A betelepülők közül többen mindkét nyelvet értették, illetve beszélték.

Eredetileg – a középkorban, 925-től – Elzász és Lotaringia a Német-római Birodalom részei voltak. Elzász területének jelentős részét a francia seregek a harmincéves háború (1618-1648) idején, 1639-ben megszállták meg. Ezáltal a Habsburgok spanyol ága elveszítette uralmát a területen. Majd hét évvel később, 1646-ban 1,2 millió tallérért a megmaradt, felső elzászi területeket is eladták a franciáknak. A területet a vesztfáliai békeszerződés (1648) csatolta először Franciaországhoz. Ennek ellenére Strasbourg csak 1681-ben nyitotta meg a kapuit XIV. Lajos francia király (1643-1715) seregei előtt.¹⁵⁷

¹⁵³ ZOMBORI ISTVÁN: *A Szeged-Csanádi Püspökség Egyházmegyei Múzeum és Kincstár*. A Szeged-Csanádi Püspökség története. Szeged, 2007: http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/egyhaziortortenet/A_szegedi_csanadi_puspokseg/pages/001_szeged_csanadi_puspokseg.htm (Letöltés ideje: 2017. január 19.)

¹⁵⁴ FÉNYES ELEK: *Magyarországnak 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben*. IV. kötet. Trattner-Károlyi tulajdona, Pest, 1839, 379-380. p.

¹⁵⁵ Lotaringia – mely földrajzi terület nevét II. Lothár frank királytól (855-869) vette („*regnum Lotharii*”) – két részből állt. A középkorban, 959-től 1033-ig, majd 1048-tól ismét, Alsó- és Felső-Lotaringiára tagolódott a terület. Alsó-Lotaringia a mai Hollandia, Belgium területének jelentős részét, valamint Németország Rajna folyótól nyugatra eső vidékét és Franciaország északi részét foglalta magába. Később az Alsó-Lotaringia elnevezés „kiveszett”. Felső-Lotaringia, később csak Lotaringia, a Maas folyó és a Vogézek közé eső terület volt. Főbb városai: Trier, Metz, Verdun, Toul és Nancy voltak. GERŐ LAJOS (szerk.): *A Pallas Nagylexikona, XI. kötet (Közép-Magyar)*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1895, 664-665. pp.

¹⁵⁶ A Belgiumban található Luxembourg tartomány nem azonos a független Luxemburggal, holott annak egykor része volt. Az Arlon központú tartományt az 1839. évi londoni konferencia szakította el a Luxemburgi Nagyhercegségtől. GERŐ LAJOS (szerk.): *A Pallas Nagylexikona, XI. kötet (Közép-Magyar)*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1895, 734. p.

¹⁵⁷ GERŐ LAJOS (szerk.): *A Pallas Nagylexikona, VI. kötet (Elektromos hal-Fék)*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1894, 96-98. pp.

Lotaringia francia kézbe kerülése hosszabb politikai és fegyveres küzdelem eredménye volt. XIV. Lajos francia király (1643-1715) élénk érdeklődést mutatott a hercegség Franciaországhoz csatolása kérdésében. A francia „Napkirály” II. Miklós lotaringiai herceget (1634) néhány hónapos uralkodás után, 1634-ben „megbuktatta” és elűzte a hercegség éléről. Ekkor a francia seregek bevonultak és 27 évig állomásoztak Lotaringia területén. IV. Károly lotaringiai herceg (1625-1634, 1634-1675) ugyan névleg „visszatért” Lotaringia élére, ámde a „Lotaringia hercege” titulus 1697-ig csak „címetes” maradt. Ugyanis a francia befolyás megmaradt; a francia seregek időnként bevonultak az ország területére, ezáltal jelentősen befolyásolták Lotaringia mindennapjait. Majd – az 1697. évi rijswijk-i békeszerződés értelmében – II. Miklós fia, V. Károly (1675-1690) szerezte vissza a tényleges hercegi hatalmat. Fiának és egyben utódjának, I. Lipót hercegnek (1690-1729) is jelentős diplomáciai „párviadalt” kellett vívnia az erős Franciaországgal. Ugyanis XIV. Lajos nem mondott le Lotaringiaról, seregei 1702 és 1714 között ismét megszállták az országot. Ekkor azonban a herceg nem menekült el, hanem – a „lotaringiai kis Versailles-ból” – a lunéville-i kastélyból próbálta irányítani hercegsége életét.¹⁵⁸

A francia fegyveres megszállások okai jobbára abban keresendők, hogy Lotaringia hercegei a német-római császár szövetségesei voltak. Lotaringia hosszú időszakon át az ütközőállam szerepét töltötte be a két nagyhatalom között. A Lotaringiai – Vaudémont – hercegi-ház utolsó tagja III. Ferenc herceg (1729-1737), aki Ferenc István néven Mária Terézia magyar királynő (1740-1780) férje is volt. Őt a franciák lemondatták és Lotaringia területét elvették tőle, kárpótlásul – az utolsó Medici nagyherceg halála után – a Toszkánai Nagyhercegséget kapta meg.¹⁵⁹ Lotaringiának ugyanakkor 1737 és 1766 között még egy hercege volt, az egykori lengyel uralkodó I. (Leszczyński) Szaniszló személyében, aki gyakorlatilag veje, XV. Lajos francia király (1715-1774) „bábjá” volt.¹⁶⁰ Az 1766-ban bekövetkezett halála után Franciaország beolvasztotta Lotaringiát közigazgatási rendszerébe.

Elszás és Lotaringia lakói többnyire római katolikus felekezetiiek. Jobbára franciák voltak, de jelentős német közösségek éltek térségben.¹⁶¹ A korábbi – középkori, illetve újkori – időszakban viszont a német-francia nyelvhatár mentén feküdtek ezek a területek. A Bánságba betelepülő elzászi és lotaringiai franciák és németek Metz–Sarreguemines (németül Saargemünd)–Saarburg–Nancy térségéből érkeztek. Egyes – például a nagyörszi (Tomnatic) – egyházi iratokban meg is jelent az „*ex Château-Salins*” megnevezés, amely egy Nancy közelében fekvő, ma is létező közigazgatási egység. Feltehetően az innen elszármazottakra utalhatnak az egyházi iratok.¹⁶²

¹⁵⁸ TÓTH ÁRON: *Lotaringiai főnix, avagy a lunéville-i kastély újjászületése*. Örökségfigyelő, 2015. 10.24: http://oroksegfigyelo.blog.hu/2015/10/24/lotaringiai_fonix_avagy_a_luneville-i_kastely_ujjaszuletese (Letöltés ideje: 2017. január 20.)

¹⁵⁹ KENYERES ÁGNES (főszerk.): *Magyar Életrajzi Lexikon 1000-1990*. Javított, átdolgozott kiadás, Országos Széchényi Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC09006/09602.htm> (Letöltés ideje: 2017. január 20.)

¹⁶⁰ I. (Leszczyński) Szaniszló évi 2 millió livre „nyugdíjat” kapott XV. Lajostól. A jelentős pénzösszeg biztosította a herceg fényűző, pompakedvelő életmódját, mellyel a művészeteket is pártfogolta. I. Szaniszló halála (1766) után a francia király, XV. Lajos egyszerűen megörökölte a hercegséget. BUSKÓ ANDRÁS (szerk.): *Lengyel királyok és uralkodók, III. rész, Választott uralkodók (1573–1795), A Lublini Unió nemesi köztársaságának királyai*. Budapest, 2013, 125-143. pp. In: *Budapest Főváros XVII. kerületi Lengyel Nemzetiségi Önkormányzat honlapja*: http://www.leki17.hu/ebook/kiralyok/lengyel_kiralyok_3.pdf (Letöltés ideje: 2017. január 20.)

¹⁶¹ *Huszadik század honlap*: <http://www.huszadikszazad.hu/cikk/elzasz-es-lotaringia> (Letöltés ideje: 2017. január 20.)

¹⁶² *Banaterra, Die Enzyklopädie des Banats, Triebswetter*: <http://www.banaterra.eu/german/content/triebswetter> (Letöltés ideje: 2017. január 19.)

A sikeresnek¹⁶³ mondható francia kolonizáció Mária Terézia magyar királynő (1740-1780) uralkodása alatt, 1748 körül indult. Ekkor a Temesvárhoz közeli Újbesenyőre (Dudeştii Noi) érkeztek lotaringiai telepések.¹⁶⁴ A francia kolonizáció gyakorlatilag 1772 körül fejeződött be, ugyanakkor bizonyos források a Bánság Magyarországnak történő visszaszolgáltatását, illetve a magyar vármegyarendszer felállításának elrendelését (1778. július 6.) jelölik meg „zárákkorként”.¹⁶⁵

Felmerül a „Miért?” kérdése is. Mi volt az oka a franciák és németek betelepülésének? Egyfelől politikai okok húzódtak a háttérben. Lotaringia lakossága nehezen viselte a hercegi család „megbuktatását”, illetve a függetlenség elvesztését, valamint a francia befolyás növekedését. Mivel a család utolsó hercegi tagja, III. Ferenc, Mária Terézia férje volt, ezért ennek a ténynek is szerepe volt abban, hogy az egykori alattvalók kövessék szeretett hercegüket. Az előbbi mellett a második ok még jelentősebbnek számított. A francia befolyás növekedésével, a lengyel I. (Leszczyński) Szaniszló hercegsége (1737-1766) idején elszegényedett a terület. A lakosság magas adók és egyéb terhek alatt nyögött, a francia adminisztráció nem segítette a gazdasági helyzet megoldását. Inkább „röghöz kötötte” a népességet. Megtiltották, hogy bárki elvándoroljon a lakóhelyéről. Ezért sokszor titokban, az éj leple alatt szöktek el a lakosok a házaikból. Ugyanakkor a Bánságba betelepülő franciákat és németeket vonzotta a viszonylagos szabadság, melyet az új hazájuk területén élvezhetnek majd, továbbá az állami támogatások, kedvezményes kölcsönök, valamint a saját föld és ház gondolata sem volt elvetendő. A kivándorlást elősegítette az 1769. évi nagy éhínség is, mely nemcsak Elzászt és Lotaringiát, hanem a velük szomszédos német területeket is érintették. Csak 1770 és 1773 között 4 935 család, azaz 16 889 fő német és francia érkezett a Bánság területére. Ekkora embertömegre az osztrák adminisztráció is nehézkesen „válaszolt”. A betelepülők elhelyezése jelentős problémát okozott, továbbá a – hosszú út alatt – legyengült telepések élelmezése, illetve orvosi ellátása is tragédiával fenyegetett. Főképp a malária, a vérhas, illetve a tifusz szedte az áldozatait.¹⁶⁶

A franciák elhelyezése az 1770-es évek elején részben már a létező településeken történt, de ekkor alapították a „francia falvakat” (németül: „*Welsch Dörfer*”) is a Bánság területén.¹⁶⁷ Ezek közé szokás sorolni az 1771-ben alapított Károlyliget, Szentborbála és

¹⁶³ Egyes források szerint az 1722 és 1729 között a Bánság területére bevándorló 40 ezer „svábból”, 15 ezer fő érkezett Elzászból és Lotaringiából. Azonban fontos megjegyezni, hogy az első betelepülők – III. Károly magyar király uralkodása alatt – a „halált” találták a Bánság területén. Tömegével haltak meg az éghajlat, a malária, az éhínség, a járványok és egyéb nem megfelelő feltételek miatt. Feltehetően kevesen maradtak életben közülük Mária Terézia sokkal sikeresebb telepítései idejére. VULTUR, SMARANDA: *From the West to the east and from the East to the West: Identity avatars of the French Banaters*. Danube Swabian History: <http://www.dvhh.org/history/1900s/1948-french-banaters-SVultur-NTullius.htm> (Letöltés ideje: 2017. január 20.)

¹⁶⁴ *Banaterre, Die Enzyklopädie des Banats, Neubeschenowa*: <http://www.banaterre.eu/german/content/neubeschenowa> (Letöltés ideje: 2017. január 19.)

¹⁶⁵ *The colonization of the Banat following its Turkish Occupation. With particular emphasis on emigration from Lorraine and Luxembourg. (Southern Belgian province of Luxembourg)* Danube Swabian History: <http://www.dvhh.org/history/1700s/banat-colonization-after-turks.htm> (Letöltés ideje: 2017. január 19.)

¹⁶⁶ *The colonization of the Banat following its Turkish Occupation. With particular emphasis on emigration from Lorraine and Luxembourg. (Southern Belgian province of Luxembourg)* Danube Swabian History: <http://www.dvhh.org/history/1700s/banat-colonization-after-turks.htm> (Letöltés ideje: 2017. január 19.)

¹⁶⁷ *Triebswetter, Eine Lothringisch-Deutsche Gemeinde im Banat von den Anfängen 1772 bis ca. 1850*. Triebswetter (Nagyózs) német nyelvű honlapja: <http://triebswetter.net/kolonisation.htm> (Letöltés ideje: 2017. január 20.)

Szenhubert településeket, valamint az 1772-ben létesített Kiskomlós (németül: Ostern, illetve Kleinkomlosch, románul: Comloșu Mic) és Kisősz (németül és románul: Gottlob), továbbá Nagyősz (németül: Triebswetter, románul: Tomnatic) falvakat is. Ugyanakkor a források egy része inkább csak az első hármat tekinti „igazi” francia falunak, mivel az utóbbi háromban a franciák jelentősebb számú némettel telepedtek le. Továbbá egyéb – elsődlegesen németek által lakott – falvakban is megjelentek szórányosan a francia családok, akik minden bizonnyal gyorsan asszimilálódtak.¹⁶⁸

Kiskomlós, Kisősz és Nagyősz alapítása Johann Wilhelm Edler von Hildebrand (1709-1773) temesvári tanácsos, telepítési felügyelő nevéhez fűződik. Kiskomlós első lakosai Lotaringiából származó franciák és németek voltak, majd néhány évvel később a szomszéd helységekből beköltözökdő németekkel a lakosok száma jelentősen megnőtt. Kisősz település kezdetben vegyesen lakott német és francia falu volt. Nagyősz első lakói franciák (Château-Salins területéről), illetve kisebb részben Würzburg környékéről érkező németek voltak. További német betelepülők érkeztek Elzászból, Pfazból, Baden-Württembergből, illetve Bajorországból.¹⁶⁹

I. 12. 3. Bánátnagyfalu (Banatsko Veliko Selo)

Napjainkban Bánátnagyfalu (szerbül: „*Банатско Велико Село*” / „*Banatsko Veliko Selo*”) a Nagyikikindai községben fekvő, megközelítőleg 2 500 fős település.¹⁷⁰ Lakói szinte kizárólag szerbek.

A Nákófalva (Наково / Nakovo) és Tószeg (Нови Козарци / Novi Kozarci) között, a román határra „szorult” település 1948-ban „alakult”, amikor a három egykori „francia” falut, Károlyligetet, Szentborbálát és Szenhubertet a német lakosok elmenekülése, illetve elűzése után egyesítették.

Kevés település van, ahol több népcsoport váltotta egymást valamivel több, mint 150 év alatt (1771-1948). Az „alapító” franciák a 19. század derekéra asszimilálódtak a német lakosságba, ők viszont jelentős utánpótlást kaptak a német területek, valamint a szomszédos német falvak népességének soraiból. A németek a jugoszláv partizánok – második világháború végi, illetve azt követő – etnikai tisztogatásai következtében tűntek el. Ekkor nyílt lehetőség a Bosznia-Hercegovina területéről származó szerb családok számára, hogy birtokba vegyék az „egyesített” települést.¹⁷¹

A következőkben érdemes röviden megismernedni a három egykori „francia” falu vázlatos népesedéstörténetével, az etnikai és a vallás-felekezeti statisztikai adatok „fényében”.

¹⁶⁸ *The colonization of the Banat following its Turkish Occupation. With particular emphasis on emigration from Lorraine and Luxemburg. (Southern Belgian province of Luxemburg) Danube Swabian History: <http://www.dvhh.org/history/1700s/banat-colonization-after-turks.htm> (Letöltés ideje: 2017. január 19.)*

¹⁶⁹ PETRI, ANTON PETER: *Biographisches Lexikon des Banater Deutschtums*. Breit, Marquartstein, 1992., SCHWICKER, JOHANN HEINRICH: *Geschichte des Temescher Banats*. Historische Bilder und Skizzen. Nagybeckerek, 1861. 462. p.

¹⁷⁰ *Census of Population, 2011, Households and Dwellings in The Republic of Serbia. Book 2.: Age and Sex, Data by settlements*. Statistical Office of Republic Of Serbia, Belgrade. 2012, 98-99. pp

¹⁷¹ *NagyikikindaOnline – Nagyikinda község hivatalos honlapja: http://www.kikinda.org.rs/index.php?language=hun&page=ogradu&option=naseljenamesta&level=banatskoveli_koselo (Letöltés ideje: 2017. január 20.)*

I. 12. 3. 1. Károlyliget

Károlyliget (németül és franciául: „Charleville”, szerbül: „Шарлевум” / „Šarlevit”) Zombolyától északnyugatra, közvetlenül Szentborbála (Seultour) és Szenthubert (St. Hubert) települések mellett elhelyezkedő falu volt. Napjainkban már nem önálló település, Szentborbálával és Szenthuberttel együtt alkotják a szerbiai Bánátnagyfalú (Банатско Велико Село / Banatsko Veliko Selo) települést.

Károlyliget település névadója Borromei Szent Károly (1538-1584) milánói érsek, „a Tridentinum nyomán bontakozó barokk jámborság sokoldalú úttörője volt.”¹⁷²

A település helyén már a középkorban is létezett egy falu, mely a „Horogszeg” nevet viselte. A településről és birtokosairól több írásos dokumentum is ránk maradt, mivel folyamatosan perlekedtek a kunszöllősi kunokkal. A török hódoltság alatt a falu elpusztult.

A 1723-1725. évi gróf Mercy-féle térképen „Orosin” néven szerepelt, mely szerb jelenlétre utalt, de állandó szerb megtelepülés valószínűleg nem lehetett, mert ezt követően, a bérlők, mint kincstári pusztát vették igénybe hosszabb időn keresztül.

Az önálló települést – Károlyliget kisközséget – csak 1771-ben telepítették, Mária Terézia magyar királynő (1740-1780) 1763. november 25-én kelt rendeletére. Johann von Neumann temesvári igazgatósági tanácsos irányításával építették ki a települést, kezdetben 64 lakóházzal. Ekkor már iskolát is alapítottak a faluban.¹⁷³

Károlyliget, valamint a szomszédos Szentborbála és Szenthubert a Bánság területére telepített francia telepesek „központja” volt. A római katolikus francia lakosok jórészt Elzász és Lotaringia területéről érkeztek.¹⁷⁴ Hozzájuk később római katolikus németek csatlakoztak, akik a franciáktól elkülönülve, a „Deutsch-Gasse” nevű utcában éltek. Idővel a német népcsoport lett a domináns, mely asszimilálta a franciákat. Ennek feltehetően elsődleges oka az volt, hogy az iskola megnyitásával csak német nyelven lehetett tanulni. Idővel pedig a – szenthubert-i – templomi szentmisék esetében is visszaszorult a francia nyelv használata. A – három település – utolsó lakosa, Pierre Hanrio, aki még folyékonyan beszélt franciául 1866-ban, közel százéves korában halt meg.¹⁷⁵

Fényes Elek 1839-ben, illetve 1851-ben még francia falunak írta le a települést, az alábbiak szerint: „Charleville, francia falu, Torontál vmgyében, Komlóshoz délre 1 mfányire: 640 kath., 28 n. e. óhitű lak., kath. paroch. templommal, szerfelett termékeny 1ső osztálybeli határral, 59 4/8 egész telekkel. Lakosai igen szorgalmatos földmivelők, s sok jó vaját készitenek. F. u. gr. Zichy Ferraris örök.”¹⁷⁶

¹⁷² BÁLINT SÁNDOR: *Ünnepi kalendárium 2. A Mária-ünnepek és jelesebb napok hazai és közép-európai hagyományvilágából Július 1. - november 30.* Neumann Kht., Budapest, 2004: <http://mek.niif.hu/04600/04657/html/unnepikii0088/unnepikii0088.html> (Letöltés ideje: 2016. július 26.)

¹⁷³ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei.* In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye.* Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 60. p.

¹⁷⁴ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei.* In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye.* Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 60. p.

¹⁷⁵ ROSAMBERT, ANDRÉ: *Villages Lorrains en Roumanie.* L'illustration, 1933. április 1.: <http://www.dvvh.org/history/1900s/1933-Lorraine-Villages-Rosambert.htm#L-Illustration> (Letöltés ideje: 2016. július 26.)

¹⁷⁶ FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. I. kötet.* Nyomatott Kozma Vazulnál, Pest, 1851, 191. p., FÉNYES ELEK: *Magyarországnak 's a hozzá kapcsolat tartományoknak mostani állapotja Statisztikai és Geographiai tekintetben, IV. kötet.* Trattner-Károlyi Tulajdona, Pest, 1839, 406. p.

Károlyligetet a trianoni békeszerződés aláírását – 1920. június 4. – követően a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz csatolták. A falut a második világháború után egyesítették Szentborbálával és Szenthuberttel.¹⁷⁷

38. táblázat: Károlyliget kisközösség anyanyelvei adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	813	–	754	–	27	–	– ¹⁷⁸	–	32 ¹⁷⁹
1890	828	2	783	–	41	1	–	1	–
1900	860	6	815	–	38	–	–	1	–
1910	757	5	726	–	26	–	–	–	–

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

39. táblázat: Károlyliget kisközösség felekezeti adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Felekezet						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Irradita	Egyéb
1880	813	787	26	–	–	–	–
1890	828	785	43	–	–	–	–
1900	860	820	40	–	–	–	–
1910	757	731	26	–	–	–	–

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

20. kép: Útjelző tábla Charleville és Senlhour között az 1930-as években

Forrás: ROUSSEAU, ANDRÉ: *Villages Lorrains en Roumanie*. L'Illustration, 1933. április 1.: <http://www.dvlh.org/history/1900s/1933-Lorraine-Villages-Roussert.htm#L>. Illustration (Letöltés ideje: 2016. június 26.)

¹⁷⁷ MADIĆ, SVELENA: *Changes in morphology of colonist village Banatsko Veliko Selo*. In: Researches Review of the Department of Geography, Tourism and Hotel Management. University of Novi Sad, Serbia, 2015, 55. p.

¹⁷⁸ Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

¹⁷⁹ Az egyéb kategóriánál az értéke beszélnem tudó népeiséget jelölte.

I. 12. 3. 2. Szentborbála

Szentborbála (németül és franciául: „*Seultour*”, románul: „*Sfânta Barbara*”, szerbül: „*Солтур*” / „*Soltur*”) Zsombolyától északnyugatra, közvetlenül Károlyliget (Charleville) és Szenthubert (St. Hubert) települések mellett elhelyezkedő falu volt. Napjainkban már nem önálló település, Károlyligettel és Szenthuberttel együtt alkotják a szerbiai Bánátnagyfalu (Банатско Велико Село / Banatsko Veliko Selo) települést. A Magyar Katolikus Lexikon a következők szerint magyarázza a település nevének eredetét: „*A bánáti Szentborbála falu neve szellemes képzettársítással keletkezett. A 18. században elzász-lotaringiai németek és franciák is vándoroltak a Bánátba. Megalapították Szenthubert, Károlyliget és Seultour helységeket. Az utóbbi egy ott álló középkori toronymaradványról kapta francia nevét. A millennium után a falunak a Szentborbála találó magyar nevet adták, miután a vértanú szüzet toronnyal szokták ábrázolni.*”¹⁸⁰ A falu másik két szomszédjához hasonlóan 1770/1771-ben telepítették Mária Terézia magyar királynő (1740-1780) korábban kiadott rendeletére. A település alapítását szintén Johann von Neumann temesvári igazgatósági tanácsos felügyelte. Az első lakosai Lotaringiából származó franciák voltak. A település lakói számára 64 lakóházat, továbbá egy elemi iskolát létesítettek. A franciák mellé nemskára németek is érkeztek a Rajna-vidékről, akik kezdetben elkülönültek a franciáktól, majd túlsúlyuknak és a nyelvi asszimilációnak köszönhetően beolvastották maguk közé azokat.¹⁸¹

Vályi András a következőket közölte a településről: „*Szoltúr. Német, és frantzia falu Torontal Várm. földes Ura Gr. Ferráris Uraság, lakosai katolikusok, fekszik Temesvárnak szomszédságában; határja 3 nyomásbéli, 's kövér, bővelkedik árpával, búzával, zabbal, kukoritzával, és vajjal; szűkölködik fa, és bor nélkül; piatza Temesváron, és másutt is.*”¹⁸²

Fényes Elek az alábbiakat jegyezte meg a faluról: „*Szolturn, francia falu, Torontál vmegyében, Komlóshoz 1 mfdnyire, 706 kath., 24 óhitű, 2 zsidó lak., kath. paroch. templommal, első osztálybeli határral, 57 egész jobbágytelekkel. Lakosai sok jó vajat készítenek.*”¹⁸³

Mind a két szerző még francia faluként írja le a helységet, habár Vályi András említett tett a németekről is. A franciák asszimilálódása feltehetően a 19. század első felében ment végbe. A későbbiek folyamán a családnevek árulkodtak a francia származásról, de a lakosság már németül beszélt.

A település a trianoni békeszerződés aláírását – 1920. június 4. – követően a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság része lett.

¹⁸⁰ Szent Borbála (†Nikomédia, 235/239) „*A tizennégy segítőszent és a négy Virgines Capitales (négy fő szűz) egyike, sok város, hivatás (bányász) és a jó halál védőszentje.*” Ünnepnapja: december 4. DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon, I. kötet (A-Bor)*. Szent István Társulat, Budapest, 1993, 928-931. pp., BÁLINT SÁNDOR: *Ünnepi kalendárium I. A Mária-ünnepek és jelesebb napok hazai és közép-európai hagyományvilágából (december 1. - június 30.)* Neumann Kht., Budapest, 2004: <http://mek.nif.hu/04600/04656/htm1/unnepiki0005/unnepiki0005.html> (Letöltés ideje: 2016. július 27.)

¹⁸¹ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 114. p.

¹⁸² VÁLYI ANDRÁS: *Magyar Országának leírása, III. kötet*. A Királyi Universitásnak betűivel, Buda, 1796. Internetes elérhetőség: <http://www.fszek.hu/digitdoc/valyi/> (Letöltés ideje: 2016. július 27.)

¹⁸³ FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. IV. kötet*. Nyomatott Kozma Vazulnál, Pest, 1851, 148. p., FÉNYES ELEK: *Magyarországnak 's a hozzá kapcsolat tartományoknak mostani állapotja Statisztikai és Geographiai tekintetben, IV. kötet*. Trattner-Károlyi Tulajdona, Pest, 1839, 408. p.

I. 12. 3. 3. Szenthubert

Szenthubert (franciául: „*Saint-Hubert*”, németül: „*Sankt Hubert*”, románul: „*Sfântul Hubert*”, szerbül: „*Свету Хуберм*” / „*Sveti Hubert*”) Zsombolyától északnyugatra, közvetlenül Károlyliget (Charleville) és Szentborbála (Seultour) települések mellett elhelyezkedő falu volt. Napjainkban már nem önálló település, Károlyliget és Szentborbálával együtt alkotják a szerbiai Bánátnagyfalu (Банатско Велико Село / Banatsko Veliko Selo) települést. Szenthubert helyén a középkorban egy „Hollósvár” nevezetű település feküdt, amelyről 1429-ből maradtak ránk írásos emlékek. A falu török hódoltság alatt elpusztulhatott, mert a gróf Mercy-féle térkép – 1723/1725-ből – lakatlan pusztaként jelölte. Szenthubert kisközséget 1770/1771-ben alapították Mária Terézia magyar királynő (1740-1780) korábbi – 1763. november 25-én kelt – rendelete alapján.¹⁸⁶ A 78 lakóházas falu létesítését Johann von Neumann temesvári igazgatósági tanácsos felügyelte. Már az alapítástól kezdve rendelkezett plébániával, illetve iskolával. A 19. század elején pedig már római katolikus templom is állt a településen. Első lakói római katolikus franciák voltak, akik Lotaringiából, továbbá Besançon és Párizs környékéről érkeztek, de akadtak közöttük luxemburgiak („belgák”) is. A franciákat hamarosan római katolikus németek követték, akik a „birodalmi városokból”, Mainzból és Trierből, valamint környékükről érkeztek, de voltak közöttük bajorországiak is, akik Ingolstadt, illetve Würzburg vidékéről jöttek.¹⁸⁷

Vályi András szerint: „*Szent Hubert. Német, és francia falu Torontal Várm. földes Ura Gr. Ferráris Uraság, lakosai katolikusok, fekszik Temesvárnak szomszédságában; jó határja 3 nyomásbéli, bővelkedik búzával, zabbal, árpával, kukoritzával, és vajjal; szükkölködik fa, és bor nélkül; piatza Temesváron, 's másutt is.*”¹⁸⁸ A domináns német népcsoport a 19. század első felében asszimilálta a francia közösséget, amelyet az iskolai oktatás és a felekezeti élet is elősegített, mivel egyre inkább a német nyelv vette át a vezető szerepet.¹⁸⁹ Fényes Elek szerint: „*Szent-Huberth, francia falu, Torontál vmegyében, ut. p. Komlóshoz délre 1 1/4 mfdnyire, 976 kath., 44 óhitű, 14 zsidó lak., kath. paroch. templommal. Határa ennek is első osztálybeli, s 78 4/8 egész jobbágytelket számlál. F. u. gr. Zichy Ferraris Ferencz örök.*”¹⁹⁰ A falu fejlődését jelentősen előmozdította a vasútvonal kiépítése. Szenthuberten haladt keresztül a Budapest-Szeged-Nagykikikna-Zsombolya-Temesvár-Orsova vasútvonal, melyen az Orient expressz is közlekedett egy időben.

Szenthubert a trianoni békeszerződés aláírást – 1920. június 4. – követően a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság része lett.

¹⁸⁶ *Banatsko Veliko Selo, Banat villages:* http://www.dvhh.org/banat_villages/Vojvodina/North_Banat_District/Banatsko_Veliko_Selo-seultour-st_hubert-charleville.htm (Letöltés ideje: 2016. július 27.)

¹⁸⁷ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei.* In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye.* Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 114. p.

¹⁸⁸ VÁLYI ANDRÁS: *Magyar Országának leírása, III. kötet.* A Királyi Universitásnak betűivel, Buda, 1796. Internetes elérhetőség: <http://www.fszek.hu/digitdoc/valyi/> (Letöltés ideje: 2016. július 27.)

¹⁸⁹ ROSAMBERT, ANDRÉ: *Villages Lorrains en Roumanie.* L'illustration, 1933. április 1.: <http://www.dvhh.org/history/1900s/1933-Lorraine-Villages-Rosambert.htm#L-Illustration> (Letöltés ideje: 2016. július 26.)

¹⁹⁰ FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. IV. kötet.* Nyomtatott Kozma Vazulnál, Pest, 1851. 99. p., FÉNYES ELEK: *Magyarországnak 's a hozzá kapcsolat tartományoknak mostani állapotja Statisztikai és Geographiai tekintetben, IV. kötet.* Trattner-Károlyi Tulajdona, Pest, 1839, 407. p.

42. táblázat: Szenthubert kisközség anyanyelvi adatai (1880-1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	1 434	20	1 288	1	29	–	2 ¹⁹¹	–	13+81 ¹⁹²
1890	1 607	61	1 502	2	30	–	–	3	9
1900	1 576	55	1 476	–	34	–	–	–	11
1910	1 497	80	1 351	1	37	–	1	12	15

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Szenthubert mellett a Károlyligetet és Szentborbálát alapító franciák, valamint a velük érkező, illetve őket követő német lakosok a római katolikus felekezethez tartoztak. A három településnek egy közös római katolikus temploma volt, Szenthuberten. Az első templomot még 1771-ben építették, majd ennek a helyére 1788 és 1791 között égetett téglából a kincstár költségén új templomot emeltek. A templom oltára 1800-ban, a templom tornya pedig 1805/1806 körül készült el. A templom védőszentje – a Bánságban, az egykori Temes vármegyéhez tartozó Orczyfalva (Orțișoara) mellett, egyedülálló módon – „Lüttich-i Szent Hubert püspök” („Hl. Hubertus von Lüttich”) lett.¹⁹³ Ünnepnapját november 3-án tartották. A liturgikus nyelv a német volt.¹⁹⁴

Az egykori római katolikus templom főoltára „Szent Hubert”, a jobboldali mellékoltár „Borromei Szent Károly”, a baloldali pedig „Szent Borbála” tiszteletére készült, utalva a három falu egységére és védőszentjeikre. Egészen 1840-ig minden hónap harmadik vasárnapján francia nyelvű római katolikus szentmisét tartottak.¹⁹⁵

A templom utolsó római katolikus plébánosa Ádám Antal (1908-1944) volt, akit – 1944. október 31-én – a jugoszláv partizánok többedmagával Nagyikindára (Kikinda) hurcolták a helybeli német férfinépességgel együtt és 1944. november 5-én – 120 másik áldozattal együtt – lelőtték.¹⁹⁶ A hívek nélkül maradt templomot a második világháború után, 1952-ben rombolták le. Napjainkban Szenthubert a torontálorszi (Pycko Celjo/Rusko Selo) római katolikus plébániához tartozó, szervezett egyházközség nélküli településnek tekintendő.¹⁹⁷

A pravoszláv vallású boszniai szerbek a közelmúltban építették fel a neobizánci stílusú, ortodox templomukat. Felszentelésére 2012-ben került sor, védőszentje: „Szent

¹⁹¹ Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

¹⁹² Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb anyanyelvűeket jelentette, a második pedig a beszélni nem tudó népességet. Szenthubert esetében az első érték (13 fő) az egyéb hazai (8 fő) és az egyéb külföldi (5 fő) anyanyelvűek adataiból tevődött össze.

¹⁹³ „Lüttich-i Szent Hubert (†Tervueren, Németalföld, 727. máj. 30.) Szent Lambert püspök tanítványa és 703 vagy 705-ben utóda a maastrichti püspökségben. Egyházmegyéje területén az utolsó pogányokat is megtérítette. [...] A vadászok, lövész céhek, erdészek, kohászok, csengettyűkészítők, mészárosok, szücsök és tímárok védőszentje, a kutyákat vesztséggel ellen védő szent. Kutyaharapás, kígyómarás ellen kéri oltalmát. [...] Őreg szegedi polgári vadászok úgy tartották, hogy annak a vadásznak nem lesz szerencséje, aki a Szent Hubert napján otthon ül, mert Szent Hubert tiszteletére ki kell menni vadászni.” DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon, V. kötet (Homo-J)*. Szent István Társulat, Budapest, 2000, 89-90. pp.

¹⁹⁴ ERŐS LAJOS (szerk.): *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskerekai Egyházmegye történetéhez*. Logos Kiadó, Tóthfalu, 1993, 411-416. pp.

¹⁹⁵ ROSAMBERT, ANDRÉ: *Villages Lorrains en Roumanie*. L'Illustration, 1933. április 1.: <http://www.dvhh.org/history/1900s/1933-Lorraine-Villages-Rosambert.htm#L-illustration>

¹⁹⁶ ERŐS LAJOS (szerk.): *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskerekai Egyházmegye történetéhez*. Logos Kiadó, Tóthfalu, 1993, 479. p.

¹⁹⁷ *A Nagybecskerekai Egyházmegye honlapja*: <http://www.catholic-zr.org.rs/kisoroz/> (Letöltés ideje: 2016. július 27.)

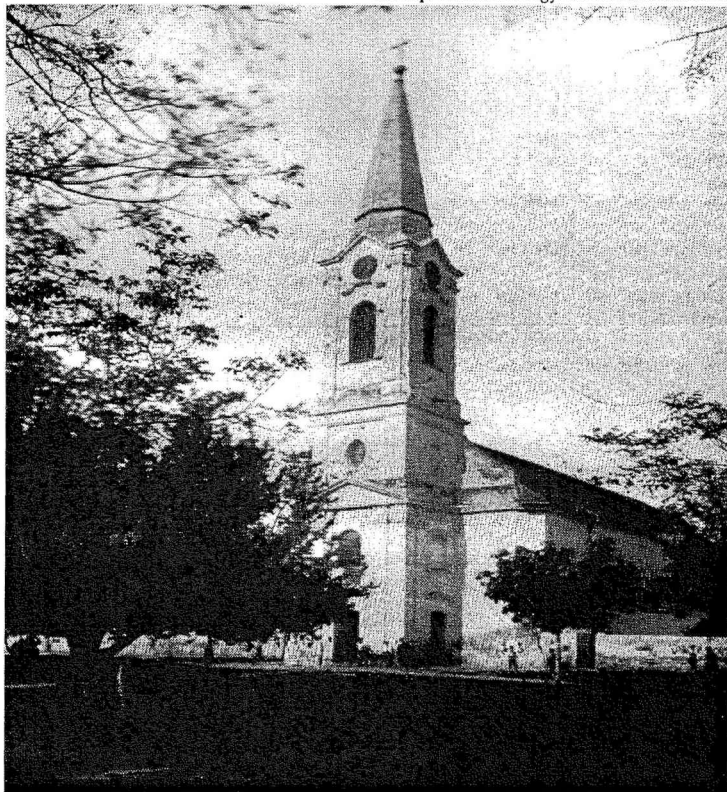
Vasilije Ostroški” („Sveti Vasilije Ostroški” / „Свети Василије Острошки”), a 17. században élt szent, aki Bosznia-Hercegovinához, Trebinje környékéhez köthető. Ünnepe május 12-én tartják.¹⁹⁸

43. táblázat: Szenthubert kisközség felekezeti adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Felekezet						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	1 434	1 376	36	1	3	17	1
1890	1 607	1 560	35	2	1	9	–
1900	1 576	1 530	34	2	2	8	–
1910	1 497	1 439	39	2	1	4	12

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

21. kép: Szenthubert egykori római katolikus temploma

Forrás: *Bánátnagyfalu honlapja*: <http://www.banatskovelikoselo.com/hram/hram-nekada/15-stara-rimokatolicka-ckva-2/> (Letöltés ideje: 2016. július 27.)

¹⁹⁸ *A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság honlapja*: <http://www.eparhijabanatska.rs/parohije/kikindsko-namjesništvo/banatsko-veliko-selo/> (Letöltés ideje: 2016. július 27.)

Forrás: *Banátnagyfalu honlapja*: <http://www.banatskoveljikoselo.com/hram/hram-nekada/17-unutrastnjost-stare-ckrke-2/> (Letöltés ideje: 2016. július 27.)

44. táblázat: Bánátnagyfalu etnikai adatai (1921–2011)

Év	Nemzetiség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1921	Nincs adat.							
1931	Nincs adat.							
1948	4 388	Nincs adat.						
1953	4 276	133	Nincs adat.			10	4 024	109
1961	4 310	59	Nincs adat.			19	4 175	57
1971	3 603	43	Nincs adat.			6	3 415	139
1981	3 332	27	Nincs adat.			9	3 004	292
1991	3 134	23	2	1	1	9	2 895	203
2002	3 034	26	–	1	–	10	2 922	75
2011 ¹⁹⁹	2 512	26	Nincs adat.	3	Nincs adat.	8	2 271	Nincs adat.

Forrás: *Szerb Statisztikai Hivatal, délszláv népszámlálások*: <http://pop-stat.mashke.org/> (Letöltés ideje: 2016. július 12.)

A második világháború végén a német lakosság egy része a délszláv partizánok elől a visszavonuló német hadsereggel együtt Németországba menekült. A helyben maradt német lakókra súlyos csapások vártak. A jugoszláv partizánok kegyetlen tetteinek sokan estek áldozatul; sok németet a „lőgerекbe” zártak, ahol tömegesen haláloztak el. A falu későbbi sorsáról a következőt lehet elmondani: *„A második világháború után a németeket kitoloncolták Németországba, ezeket a településeket viszont boszniai családokkal népesítették be. Három német faluból, alakítottak egyet, amely a Veliko selo (Nagy falu) elnevezést kapta, 1948-ban átnevezték Banatsko Veliko-nak. A német falvak elnevezéseit ma, a körzetek elnevezéséhez használják.”*²⁰⁰

¹⁹⁹ A Szerb Statisztikai Hivatal hivatalosan eddig még nem közölte a 2011. évi szerbiai népszámlálás nemzetiségi adatainak településsoros eredményeit. Ennek ellenére felmérte azokat. A „Nincs adat.” megjegyzés esetén, adatvédelmi szempontok miatt – három fő alatt – nem közölték a statisztikai adatokat, emiatt – és más, a tanulmányban nem feltüntetett nemzetiségek hasonló adatainak hiánya miatt – az „Egyéb” kategória értékeit sem lehet pontosan meghatározni. Az „Egyéb” kategóriába az „Ismeretlen”, a „Nem nyilatkozott”, illetve a „Regionális hovatartozás” adatai is beleértendők. (Utóbbi három megjelölés a korábbi népszámlálási adatok „Egyéb” adatainál is beleértendők.) A 2011. évi adatok forrása: Republički zavod za statistiku, Odeljenje za diseminaciju i odnose sa javnošću. Beograd, 2017. Az adatok közlője, Tóth-Glemba Klára, kisebbségkutató, az MTA külhoni köztisztviselője tagja.

²⁰⁰ *NagykikindaOnline* – *Nagykikinda község hivatalos honlapja*: http://www.kikinda.org.rs/index.php?language=hun&page=ogradu&option=naseljenamesta&level=banatskoveli_koselo (Letöltés időpontja: 2016. július 27.)

I. 13. Tóba

Tóba (németül: „Toba”, románul: „Toba”, szerbül: „Тоба” / „Toba”) Zsombolyától délnyugatra, közvetlenül az egykori Nagykikindai járás határán elhelyezkedő magyar település. A falu a történelmi Torontál vármegye egyik legfiatalabb helysége volt. Rieszig Ede így írt erről: „A szenthubert-tóbai uradalmat 1789-ben gróf Zichy Ferraris Róbert tábornagy impetráta, kinek a leányát gróf Zichy-Ferraris Ferencz altábornagy vette el. A Zichyek eladták Chambord herceg francia trónkövetelőnek, a ki valószínűleg a kastélyt és a templomot építtette. A gazdaságot báró Billot Cirill és fiai kezelték körülbelül 50 éven át. Chambord herceg halála után a birtok örökösödés útján a pármai hercegre szállott, kinek halála után Illés herceg kapta és ettől megvette a délmagyarországi földbérelő és parcellázó bank, mely azután 1910-1911-ben parcelláztatta.”²⁰¹ Tóba 1848-ig, „Nagy-Tóba” néven önálló pusztá volt, amelyről Fényes Elek is megemlékezett: „Nagy-Tóba, magyar pusztá, Torontál vgyében, Kis-Oroszhoz közel, 100 házzal, 1096 kath., 18 ref., 6 óhitű, 6 zsidó lak. Dohány termesztéssel. F. u. gr. Zychy Ferraris Ferencz örök.”²⁰²

A település részei voltak – külterületként – a jobbára magyarok által lakott Emiliamajor, Henriettamajor, Karolinamajor, illetve Melániamajor. Tóba a trianoni békeszerződés aláírását – 1920. június 4. – követően a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság része lett.

45. táblázat: Tóba kisközség anyanyelvi adatai (1880-1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	1 485	1 073	253	–	35	–	19 ²⁰³	–	3+102 ²⁰⁴
1890	1 695	1 296	339	–	17	–	–	32	11
1900	1 912	1 536	316	–	25	–	–	18	17
1910	1 693	1 505	159	–	–	–	–	7	22

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Tóba jobbára magyar, kisebb részt németajkú település volt, mindkét népcsoport a római katolikus felekezethez tartozott. Előbb, 1854-ben egy – „Szent Gellért” tiszteletére felszentelt – imaházat, később, 1873-ban pedig templomot építettek a településen. A templom védőszentje a „Szentháromság”.²⁰⁵ Ünnepe napja a pünkösdi utáni első vasárnapon van, ezért az ünnepet szokták „kicsipünkösdi” elnevezéssel is illetni. A liturgikus nyelv a magyar.²⁰⁶

²⁰¹ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 123-124. pp.

²⁰² FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. IV. kötet*. Nyomatott Kozma Vazulnál, Pest, 1851, 205. p., FÉNYES ELEK: *Magyarországnak 's a hozzá kapcsolat tartományoknak mostani állapota Statisztikai és Geographiai tekintetben, IV. kötet*. Trattner-Károlyi Tulajdona, Pest, 1839, 403. p.

²⁰³ Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat 1880. „horvát-szerb” megjelölés alatt.

²⁰⁴ Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb külföldi anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelentette.

²⁰⁵ „Szentháromság ünnepe (lat. Festum ss. Trinitatis), a kat. egyházban a háromszemélyű egy Isten tiszteletére rendelt külön ünnep, mely a pünkösdi után való első vasárnapon tartatik meg. Lüttichben kezdték először ünnepelni a X. sz. elején, azután lassan elterjedvén, XXII. János pápa azt az egész nyugati egyházban megtartatni rendelte. A keleti egyház ez ünnepet nem ismeri.” GERŐ LAJOS (szerk.): *A Pallas Nagy Lexikona XV. kötet, (Simor-kódex – Tearózza)*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1897, 589. p.

²⁰⁶ ERŐS LAJOS (szerk.): *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez*. LOGOS Kiadó, Tóthfal, 1993, 428-431. pp.

A Nagybecskerekeli Egyházmegye honlapja szomorúan megjegyzi, hogy a falu egykori papját „Varga András (Szécsány, 1913. február 16. – 1944. november 18.), plébánost kegyetlenül agyonverte két nezsényi horvát katolikus partizán bosszúból, mert amikor náluk működött plébánosként, a magyar ajkú híveket anyanyelvükön gondozta. A temető árkába földelték, majd még élő édesanyja közbenjárására csontjait a tóbai temetőben az 1960-as évek elején a temetőkereszt mellé hantolták.”²⁰⁷

46. táblázat: Tóba kisközség felkezezi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Felekezet						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	1 485	1 420	55	4	–	6	–
1890	1 695	1 615	63	2	2	13	–
1900	1 912	1 842	19	1	15	10	25
1910	1 693	1 681	3	–	–	9	–

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

23. kép: Tóba római katolikus temploma

Forrás: Wikipédia: <https://hu.wikipedia.org/wiki/T%C3%B3ba#/media/File:Toba1.jpg> (Letöltés ideje: 2016. július 28.)

47. táblázat: Tóba etnikai adatai (1921–2011)

Év	Nemzetiség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1921	Nincs adat.							
1931	Nincs adat.							
1948	1 499	Nincs adat.						
1953	1 489	1 461	Nincs adat.			–	4	24
1961	1 401	1 367	Nincs adat.			–	7	27
1971	1 232	1 198	Nincs adat.			2	8	24
1981	1 099	1 031	Nincs adat.			1	12	55
1991	822	755	–	–	–	–	4	63
2002	691	581	–	–	–	3	37	70
2011 ²⁰⁸	518	428	Nincs adat.	Nincs adat.	Nincs adat.	Nincs adat.	22	Nincs adat.

Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal, *délszláv népszámlálások*: <http://pop-stat.mashke.org/> (Letöltés ideje: 2016. július 12.)

²⁰⁷ A Nagybecskerekeli Egyházmegye honlapja: <http://www.catholic-zr.org.rs/toba/> (Letöltés ideje: 2016. július 28.)

²⁰⁸ A Szerb Statisztikai Hivatal hivatalosan eddig még nem közölte a 2011. évi szerbiai népszámlálás nemzetiségi adatainak településsoros eredményeit. Ennek ellenére felmérte azokat. A „Nincs adat.” megjegyzés esetén, adatvédelmi szempontok miatt – három fő alatt – nem közölték a statisztikai adatokat, emiatt – és más, a tanulmányban nem feltüntetett nemzetiségek hasonló adatainak hiánya miatt – az „Egyéb” kategória értékeit sem lehet pontosan meghatározni. Az „Egyéb” kategóriába az „Ismeretlen”, a „Nem nyilatkozott”, illetve a „Regionális hovatartozás” adatai is beleértendők. (Utóbbi három megjelölés a korábbi népszámlálási adatok „Egyéb” adatainál is beleértendők.) A 2011. évi adatok forrása: Republički zavod za statistiku, *Odeļjenje za diseminaciju i odnose sa javnošću*. Beograd, 2017. Az adatok közlője, Tóth-Glemba Klára, kisebbségkutató, az MTA külhoni köztestületi tagja.

I. 14. Torontáloroszi

Torontáloroszi, más néven Kisoroszi (németül: „*Ruskodorf*”, szerbül: „*Руско Село*” / „*Rusko Selo*”) Zsombolyától nyugatra fekvő település, közel Nagyikindához.

A település középkori eredetű, már az 1332-1337. évi pápai tizedjegyzék is említette. A település neve akkoriban „Oroszi” volt.

A török hódoltság időszakát lakott helyként vészelte át. Az 1717. évi kincstári összeírás szerint 10 lakott ház volt a faluban, melyet akkoriban „Horoschin” néven neveztek. Kevéssel később, az 1723/1725. évi gróf Mercy-féle térképen – „Mally Oroszin” néven – már lakatlan területként szerepelt. Újranépesítése 1767-ben történt, akkor németeket telepítettek le a faluban, őket 1776-ban Szeged környékéről magyarok követték.²⁰⁹

Vályi András könyvében a következőket közölte a faluról: „*Oroszi. Torontal Várm. földes Ura a' K. Kamara, lakosai külömbfélék, fekszik Szent Huberthez közel, mellynek filiája.*”²¹⁰

Az 1836-os esztendőben kolerajárvány tombolt a településen, amelyben 70 fő halálozott el.

Fényes Elek szerint „*Oroszi, (Kis), nagy contractualis népes pusztá, Torontál vgyében, Haczfeldhez 1 mfányire: 316 házzal, 2106 magyar kath., 8 evag., 10 ref., 310 óhitű rác, 6 zsidó lak., kath., paroch. templommal, nagy gazdag határral. Lakosai dohányt is természetek. F. u. Csernovics. Ut. p. Csátád.*”²¹¹

Torontáloroszi a trianoni békeszerződés aláírását – 1920. június 4. – követően a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság része lett.

48. táblázat: Torontáloroszi nagyközség anyanyelvi adatai (1880-1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	2 920	1 916	624	1	216	–	4 ²¹²	–	2+157 ²¹³
1890	3 419	2 287	784	–	339	–	1	7	1
1900	3 189	2 130	710	–	341	–	–	4	4
1910	3 056	1 991	618	–	427	–	–	2	18

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

A torontáloroszi római katolikus plébánia a Csanádi Egyházmegye Nagyikindai Esperesi Kerületéhez tartozott.²¹⁴ Torontálorosziiban az első római katolikus imaházat 1802-ben építették, amely 1830-ban a tetőzetének súlya miatt összeomlott. Ezt követően – földesúri

²⁰⁹ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 125-126. pp.

²¹⁰ VÁLYI ANDRÁS: *Magyar Országának leírása, II. kötet*. A Királyi Universitásnak betűivel, Buda, 1796. Internetes elérhetőség: <http://www.fszek.hu/digitdoc/valyi/> (Letöltés ideje: 2016. július 29.)

²¹¹ FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. III. kötet*. Nyomtatott Kozma Vazulnál, Pest, 1851, 168. p., FÉNYES ELEK: *Magyarországnak 's a hozzá kapcsolat tartományoknak mostani állapotja Statisztikai és Geographiai tekintetben, IV. kötet*. Trattner-Károlyi Tulajdona, Pest, 1839, 402. p.

²¹² Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

²¹³ Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb hazai anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelentette.

²¹⁴ DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon, VI. kötet (Kaán-Kiz)*. Szent István Társulat, Budapest, 2001, 890. p.

anyagi támogatással – templomot építettek a faluban. Ennek az épületnek tornya és három harangja volt. Ez a templom 1922. július 24-én omlott össze. A szentmiséket 1933 őszéig a plébánián tartották. Az új templomot 1933. november 11-én szentelték fel. A templom védőszentje: „Szent Péter és Szent Pál apostolok”. Ünnepnapiját június 29-én tartják. A liturgikus nyelv a magyar.²¹⁵

A falu egykori plébánosa, Pólen Béla (1911-1992) kalandos életűnek számított. A szerb partizánok 1944. november 4-én gyűjtőtáborba vitték, majd december 3-án: kiengedték; december 6-án újra elvitték, de december 24-én partizán ismerősei kiszabadították. 1944. december 28-án ismét elvitték, végül pedig december 31-én egy ukrainai munkatáborba hurcolták, ahonnan 1949. november 3-án szabadult. Ekkor végleg elhagyta a Délvidéket, Ausztriába ment.²¹⁶ Megrázkódtatásairól „*És én veletek vagyok a világ végezetéig*” címmel könyvet írt.²¹⁷ A könyv kiválóan érzékelteti a második világháború végén, illetve azt követően lezajlott „rendszerátviteli” folyamatokat és a magyar, illetve a német népesség problematikáját az új délszláv államban. A plébánia ezekben a vészterhes időkben – főképp 1944 és 1946 között – veszítette el német kisebbségét is.

A faluban a magyar lakosság népességszám-apadásával, illetve a német kisebbség eltűnésével a szerb népesség száma – a betelepülések miatt – egyre inkább növekedett.

A szerbek a szerb pravoszláv egyházhoz tartoznak. Ortodox templomukat 1926-ban építették, neobizánci stílusban. Védőszentje „Nagyboldogasszony” („*Uspenje Presvete Bogorodice*” / „*Успенье Пресвете Богородице*”), ünnepnapiját augusztus 28-án tartják.²¹⁸ A templom szomszédságában partizánemlékművet találunk.

49. táblázat: Torontáloroszi nagyközség felekezeti adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Felekezet						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	2 920	2 661	231	1	1	26	–
1890	3 419	3 050	346	3	2	17	1
1900	3 189	2 843	327	1	1	7	10
1910	3 056	2 630	425	–	1	–	–

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

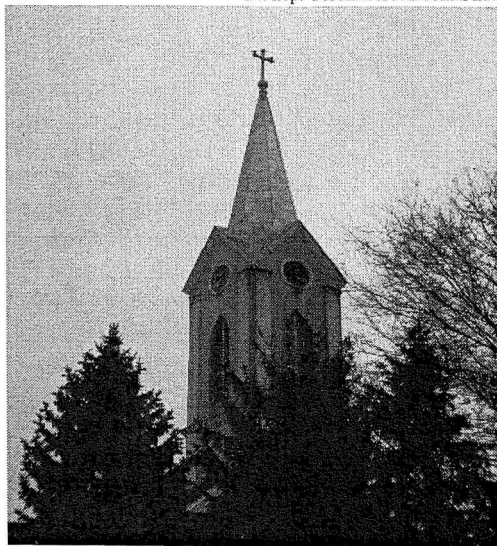
²¹⁵ ERŐS LAJOS (szerk.): *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskerekai Egyházmegye történetéhez*. LOGOS Kiadó, Tóthfalu, 1993, 291-295. pp.

²¹⁶ DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon, VI kötet (Kaán-Kiz)*. Szent István Társulat, Budapest, 2001, 890. p.

²¹⁷ ERŐS LAJOS (szerk.): *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskerekai Egyházmegye történetéhez*. LOGOS Kiadó, Tóthfalu, 1993, 549. p.

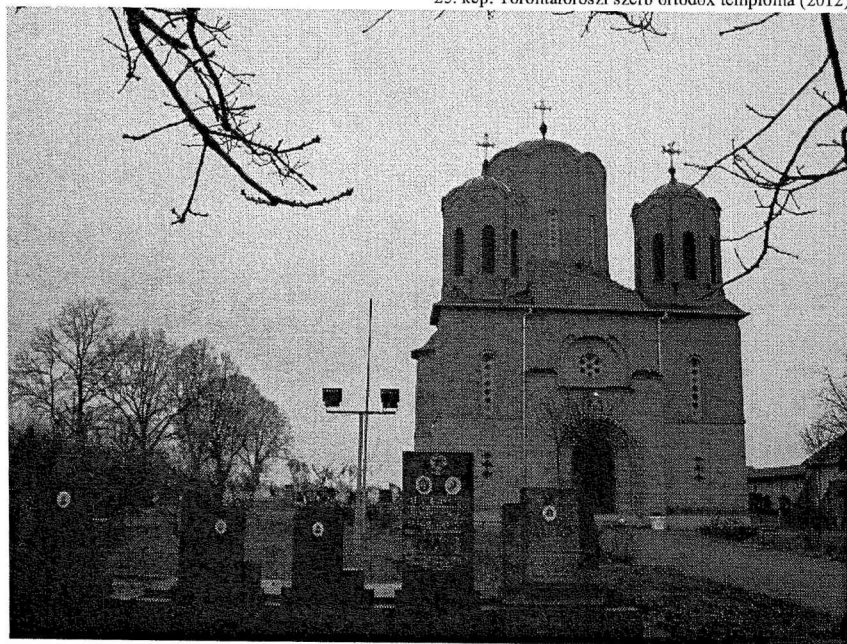
²¹⁸ *A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság honlapja*: <http://www.eparhijabanatska.rs/parohije/kikindsko-namesnistvo/rusko-selo/> (Letöltés ideje: 2016. július 29.)

24. kép: Torontálorszi római katolikus temploma (2012)

Forrás: Saját fénykép.

25. kép: Torontálorszi szerb ortodox temploma (2012)

Forrás: Saját fénykép.

Év	Nemzetiség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1921	Nincs adat.							
1931	Nincs adat.							
1948	4 294	Nincs adat.						
1953	4 341	2 297	Nincs adat.			34	1 793	217
1961	4 143	2 111	Nincs adat.			13	1 814	205
1971	3 830	1 871	Nincs adat.			11	1 738	210
1981	3 657	1 678	Nincs adat.			10	1 623	346
1991	3 510	1 383	5	1	10	19	1 787	305
2002	3 328	1 181	–	2	8	18	1 880	239
2011 ²¹⁹	2 813	963	Nincs adat.	Nincs adat.	3	15	1 645	Nincs adat.

Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal, délszláv népszámlálások: <http://pop-stat.mashke.org/> (Letöltés ideje: 2016. július 12.)

Torontálorszi (Kisoroszi) egykor magyar többségű település volt, azonban az 1991. évi jugoszláv népszámlálás már szerb többséget mutatott ki a településen. Azóta a magyar kisebbség lélekszáma és aránya a településen egyre fogy, de maga a település és a szerbség lélekszáma is egyre inkább apad. Kecskés István szerint „a magas halálozási arány és az alacsony népszaporulat mellett most az elköltözés a legnagyobb probléma. Munkalehetőség híján a fiatalok innen is elmennek. Néha olyanok is, akiknek van munkahelye – de nem akarnak havi 200 eurónyi keresetért dolgozni.” Az elvándorlók ritkán számolják fel a családi vagyont, de „tavaly – 2015-ben – és az idén mintegy harminc fiatal költözött el Kisoroszról. Nemcsak egyedül élő fiatalok, hanem házastársak és családok is. A cél rendszerint Németország, Svájc vagy Magyarország.”²²⁰ A legnagyobb problémát a munkanélküliség jelenti, de nemcsak a helyi, hanem a közeli városban, Nagyikindán (Кикинда / Kikinda) is nehezen lehet munkát találni. A helyiek jobbára a mezőgazdasággal foglalkoznak; a nagyobb földterületből még meg lehet élni, de a kisebb birtokon gazdálkodók mindennapjait áthatja a bizonytalanság. A magyar közösség egyik központja a római katolikus templom, de ott is a szentmiséken részt vevők egyre inkább az idősebbek soraiból kerülnek ki. A faluban közel 18 éven keresztül nem volt helyben lakó plébános, de most kerénynt ad, hogy változott ez a helyzet. Ennek ellenére az egyházi anyakönyvek is aggasztó jövőképet festenek. A plébános Torontálorszi mellett ellátja Tóbát, valamint két szórványgyülekezetet, Klárit (Радојево / Radojevo) és Szerbcsernyét is. A magyar nyelven a helyi általános iskolában lehet tanulni, de „az iskolának jelenleg három magyar elsőse van. [...] Soha ilyen kevés még nem volt (4-5-ös létszám már igen). Ennek ellenére a magyar érdekvédelem kiharcolta, hogy megmaradjanak az önálló osztályok. Az alsós tagozatokba 21 magyar gyerek jár.”²²¹

²¹⁹ A Szerb Statisztikai Hivatal hivatalosan eddig még nem közölte a 2011. évi szerbiai népszámlálás nemzetiségi adatainak településsoros eredményeit. Ennek ellenére felmérte azokat. A „Nincs adat.” megjegyzés esetén, adatvédelmi szempontok miatt – három fő alatt – nem közölték a statisztikai adatokat, emiatt – és más, a tanulmányban nem feltüntetett nemzetiségek hasonló adatainak hiánya miatt – az „Egyéb” kategória értékeit sem lehet pontosan meghatározni. Az „Egyéb” kategóriába az „Ismeretlen”, a „Nem nyilatkozott”, illetve a „Regionális hovatartozás” adatai is beleértendők. (Utóbbi három megjelölés a korábbi népszámlálási adatok „Egyéb” adatainál is beleértendők.) A 2011. évi adatok forrása: Republiki zavod za statistiku, Odeljenje za diseminaciju i odnose sa javnošću. Beograd, 2017. Az adatok közlője, Tóth-Glemba Klára, kisebbségkutató, az MTA külhoni köztestületi tagja.

²²⁰ KECSKÉS ISTVÁN: *Két esküvő, három elsős, tizenegy temetés – nyolcszáz alá csökkent a kisoroszi magyarok száma.* Szórványlétben, 2016. április 17. *Magyar Szó Online*: <http://www.magjarszo.com/hu/3029/hetvesge/144835/Kisorosz.htm> (Letöltés ideje: 2016. július 29.)

²²¹ KECSKÉS ISTVÁN: *Két esküvő, három elsős, tizenegy temetés – nyolcszáz alá csökkent a kisoroszi magyarok száma.* Szórványlétben, 2016. április 17. *Magyar Szó Online*: <http://www.magjarszo.com/hu/3029/hetvesge/144835/Kisorosz.htm> (Letöltés ideje: 2016. július 29.)

I. 15. Vizesd

Vizesd (németül: „*Wiseschdia*”, románul: „*Vizejdia*”, illetve „*Gălăjeni*” (1924)) Zsombolyától északra, az egykori Zsombolyai járás északi csücskében helyezkedett el.

A falu eredetileg kunok lakta település volt. A középkorban „Vizesgyán” volt a neve, mivel Galádi ér (később Galaczkabara) mellett feküdt. Az okiratok 1450 körül említették kun lakosait. Több birtokosa is volt az ún. „*vegyesházi királyok*” uralkodása (1301-1526) alatt, de a Vizesgyáni család volt a legjelentősebb.

A török hódoltság alatt elpusztult a falu, habár a 17. század közepén még szerbek telepedtek le a területén. A falu újránépítése 1786-ban történt, amikor magyarok, bolgárok, németek és szerbek telepedtek le a településen. A népcsoportok közül csak a németek maradtak helyben, a többiek idővel elvándoroltak más településekre. A németek elsősorban Észak-Bajorországból (Frankföld), továbbá Cseh- és Morvaország területéről érkeztek.²²²

Vályi András könyvében Vizesdről a következő adatokat közölte: „*Vizesda. Német, és rázt falu Torontal Várm. földes Ura G. Markovics Uraság, lakosai katolikusok, és ó hitűek, fekszik N. Kikinda, és Bessenyő Mezővárosnak szomszédságokban; határja 2 nyomásbéli, dohányt leg inkább terem, búzát, zabot, árpát, muhart középszerűen; erdeje, szőleje nints, piazza Sz. Miklóson, Kikindán, és Szegeden.*”²²³ Vizesd német lakosai elsődlegesen dohánytermesítéssel foglalkoztak és ezt a tevékenységüket 1858-ig folytatták.

Fényes Elek a 19. század derekán már csak svábok által lakott helységnek említette Vizesdet: „*Vizesda, Torontál vm. német f. ut. p. Komlóshoz északra 1 órányira: 526 kath., 6 evang., 4 óhitű, 8 zsidó lak. Contractualis hely. F. u. a kamara.*”²²⁴

Vizesd a trianoni békeszerződés aláírását – 1920. június 4. – követően a Román Királyság része lett.

51. táblázat: Vizesd nagyközség anyanyelvi adatai (1880-1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	909	49	708	–	96	–	– ²²³	–	56 ²²⁵
1890	879	9	767	–	100	–	–	2	1
1900	982	20	744	–	208	–	5	5	–
1910	893	162	567	10	109	–	–	41	4

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Vizesd egykori, német és magyar lakói a római katolikus felekezethez tartoztak. A római katolikus templomot 1893-ban építették. Védőszentje „*Szent József, a Boldogságos Szűz Mária Jegyese*” („*Hl. Josef von Nazareth*”).

²²² ZOLLNER, ANTON: *Wiseschdia. Durch gewesene deutsche Dörfer des Banats (102)*, 1999. május. In: *Banater Aktualität*: <http://www.banater-aktualitaet.de/aktowis.htm> (Letöltés ideje: 2016. július 29)

²²³ VÁLYI ANDRÁS: *Magyar Országnak leírása, III. kötet. A Királyi Universitásnak betűivel, Buda, 1796.* Internetes elérhetőség: <http://www.fszek.hu/digitdoc/valyi/> (Letöltés ideje: 2016. július 28.)

²²⁴ FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. IV. kötet.* Nyomtatott Kozma Vazulnál, Pest, 1851, 310. p., FÉNYES ELEK: *Magyarországnak 's a hozzá kapcsolat tartományoknak mostani állapota Statisztikai és Geographiai tekintetben, IV. kötet.* Trattner-Károlyi Tulajdona, Pest, 1839, 409. p.

²²⁵ Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

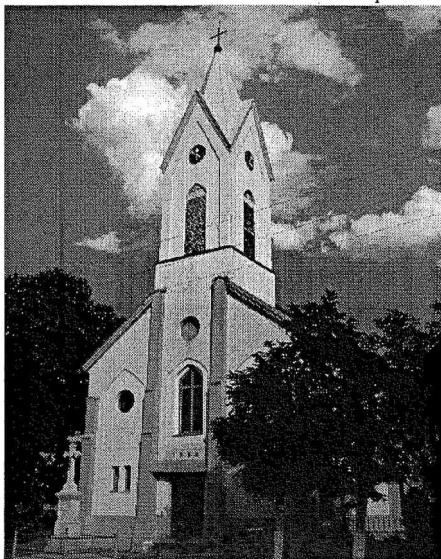
²²⁶ Az egyéb kategóriánál az érték a beszélni nem tudó népességet jelölte.

52. táblázat: Vizeds nagyközség felekezeti adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Felekezet						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	909	795	101	–	6	7	–
1890	879	769	96	1	–	7	6
1900	982	758	200	3	1	6	14
1910	893	703	145	17	18	5	5

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

26. kép: Vizeds római katolikus temploma

Forrás: Saját fénykép.

53. táblázat: Vizeds etnikai adatai (1920–2011)

Év	Népesség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1920n	998	172	693	–	122	–	–	11
1930a	649	10	603	–	35	–	–	1
1930n	649	10	603	–	35	–	–	1
1941n	633	21	577	–	32	–	–	3
1956	598	Nincs adat.						
1966a	506	10	447	–	49	–	–	–
1966n	506	11	439	–	53	–	–	3
1977n	422	9	335	–	64	–	–	14
1992n	302	19	53	–	209	–	–	21
2002a	343	12	14	–	312	–	–	5
2002n	343	12	13	–	293	–	–	25
2011	Nincs adat.							

Forrás: VARGA E. ÁRPÁD: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája III. kötet, Arad, Krassó-Szörény és Temes megye, Népszámlálási adatok 1850-2002 között.* Pro-Print Kiadó, Csíkszereda: <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002.htm> (Letöltés ideje: 2016. július 28.)

I. 16. Zsombolya, a járás székhelye

Zsombolya (németül: „Hatzfeld”, románul: „Jimbolia”, szerbül: „Жомбoль” / „Žombolj”) a történelmi Torontál vármegye Zsombolyai járásának központja volt. Egykor – „Hatzfeld” néven – német nagyközségnek számított, jelenleg román többségű város, magyar kisebbséggel.

A település középkori eredetű, eredeti neve „Csomboly” volt. Első okiratos említése az 1332-1337. évi pápai tizedjegyzékben történt. A középkorban Temes vármegyéhez tartozó települést a Csombolyi család birtokolta, akiknek három településük is volt itt; Nagy-Csomboly, Közép-Csomboly és Belső-Csomboly.

A török hódoltság idején a település elpusztult. Az 1717. évi kincstári összeírásból hiányzott, az 1723-1725. évi gróf Mercy-féle térképen pedig lakatlan helyként volt feltüntetve. Zsombolya viszonylag fiatal településnek mondható, mivel 1766. június 11-én telepítette – Mária Terézia magyar királynő (1740-1780) rendeletére – Johann Wilhelm Edler von Hildebrand (1709-1773) temesvári igazgatósági tanácsos. Ekkor 405 lakóházat építettek fel, melyekbe németeket telepítettek, akik Trier, Pfalz, Mainz, Lotaringia és Luxemburg vidékéről érkeztek. Az újonnan épült község Carl Friedrich Anton Graf Hatzfeldt zu Gleichen-ről (1718-1793), Mária Terézia magyar királynő (1740-1780) miniszteréről kapta a német „Hatzfeldt” nevet. Mindamellet az 1783. évben készült térképen még „Czombol” néven is szerepelt. A település 1779-ben a történelmi Torontál vármegyébe része lett.

Vályi András könyvében a következőket olvashatjuk „*Haczfeld. Mező Város Torontal Várm., régenten Zsombolyának nevezetett, földes Ura a' Kir. Kamara, lakosai katolikusok, fekszik Hajfeld, Czernya, és Gyertyánoshoz nem meszsze, határja 4 fordulóra van osztva, terem leg inkább tiszta búzát, és mindenféle veteményt, földgye fekete agyagos, erdeje, szőle nints, piazta T. Becsén.*”²²⁷

A település gyorsan fejlődött, 1786. február 6-án kapta meg a heti vásárokat, majd 1794. augusztus 25-én országos és heti vásárokat, 1802. december 10-én ismét országos vásárokat, 1820. október 20-án újból heti vásárokat, végül 1845. július 17-én szintén országos vásárok tartására a szabadságot.²²⁸

Zsombolya fejlődését jelentősen elősegítette, hogy 1800-ban gróf Csekonics József (1757-1824) tábornok, a Szent István rend vitéze vásárolta meg, aki sokat tett a település és a járás egyéb településeinek prosperálásáért is.

A település kivette a részét az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharcból is. Zsombolya németisége a magyar ügyet támogatta, ezért a temesvári várőrség többször háborgatta a település lakóinak nyugalma. Georg Rukawina (1777-1849) osztrák császári és királyi tábornok, a 61. sorgyalogezred tulajdonosa, továbbá a temesvári vár parancsnoka katonáinak portyáival sok gondot okozott a zsombolyaiaknak. Kničanin szerb vezér és martalócai is megfordultak Zsombolyán, ahol az uradalmi vendéglőt a magyar felirata miatt akarták lerombolni. Ez már a városka lakóinak is sok volt és „*a lakosok panaszára a honvédelmi bizottmány Nagy Sándor József honvédezedest, a későbbi honvédtábornokot*

²²⁷ VÁLYI ANDRÁS: *Magyar Országnak leírása, II. kötet. A Királyi Univeritásnak betűivel, Buda, 1796.* Internetes elérhetőség: <http://www.fszek.hu/digitdoc/valyi/> (Letöltés ideje: 2016. július 29.)

²²⁸ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei.* In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye.* Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 137-138. pp.

küldte ki Temesvár főkentartására, a ki Zsombolyára vonult s ide rendelte a vármegyei nemzetőröket is. Itt halt meg Maderspach Ferencz, vitéz honvédörnag, Fehértemplom hős védője, aki Damjanich seregében harcolva, Pancsova ostromakor (1849. január 3.) meghült. Már súlyos betegen kelt útra január 16-án, midőn a délvidéki honvédsereg, a honvédelmi bizottmány rendelete következtében, megkezdte a visszavonulást Arad felé. Zsombolyára érve, oly heves láz gyötörte, hogy tovább nem mehetett és itt érte utol a halál. Tetemei az itteni temetőben porladoznak. Sirja fölé a kegyelet szép sírkövet állított.”²²⁹

Fényes Elek szerint „Haczfeld v. Zsomboly, igen csinos német városka, Torontál vmegyében, Temesvárhoz nyugotra 1 1/2 mflndnyire: 4844 kath., 52 evang., 68 n. e. öhitű lak., kath. paroch. templommal, szép vendégfogadóval, uraság házával. Roppant kiterjedésű határa szerfelett termékeny, s első osztálybeli. Lakosai, kik közt számos gazdagok találtatnak, szép tisztabuzát, repczét, zabot, árpát, tengerit természetnek, s jó lovakat tartanak. Egész telket 346 4/8 számlál. F. u. Zsombolyi Csekonicz János. Ut. p. Csatád.”²³⁰

Zsombolya része volt – külterületként – a Bohn munkástelep, Csitótelep, Erzsébet közkórház, Hansldorf, Hungaria és Bohn-féle téglagyár, Tullics-utca és környéke, a zsombolyai gyártelep, a zsombolyai vágóhídtelep, illetve egyéb – nem nevesített – külterület. Ezek a külterületek a Bohn munkástelep és az egyéb külterület leszámítva jobbára németek által lakott részek voltak. Az említett két külterület népessége viszont többségében magyar ajkú volt. A külterületek népességén belül jelentősebb számú volt a magyarok száma, még ha a többség a németek közül került is ki.

Zsombolya a trianoni békeszerződés aláírását – 1920. június 4. – követően a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság része lett, de a belgrádi egyezmény (1923) értelmében a délszláv állam 1924-ben átadta Romániának.

54. táblázat: Zsombolya nagyközség anyanyelvi adatai (1880-1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	8 621	508	7 540	19	38	–	81 ²³¹		97+338 ²³²
1890	9 580	718	8 602	16	42	–	10	84	108
1900	10 152	1 532	8 395	8	52	–	17	96	52
1910	10 893	2 266	8 088	8	105	–	14	245	167

Forrás: K.S.H, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

A „bánsági róna gyöngyének” („Perle der Banater Heide”), illetve a „Bánság Weimarjának” („Weimar des Banats”) is hívott Zsombolya a 20. században nagy változásokon ment keresztül, mint anyanyelvi-nemzetiségi, mind felekezeti statisztikai téren.

Az 1910. évi magyar népszámlálás szerint a nagyközség népességének 74,2%-a volt német, 20,8%-a magyar és mindössze 1%-a volt román, további 4% egyéb jobbára, szerb anyanyelvű személy.

²²⁹ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyei és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 137-138. pp.

²³⁰ FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. II. kötet*. Nyomatott Kozma Vazulnál, Pest, 1851. 79. p., FÉNYES ELEK: *Magyarországnak 's a hozzá kapcsolat tartományoknak mostani állapottja Statisztikai és Geographiai tekintetben, IV. kötet*. Trattner-Károlyi Tulajdona, Pest, 1839, 398. p.

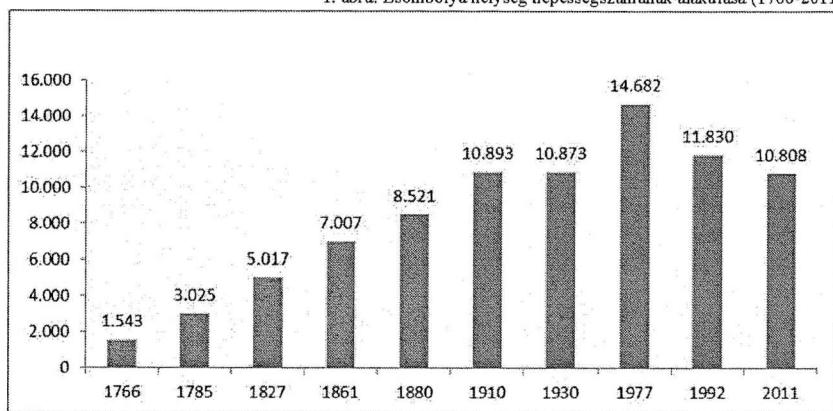
²³¹ Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

²³² Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelentette. Zsombolya esetében az első érték (97 fő) az egyéb hazai (53 fő) és az egyéb külföldi (44 fő) anyanyelvűek adataiból tevődött össze.

Az első világháborúban (1914-1918) 153 Zsombolyáról besorozott – jórészt német (sváb) származású – katona halt meg, illetve tűnt el. A világháború végén, 1918 novemberében a települést a délszláv hadsereg szállta meg. Zsombolya 1918 és 1924 között a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság seregeinek megszállása alatt állt, majd az 1923. évi belgrádi egyezményen alapuló határkorrekció eredményeként a délszlávok átadták a románoknak. A település 1924-től a Román Királyság része lett.

Az 1930. évi román népszámlálás már a németiség fogyásáról számolt be, ekkor 70,2%-ra apad a helyi svábok aránya. A második világháborúban (1939-1945) 340 zsombolyai – megintcsak jórészt német – származású katona halt meg, illetve tűnt el. A második világháború végén a közeledő szovjet Vörös Hadsereg egységei elől megindult a németek (svábok) körében az elvándorlás a településről. A németek (svábok) lélekszámát apasztotta a Szovjetunióba történő deportálás is, ahol 110 német halt meg a munkatáborokban. Majd 1951-ben közel ezer zsombolyai lakost – akik jelentős része német (sváb) volt – deportáltak a Bukaresthez közeli Bărăgan területén felállított munkatáborokba. A németiség teljes jogfosztás áldozata lett. Ugyanakkor 1956 és 1961 között megindult a románság betelepítése a településre, főképp Dorudzsából és Moldvából érkeztek az új lakosok. Ekkor változtatták meg az utcák névtábláit is. Ezért nem csodálkozhatunk azon, hogy az 1966. évi román népszámlálás már román többséget regisztrált Zsombolyán. A román kommunizmus csendes sorvadásának bukását (1989) követően a németek – akik 1977-ben még a helység népességének 34,2%-át adták – tömegesen vándoroltak ki – immáron „fejpenz” nélkül – elsősorban Németország területére. Az 1992. évi román népszámlálás adatai alapján a város népességének 9,4%-a volt német. Ez az arány 2002-re tovább zuhant 4,6%-ra. Ezzel szemben a románság jelentős térhódításba kezdett, előbb 41,3% (1977), majd 66,8% (1992), végül 72,4%-ra (2002) növelte arányát Zsombolyán. A teljesség igényével megjegyezve: a magyarság aránya a településen 1977 és 2002 között lassú apadásnak indult. Előbb 19,7% (1977), majd 16,6% (1992), végül 14,8%-ra (2002) esett vissza.²³³ Összegezve elmondható, hogy a 20. században teljesen megváltoztak az etnikai és ebből kifolyólag a felekezeti viszonyok is Zsombolyán. A németek (svábok) helyére románok, a római katolikusok helyére román ortodox felekezeti népesség érkezett.

1. ábra: Zsombolya helység népességszámának alakulása (1766-2011)

Forrás: Heimattorgemeinschaft Hatzfeld: <http://hatzfeld-banaf.de/thema/hatzfeld/> (Letöltés ideje: 2017. január 31.)

²³³ Heimattorgemeinschaft Hatzfeld: <http://hatzfeld-banaf.de/thema/geschichte/> (Letöltés ideje: 2017. január 31.)

Zsombolyán több felekezet is képviseltette magát. A németek és a magyarok a római katolikus egyházhoz tartoztak. Több építészeti emléküik is van a városban.

A település főutcájának végén áll az 1766-ban épített, „*Szent Vendel apát*” („*Hl Vendelin*”) tiszteletére felszentelt római katolikus templom.²³⁴ Ünneppnapja október 20-án van. A liturgikus nyelv a német volt. A templomot 1870-ben nagyobbították meg, 1911-ben pedig új tornyot kapott. Legutóbb, 2013-ban a tetőszerkezetet cserélték ki, 2015-ben pedig az egész templomot restaurálták.²³⁵ A munkálatokat a településről Németországba elszármazott németek és családtagjaik adományából fedezték.

Zsombolyán a futóki városrészen áll egy másik római katolikus templom is, melyet 1929-ben neogótikus stílusban építettek a Bohn család adományából. A család jómódúnak számított, Zsombolyán téglagyáruk volt. A templomot „*Szent Mihály arkangyal*” („*Erzengel Hl. Michael*”) tiszteletére szentelték fel, ünneppnapja szeptember 29-én van. A liturgikus nyelv jelenleg a magyar.

A románság az ortodox egyházhoz tartozik, tekintélyt parancsoló templomukat 1942-ben Victor Vlad tervei alapján építették. A templom védőszentje „*Gyümölcsoltó Boldogasszony*” („*Buna Vestire*”).²³⁶ Ünneppnapját március 25-én tartják.

A római katolikus egyházhoz tartozó alkotásként érdemes szólni Zsombolya egyik jelképéről, a „*Szent Flórián*” („*Hl. Florian von Lorch*”) szoborról,²³⁷ amely a mai napig a város főutcáján, a „*Szent Vendel*” tiszteletére felszentelt római katolikus templom előtt áll. Az 1866-ban emelt szobor egész alakos és jó állapotban van. A román rendszerváltozás (1989) után kétszer is restaurálták.

A történelmi egyházak közül még a görög katolikus valamint a református egyház rendelkezik templommal a településen.

A kisebb felekezetek tekintetében pedig elsősorban az adventista és a baptista közösség imaházát érdemes megemlíteni. E két utóbbi felekezet a rendszerváltozás – 1989 – után jelentősen gyarapította híveinek számát.

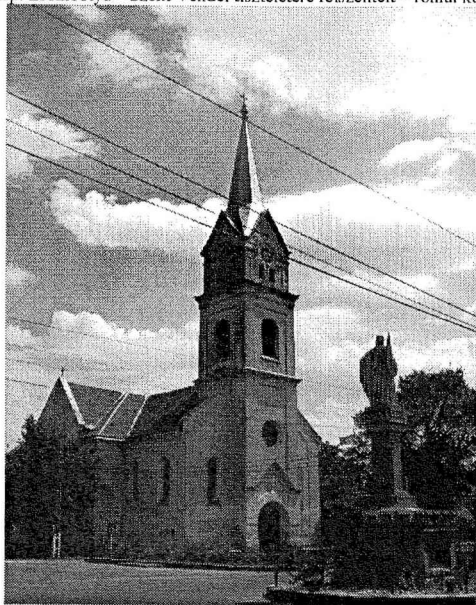
²³⁴ „*Szent Vendel* (Írország, 6. század eleje–Trier mellett, Saar-vidék, 578 körül): remete. – Legendája szerint ír királyfi volt. Ifjú korában lemondott rangjáról és vagyonáról, és visszavonult a magányba. 560 körül ájtott a kontinensre és Trier környékén telepedett le. Remeteként súlyos vezeklésben élt, disznópásztorokodással tartotta fenn magát. Tiszteletét V. Miklós 1450: hagyta jövő. – lkg. A 14. századtól apátként ábrázolták. Tiszteletének virágkorában, 1500 körül és a 18. században, mint a háziállatok védőszentje a kk. pásztorok v. a barokk juhászok ruhájában, térdnadrágban, rövid köpenyben, széles kalappal, pásztorarisznyával és bottal látható. Lábánál gyakran bárány, disznó, szarvasmarha, ló, juhászkutya. A 16. századi képeken néha rózsafüzér van a kezében, mert az állatok őrzése közben imádkozott. A 18. században: néha a lábánál korona van, a visszautasított királyság jeleként.” Szent Vendel tisztelete Veszprém mellett a Bánság területén volt a legjelentősebb. Ezt a Bánság területére bevándorló németek (sváb) mélyítették el, akik Németországból hozva szokásaikat, hagyományait Szent Vendel kultuszát is felelevenítették. A svábok, mint gondos gazdálkodó, illetve állattartó népelem számára az egyik legkiemelkedőbb szent volt. Szent Vendel több római katolikus templom védőszentje is. Ünneppnapja: október 20. DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon XIV. kötet (Titei-Veszki)*. Szent István Társulat, Budapest, 2009, 950-952. pp.

²³⁵ *Die Gotteshäuser der Deutschen im Banat*. <http://www.banatergottesheuser.ro/hatzfeld.htm> (Letöltés ideje: 2016. július 29.)

²³⁶ *Biserici.org* honlap: <http://www.biserici.org/index.php?menu=BI&code=10046> (Letöltés ideje: 2016. július 29.)

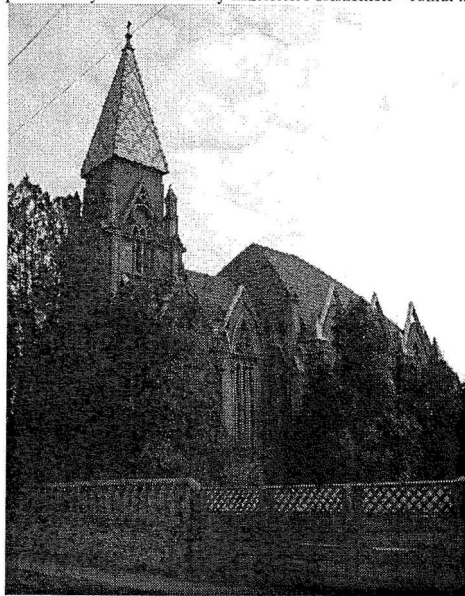
²³⁷ „*Szent Flórián* (fLorch, Noricum, 304. máj. 4.): vértanú. – A római hadsereg keresztény tisztje. Leszerelése után mint veterán Mantemben (Krems mellett) élt. A Diocletianus-féle üldözés idején a Lorchban bebörtönzött keresztények védelmére indult, útközben az üldözők előtt fölfedte keresztény voltát. Elfogták, a bíró megostoroztatta, majd malomkövel a nyakában egy hídról az Enns folyóba dobatta. Sirja fölül templom épült, melyet a bencések, majd a lateráni kanonokok gondoztak.” [...] „Tisztelete Ausztriában, Bajorországban és Lengyelországban terjedt el leginkább. Kezdetben árvíz ellen hívták segítségül. A 15. században egészült ki legendája azzal, hogy ifjú korában imádsággal megmentett egy égő házat. Ekkor Szent Lőrinc helyébe lépett mint a tűzvész ellen védő szent, s a tűzzel kapcsolatos mesterségekkel foglalkozók (pékek, serfőzők, kéményseprők, fazekasok, kovácsok) patrónusa lett. Ünneppnapja május 4.” DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon III. kötet (Éhi-Gar)*. Szent István Társulat, Budapest, 1997, 713-715. pp.

27. kép: Zombolya – Szent Vendel tiszteletére felszentelt – római katolikus temploma (2012)

Forrás: Saját fénykép.

28. kép: Zombolya – Szent Mihály tiszteletére felszentelt – római katolikus temploma (2012)

Forrás: Saját fénykép.

29. kép: Szent Flórián szobra (2012)

Forrás: Saját fénykép.

30. kép: A román ortodox templom Zsombolyán (2012)

Forrás: Saját fénykép.

55. táblázat: Zsombolya nagyközség felekezeti adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Felekezet						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	8 621	8 399	99	41	23	50	9
1890	9 580	9 274	116	45	37	92	16
1900	10 152	9 740	166	33	68	130	15
1910	10 893	10 236	336	40	82	151	48

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

A köztéri szobrok kapcsán érdemes megjegyezni, hogy több is kapcsolatban állt a magyarsággal. A Kallós Ede által megformázott Kossuth-mellszobor a vasútállomás melletti parkban állt, de rejtély körülmények között eltűnt. A Csekonics grófok egykori kastélyának parkjában állt gróf Csekonics József (1757-1824) tábornok mellszobra, amely szintén rejtélyes körülmények között tűnt el. Ami viszont örömmre adhat okot, hogy 2002-ben a Költők sétányán felavatták a neves költő, Petőfi Sándor (1823-1849) mellszobát.

56. táblázat: Zsombolya etnikai adatai (1920–2011)

Év	Népcsoport							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1920n	Nincs adat, mert ekkor még délszláv megszállás alatt állt.							
1930a	10 873	2 116	7 703	25	640	–	138	251
1930n	10 873	2 097	7 640	26	660	–	141	309
1941n	10 781	2 066	7 245	–	859	–	–	611
1956a	11 281	2 423	4 915	63	3 456	–	88	336
1956n	11 281	2 399	4 834	82	3 490	–	111	365
1966a	13 633	2 832	5 112	45	5 141	–	82	421
1966n	13 633	2 816	4 927	54	5 314	–	108	414
1977n	14 682	2 896	5 021	42	6 065	9	79	570
1992a	11 830	1 916	1 045	23	8 125	–	55	666
1992n	11 830	1 961	1 112	34	7 901	3	62	757
2002a	11 136	1 595	473	15	8 222	5	37	789
2002n	11 136	1 643	515	17	8 068	4	53	836
2011	10 808	Nincs adat						

Forrás: VARGA E. ÁRPÁD: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája III. kötet, Arad, Krassó-Szörény és Temes megye, Népszámlálási adatok 1850-2002 között.* Pro-Print Kiadó, Csíkszereda: <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002.htm> (Letöltés ideje: 2016. július 28.)

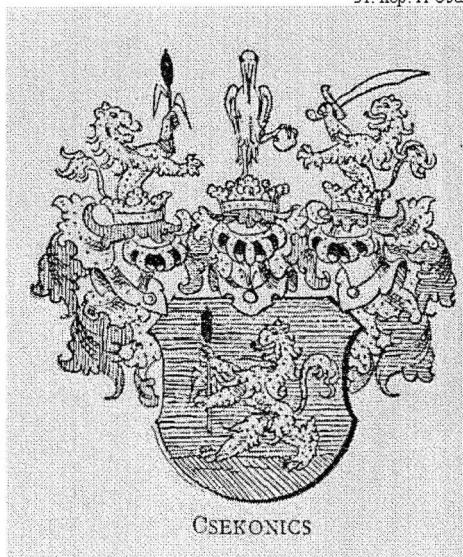
Végezetül érdemes néhány gondolatot megemlíteni a Zsombolya – és több, az egykori Zsombolyai járáshoz tartozó település – fejlődését előmozdító Csekonics grófi családról. A gróf zsombolyai és janovai Csekonics család a politika, valamint az állattenyésztés területén ért el jelentősebb sikereket. Főképp a lótenyésztés volt jelentős a Csekonicsok birtokain. Ugyanakkor a család több férfitagja jelentős katonai pályát is befutott.²³⁸

A család a 16. században költözött Magyarországra. Először a történelmi Vas vármegyében életek, illetve birtokoltak kisebb területeket. Mária Terézia magyar királynő (1740-1780) kegyéből Csekonics Pál 1753. január 29-én nemesi és egyben bárói címet kapott. A család gyorsan emelkedett; a 19. század első felében szerezte meg a – „zsombolyai” mellé – „jenovai” előnevet, majd 1864-ben a grófi címet. A kiváló gazdálkodó híreben álló Csekonicsok hatalmas vagyont gyűjtöttek össze, melyet nem öncélúan használtak fel.

²³⁸ REISZIG EDE: *Torontál vármegye nemesi családai.* In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye.* Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 538. p.

Jótejkonykodtak is, továbbá igyekeztek Zsombolya és környékének gazdasági fejlődését előmozdítani. Több kastélyuk volt Zsombolyán két kastélyt is építettek, egyet a városban, amely ma a városháza, előtte kisebb park található. A Csekonicsok „fényét” viszont sokkal inkább a Csitó-pusztán – 1869-1870-ben, Ybl Miklós tervei alapján – emelt hatalmas kastély jellemezte leginkább, sajnos ez utóbbi épület már nem létezik. „Eltűnéséről” Hajdú Virág számolt be a legszemléletesebben: „Az I. világháború után az uradalom a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság területéhez tartozott, és zár alá helyezték, a kisajátítás is megkezdődött. 1924-től területcsere révén Romániához került. A csitói kastély eladási tilalom alatt állt. A már Magyarországon élő család később sem eladni, sem fenntartani nem tudta, ezért 1937-ben lebontották és az építőanyagot értékesítették. Egyes elemei néhány környékbeli házon még felfedezhetők.”²³⁹ Még nagyobb baj, hogy egy ilyen kiemelkedő – bár kétséget kizáróan, fényűzően élt – magyar nemesi család neve pejoratív értelemben maradt fenn a magyar közmondások között. „Adjja, hogy ő a Csekonics.” vagy „Szórja a pénzt, mint a Csekonics.”, hogy csak néhány változatot említsünk. Általában nagyzó, beképzelt, a pénzzel könnyelműen bánó emberre szokták használni, aki mást mutat, mint aki valójában. Sajnálatos, hogy a mondás mást sugall, mint, amilyenek, a gondos, jó szándékú, a fejlődést előmozdító Csekonicsok valójában voltak. Fényűző életük, vagyonuk a múlté, néhány, jobb időket megélt kastélyukról azonban sejteni lehet a grófi család egykori nagyságát és jelentőségét.

31. kép: A Csekonics grófi család címere

Forrás: REISZIG EDE: *Torontól vármegye nemesi családai*. In: BOROVSKY SAMU (szerk): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontól vármegye*. Országos Mono-gráfia Társaság, Budapest, 1912. Magyar Elektronikus Könyvtár – Országok Széchenyi Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0024/15.html> (Letöltés ideje: 2017. január 31.)

²³⁹ HAJDÚ VIRÁG: *Csekonics Endre gróf kastély, Zsombolya*. Ybl Miklós Virtuális Archívum: <http://ybl.bparchiv.hu/temak/csekonics-endre-grof-kastelya-zsombolya> (Letöltés ideje: 2017. január 31.)

Forrás: FEKETE J. CSABA: Egy gondolat, két kastély: Zombolya-Csító, Ó-Kigyós: http://arch.et.bme.hu/arch_old/korabbi_folyam/32/fekete.html (Letöltés ideje: 2017. január

II. Függelék

57. táblázat: Csernye nagyközség területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként

Művelési ág	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	Összes		Átlag	Földrészletek	Birtokívek	
	osztály területe katasztrális holdakban								Terület	Kataszteri tisztajövedelem	Fillér			száma
									Katasztrális hold	Korona				
Szántó	827	2 099	1 046	27	–	–	–	–	3 999	79 979	2 000	6 349	1 430	
Kert	3	135	–	–	–	–	–	–	138	2 219	1 608			
Rét	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–			
Szőlő	22	–	–	–	–	–	–	–	22	623	2 800			
Legelő	300	–	–	–	–	–	–	–	300	3 603	1 200			
Nádas	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–			
Erdő	–	4	–	–	–	–	–	–	4	21	480			
Termő	–	–	–	–	–	–	–	–	4 463	86 445	1 937			
Terméketlen	–	–	–	–	–	–	–	–	274	–	–			
Az egész határ területe és kataszteri jövedelme									4 737	86 445	–			

Forrás: Torontál vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként, az 1909. évi V. törvény cikk alapján végrehajtott kataszteri kiigazítás után. Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest, 1914, 38. p.

58. táblázat: Csősztelek nagyközség területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként

Művelési ág	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	Összes		Átlag	Földrészletek	Birtokívek	
	osztály területe katasztrális holdakban								Terület	Kataszteri tisztajövedelem	Fillér			száma
									Katasztrális hold	Korona				
Szántó	–	1 573	5 008	2 973	111	–	–	–	9 665	141 068	1 460	2 711	435	
Kert	–	46	–	–	–	–	–	–	46	730	1 600			
Rét	–	22	–	–	–	–	–	–	22	201	900			
Szőlő	25	6	–	–	–	–	–	–	31	806	2 600			
Legelő	42	202	290	22	–	–	–	–	556	3 989	717			
Nádas	10	–	–	–	–	–	–	–	10	70	700			
Erdő	62	21	–	–	–	–	–	–	83	461	555			
Termő	–	–	–	–	–	–	–	–	10 413	147 325	1 415			
Terméketlen	–	–	–	–	–	–	–	–	614	–	–			
Az egész határ területe és kataszteri jövedelme									11 027	147 325	–			

Forrás: Torontál vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként, az 1909. évi V. törvény cikk alapján végrehajtott kataszteri kiigazítás után. Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest, 1914, 38. p.

59. táblázat: Garabos nagyközség területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként

Művelési ág	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	Összes		Átlag	Földrészelek	Birtokívek
	osztály területe katasztrális holdakban								Terület	Kataszteri tisztajövedelem	Fillér	száma	
									Katasztrális hold	Korona			
Szántó	2 315	2 845	1 005	8	–	–	–	–	6 173	165 967	2 689		
Kert	16	–	–	–	–	–	–	–	16	423	2 700		
Rét	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Szőlő	284	–	–	–	–	–	–	–	284	9 102	3 200		
Legelő	246	–	–	–	–	–	–	–	246	3 073	1 250		
Nádas	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Erdő	16	–	–	–	–	–	–	–	16	95	580		
Termő	–	–	–	–	–	–	–	–	6 735	178 660	2 653		
Terméketlen	–	–	–	–	–	–	–	–	348	–	–		
Az egész határ területe és kataszteri jövedelme									7 083	178 660	–		

Forrás: Torontál vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként, az 1909. évi V. törvénycikk alapján végrehajtott kataszteri kiigazítás után. Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest, 1914, 28. p.

60. táblázat: Károlyliget kisközség területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként

Művelési ág	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	Összes		Átlag	Földrészelek	Birtokívek
	osztály területe katasztrális holdakban								Terület	Kataszteri tisztajövedelem	Fillér	száma	
									Katasztrális hold	Korona			
Szántó	–	1 059	685	235	118	–	–	–	2 097	46 297	2 208		
Kert	–	8	–	–	–	–	–	–	8	161	2 000		
Rét	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Szőlő	110	–	–	–	–	–	–	–	110	3 506	3 200		
Legelő	11	–	–	–	–	–	–	–	11	142	1 250		
Nádas	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Erdő	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Termő	–	–	–	–	–	–	–	–	2 226	50 106	2 251		
Terméketlen	–	–	–	–	–	–	–	–	143	–	–		
Az egész határ területe és kataszteri jövedelme									2 369	50 106	–		

Forrás: Torontál vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként, az 1909. évi V. törvénycikk alapján végrehajtott kataszteri kiigazítás után. Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest, 1914, 29. p.

61. táblázat: Kiskomlós nagyközség területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként

Művelési ág	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	Összes		Átlag	Földrészletek	Birtokívek
	osztály területe katasztrális holdakban								Terület	Kataszteri tisztajövedelem	Fillér	száma	
									Katasztrális hold	Korona			
Szántó	644	1 915	1 589	116	—	—	—	—	4 264	103 381	2 424	4 293	596
Kert	—	26	—	—	—	—	—	—	26	520	2 000		
Rét	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Szőlő	251	—	—	—	—	—	—	—	251	8 055	3 200		
Legelő	22	11	—	—	—	—	—	—	33	371	1 124		
Nádas	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Erdő	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Termő	—	—	—	—	—	—	—	—	4 574	112 327	2 456		
Terméketlen	—	—	—	—	—	—	—	—	284	—	—		
Az egész határ területe és kataszteri jövedelme									4 858	112 327	—		

Forrás: Torontál vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként, az 1909. évi V. törvénycikk alapján végrehajtott kataszteri kiigazítás után. Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest, 1914, 30. p.

62. táblázat: Kistószeg kisközség területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként

Művelési ág	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	Összes		Átlag	Földrészletek	Birtokívek
	osztály területe katasztrális holdakban								Terület	Kataszteri tisztajövedelem	Fillér	száma	
									Katasztrális hold	Korona			
Szántó	314	1 030	1 323	541	25	—	—	—	3 233	71 894	2 224	1 861	169
Kert	—	6	—	—	—	—	—	—	6	115	2 000		
Rét	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Szőlő	94	—	—	—	—	—	—	—	94	3 010	3 200		
Legelő	135	—	—	—	—	—	—	—	135	1 692	1 250		
Nádas	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Erdő	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Termő	—	—	—	—	—	—	—	—	3 468	76 711	2 212		
Terméketlen	—	—	—	—	—	—	—	—	148	—	—		
Az egész határ területe és kataszteri jövedelme									3 616	76 711	—		

Forrás: Torontál vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként, az 1909. évi V. törvénycikk alapján végrehajtott kataszteri kiigazítás után. Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest, 1914, 30. p.

63. táblázat: Kunszöllös kisközség területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként

Művelési ág	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	Összes		Átlag	Földrésztetek	Birtokívek
	osztály területe katasztrális holdakban								Terület	Kataszteri tisztajövedelem	Fillér	száma	
									Katasztrális hold	Korona			
Szántó	–	–	88	299	144	–	–	–	531	8 127	1 530	1 891	524
Kert	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Rét	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Szőlő	30	127	–	–	–	–	–	–	157	4 013	2 556		
Legelő	18	42	–	–	–	–	–	–	60	576	960		
Nádas	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Erdő	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Termő	–	–	–	–	–	–	–	–	748	12 716	1 700		
Terméketlen	–	–	–	–	–	–	–	–	107	–	–		
Az egész határ területe és kataszteri jövedelme									855	12 716	–		

Forrás: Torontál vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként, az 1909. évi V. törvénycikk alapján végrehajtott kataszteri kiigazítás után. Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest, 1914, 30. p.

64. táblázat: Magyarcserenye nagyközség területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként

Művelési ág	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	Összes		Átlag	Földrésztetek	Birtokívek
	osztály területe katasztrális holdakban								Terület	Kataszteri tisztajövedelem	Fillér	száma	
									Katasztrális hold	Korona			
Szántó	1 225	4 359	4 872	814	–	–	–	–	11 270	203 096	1 802	3 449	416
Kert	15	155	–	–	–	–	–	–	170	2 844	1 673		
Rét	424	141	–	–	–	–	–	–	565	8 053	1 425		
Szőlő	2	–	–	–	–	–	–	–	2	42	2 800		
Legelő	438	240	76	–	–	–	–	–	754	7 847	1 041		
Nádas	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Erdő	211	1	–	–	–	–	–	–	212	1 228	579		
Termő	–	–	–	–	–	–	–	–	12 973	223 110	1 720		
Terméketlen	–	–	–	–	–	–	–	–	749	–	–		
Az egész határ területe és kataszteri jövedelme									13 722	223 110	–		

Forrás: Torontál vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként, az 1909. évi V. törvénycikk alapján végrehajtott kataszteri kiigazítás után. Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest, 1914, 39. p.

65. táblázat: Mollyfalva kisközség területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként

Művelési ág	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	Összes		Átlag	Földrészelek	Birtokívek
	osztály területe katasztrális holdakban								Terület	Kataszteri tisztajövedelem	Fillér	száma	
									Katasztrális hold	Korona			
Szántó	–	3	–	–	–	–	–	–	3	72	2 000	439	169
Kert	–	8	–	–	–	–	–	–	8	123	1 600		
Rét	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Szőlő	–	1	–	–	–	–	–	–	1	5	1 600		
Legelő	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Nádas	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Erdő	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Termő	–	–	–	–	–	–	–	–	12	200	1 667		
Terméketlen	–	–	–	–	–	–	–	–	71	–	–		
Az egész határ területe és kataszteri jövedelme									83	200	–		

Forrás: Torontál vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként, az 1909. évi V. törvénycikk alapján végrehajtott kataszteri kiigazítás után. Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest, 1914, 39. p.

66. táblázat: Nagykomlós nagyközség területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként

Művelési ág	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	Összes		Átlag	Földrészelek	Birtokívek
	osztály területe katasztrális holdakban								Terület	Kataszteri tisztajövedelem	Fillér	száma	
									Katasztrális hold	Korona			
Szántó	1 183	2 907	1 468	836	–	–	–	–	6 394	156 462	2 447	8 396	2 002
Kert	196	53	–	–	–	–	–	–	249	6 366	2 557		
Rét	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Szőlő	351	94	–	–	–	–	–	–	445	13 492	3 032		
Legelő	256	228	–	–	–	–	–	–	484	5 132	1 060		
Nádas	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Erdő	14	–	–	–	–	–	–	–	14	83	580		
Termő	–	–	–	–	–	–	–	–	7 586	181 535	2 393		
Terméketlen	–	–	–	–	–	–	–	–	487	–	–		
Az egész határ területe és kataszteri jövedelme									8 073	181 535	–		

Forrás: Torontál vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként, az 1909. évi V. törvénycikk alapján végrehajtott kataszteri kiigazítás után. Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest, 1914, 31. p.

67. táblázat: Nagytószeg kisközség területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként

Művelési ág	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	Összes		Átlag	Földrészelek	Birtokívek
	osztály területe katasztrális holdakban								Terület	Kataszteri tisztajövedelem	Fillér	száma	
									Katasztrális hold	Korona			
Szántó	613	1 068	712	141	–	–	–	–	2 534	63 257	2 496	1 891	266
Kert	–	6	–	–	–	–	–	–	6	116	2 000		
Rét	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Szőlő	106	–	–	–	–	–	–	–	106	3 388	3 200		
Legelő	151	–	–	–	–	–	–	–	151	1 893	1 250		
Nádas	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Erdő	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Termő	–	–	–	–	–	–	–	–	2 797	68 654	2 455		
Terméketlen	–	–	–	–	–	–	–	–	158	–	–		
Az egész határ területe és kataszteri jövedelme									2 955	68 654	–		

Forrás: Torontál vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként, az 1909. évi V. törvénycikk alapján végrehajtott kataszteri kiigazítás után. Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest, 1914, 31. p.

68. táblázat: Németszemye nagyközség területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként

Művelési ág	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	Összes		Átlag	Földrészelek	Birtokívek
	osztály területe katasztrális holdakban								Terület	Kataszteri tisztajövedelem	Fillér	száma	
									Katasztrális hold	Korona			
Szántó	3 564	7 832	3 719	230	–	–	–	–	15 345	309 356	2 016	3 756	466
Kert	17	40	–	–	–	–	–	–	57	1 044	1 831		
Rét	53	42	–	–	–	–	–	–	95	1 222	1 286		
Szőlő	46	1	–	–	–	–	–	–	47	1 301	2 768		
Legelő	301	54	–	5	–	–	–	–	360	4 114	1 143		
Nádas	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Erdő	474	31	–	–	–	–	–	–	505	2 901	574		
Termő	–	–	–	–	–	–	–	–	16 409	319 938	1 950		
Terméketlen	–	–	–	–	–	–	–	–	721	–	–		
Az egész határ területe és kataszteri jövedelme									17 130	319 938	–		

Forrás: Torontál vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként, az 1909. évi V. törvénycikk alapján végrehajtott kataszteri kiigazítás után. Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest, 1914, 40. p.

69. táblázat: Szentborbála kisközség területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként

Művelési ág	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	Összes		Átlag	Földrészelek	Birtokívek
	osztály területe katasztrális holdakban								Terület	Kataszteri tisztajövedelem	Fillér	száma	
									Katasztrális hold	Korona			
Szántó	222	670	624	343	129	24	–	–	2 012	43 847	2 179	1 561	320
Kert	–	9	–	–	–	–	–	–	9	187	2 000		
Rét	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Szőlő	121	–	–	–	–	–	–	–	121	3 878	3 200		
Legelő	3	–	–	–	–	–	–	–	3	32	1 250		
Nádas	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Erdő	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Termő	–	–	–	–	–	–	–	–	2 145	47 944	2 235		
Terméketlen	–	–	–	–	–	–	–	–	132	–	–		
Az egész határ területe és kataszteri jövedelme									2 277	47 944	–		

Forrás: Torontál vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként, az 1909. évi V. törvénycikk alapján végrehajtott kataszteri kiigazítás után. Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest, 1914, 32. p.

70. táblázat: Szenthubert kisközség területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként

Művelési ág	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	Összes		Átlag	Földrészelek	Birtokívek
	osztály területe katasztrális holdakban								Terület	Kataszteri tisztajövedelem	Fillér	száma	
									Katasztrális hold	Korona			
Szántó	234	1 716	589	–	12	–	–	–	2 551	63 781	2 500	1 673	357
Kert	–	10	–	–	–	–	–	–	10	199	2 000		
Rét	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Szőlő	160	–	–	–	–	–	–	–	160	5 137	3 200		
Legelő	53	–	–	–	–	–	–	–	53	658	1 250		
Nádas	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Erdő	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Termő	–	–	–	–	–	–	–	–	2 774	69 775	2 515		
Terméketlen	–	–	–	–	–	–	–	–	165	–	–		
Az egész határ területe és kataszteri jövedelme									2 939	69 775	–		

Forrás: Torontál vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként, az 1909. évi V. törvénycikk alapján végrehajtott kataszteri kiigazítás után. Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest, 1914, 32. p.

71. táblázat: Tóba kisközség területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként

Művelési ág	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	Összes		Átlag	Földrészelemek	Birtokívek
	osztály területe katasztrális holdakban								Terület	Kataszteri tisztajövedelem	Fillér	száma	
									Katasztrális hold	Korona			
Szántó	1 178	4 037	1 305	281	–	–	–	–	6 801	134 551	1 978	1 099	517
Kert	–	64	–	–	–	–	–	–	64	1 020	1 600		
Rét	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Szőlő	3	–	–	–	–	–	–	–	3	84	2 800		
Legelő	50	–	–	–	–	–	–	–	50	600	1 200		
Nádas	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Erdő	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Termő	–	–	–	–	–	–	–	–	6 918	136 255	1 970		
Terméketlen	–	–	–	–	–	–	–	–	245	–	–		
Az egész határ területe és kataszteri jövedelme									7 163	136 255	–		

Forrás: Torontál vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként, az 1909. évi V. törvénycikk alapján végrehajtott kataszteri kiigazítás után. Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest, 1914, 41. p.

72. táblázat: Torontálorszi nagyközség területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként

Művelési ág	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	Összes		Átlag	Földrészelemek	Birtokívek
	osztály területe katasztrális holdakban								Terület	Kataszteri tisztajövedelem	Fillér	száma	
									Katasztrális hold	Korona			
Szántó	–	2 501	1 905	576	–	–	–	–	4 982	112 348	2 255	1 385	474
Kert	7	12	–	–	–	–	–	–	19	418	2 200		
Rét	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Szőlő	12	–	–	–	–	–	–	–	12	367	3 200		
Legelő	36	–	–	–	–	–	–	–	36	454	1 250		
Nádas	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Erdő	10	–	–	–	–	–	–	–	10	58	580		
Termő	–	–	–	–	–	–	–	–	5 059	113 645	2 246		
Terméketlen	–	–	–	–	–	–	–	–	250	–	–		
Az egész határ területe és kataszteri jövedelme									5 309	113 645	–		

Forrás: Torontál vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként, az 1909. évi V. törvénycikk alapján végrehajtott kataszteri kiigazítás után. Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest, 1914, 33. p.

73. táblázat: Vizesd nagyközség területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként

Művelési ág	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	Összes		Átlag	Földrésztetek	Birtokívek
	osztály területe katasztrális holdakban								Terület	Kataszteri tisztajövedelem	Fillér	száma	
									Katasztrális hold	Korona			
Szántó	–	1 519	1 888	1 246	818	–	–	–	5 471	106 179	1 941	1 526	280
Kert	–	43	–	–	–	–	–	–	43	856	2 000		
Rét	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Szőlő	94	42	70	–	–	–	–	–	206	5 140	2 495		
Legelő	–	164	–	–	–	–	–	–	164	1 398	850		
Nádas	13	–	–	–	–	–	–	–	13	237	1 800		
Erdő	8	–	–	–	–	–	–	–	8	49	580		
Termő	–	–	–	–	–	–	–	–	5 905	113 859	1 928		
Terméketlen	–	–	–	–	–	–	–	–	225	–	–		
Az egész határ területe és kataszteri jövedelme									6 130	113 859	–		

Forrás: Torontál vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként, az 1909. évi V. törvénycikk alapján végrehajtott kataszteri kiigazítás után. Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest, 1914, 33. p.

74. táblázat: Zsombolya nagyközség területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként

Művelési ág	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	Összes		Átlag	Földrésztetek	Birtokívek
	osztály területe katasztrális holdakban								Terület	Kataszteri tisztajövedelem	Fillér	száma	
									Katasztrális hold	Korona			
Szántó	4 380	5 320	2 124	73	–	–	–	–	11 897	317 754	2 671	10 993	2 065
Kert	45	56	–	–	–	–	–	–	101	2 341	2 318		
Rét	25	–	–	–	–	–	–	–	25	405	1 650		
Szőlő	210	22	–	–	–	–	–	–	232	7 262	3 130		
Legelő	199	50	–	–	–	–	–	–	249	2 910	1 169		
Nádas	2	–	–	–	–	–	–	–	2	36	1 800		
Erdő	74	–	–	–	–	–	–	–	74	428	580		
Termő	–	–	–	–	–	–	–	–	12 580	331 136	2 632		
Terméketlen	–	–	–	–	–	–	–	–	901	–	–		
Az egész határ területe és kataszteri jövedelme									13 481	331 136	–		

Forrás: Torontál vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként, az 1909. évi V. törvénycikk alapján végrehajtott kataszteri kiigazítás után. Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest, 1914, 33. p.

III. 1. Felhasznált nyomtatott irodalom

- A Magyar Korona országainak 1890. évi népszámlálása.* Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1890.
- A Magyar Szent Korona országainak 1900. évi népszámlálása. I. A népesség általános leírása községenként.* Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, Budapest, 1902.
- A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint.* Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1912.
- Census of Population, 2011, Households and Dwellings in The Republic of Serbia. Book 2.: Age and Sex, Data by settlements.* Statistical Office of Republic Of Serbia, Belgrade, 2012.
- DAN, PETRE: *Hotărele românișmului în date.* Litera Internațional, București, 2005.
- DELETANT, DENNIS: *Teroarea comunistă în România: Gheorghiu-Dej și statul polițienesc, 1948 – 1965.* Editura Polirom, Iași, 2001.
- DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon, I., II., V., VI., IX., XIII., XIV. kötetek.* Szent István Társulat, Budapest, 1993-2009.
- EDELÉNYI-SZABÓ DÉNES: *Magyarország közjogi alkatrészeinek és törvényhatóságainak területváltozásai. Különlenyomat a „Magyar Statisztikai Szemle” 1928. (VI.) évfolyamából.* Hornyánszky Viktor Részvénytársaság, Magyar Királyi Udvari Könyvnyomda, Budapest, 1928.
- ERŐS LAJOS (szerk.): *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskerekeli Egyházmegye történetéhez.* LOGOS Kiadó, Tóthfalu, 1993.
- FÉNYES ELEK: *Magyarországnak 's a hozzá kapcsolat tartományoknak mostani állapotja Statisztikai és Geographiai tekintetben, IV. kötet.* Trattner-Károlyi Tulajdona, Pest, 1839.
- FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. I-IV. kötetek.* Nyomtatott Kozma Vazulnál, Pest, 1851.
- GALAMBOS TIBOR: *Székelykeve (Skorenovac).* Kiadja a Székelykevei Helyi Közösség, LO Press Kovin, 2001.
- GERŐ LAJOS (szerk.): *A Pallas Nagylexikona, VI., XI., XV. kötetek.* Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1894-1897.
- GYÉMÁNT RICHÁRD – KATONA TAMÁS: *Demográfia.* Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2010.
- GYÉMÁNT RICHÁRD: *A Bánság újratelepítése, különös tekintettel a 18. századi telepítési folyamatokra.* FORVM, Acta Juridica et Politica. Acta Universitatis Szegediensis. V. évfolyam, 1. szám, 2015.
- HARASZTHY LAJOS: *Torontál vármegye története 1867-től.* In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye.* Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912.
- HECKENAST GUSZTÁV: *Közvetlenül Béctől... A Bánát a 18. században.* História, 1992/1. História Alapítvány, Budapest.
- HOFFMANN, ELKE – LEBER, PETER-DIETMAR – WOLF, WALTER: *Das Banat und die Banater Schwaben. Band 5. Städte und Dörfer.* Mediengruppe Universal Grafische Betriebe München GmbH, München, 2011.
- JANKOVICS MARCELL: *Jelkép-kalendárium.* Csokonai Kiadó, Budapest, 1997.
- KOGUTOWICZ MANÓ: *Torontál vármegye térképe. Kiadatott a vallás- és közoktatásügyi m. kir. Minister úr megbízásából.* Kiadja a Magyar Földrajzi Intézet r.t. Budapest, 1905.
- LUCZENBACHER JÁNOS: *A' szerb zsupánok, királyok és czárok pénzei.* Magyar Királyi Egyetem, Buda, 1843.

MADIĆ, SVETLANA: *Molin – The village disappeared from the Central Banat*. In: Researches Reviews of the Department of Geography, Tourism and Hotel Management. University of Novi Sad, Novi Sad, 2015.

MADIĆ, SVETLANA: *Changes in morphology of colonist village Banatsko Veliko Selo*. In: Researches Reviews of the Department of Geography, Tourism and Hotel Management. University of Novi Sad, Serbia, 2015.

PETRI, ANTON PETER: *Biographisches Lexikon des Banater Deutschtums*. Breit, Marquartstein, 1992.

REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912.

REISZIG EDE: *Temes vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Temes vármegye és Temesvár*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1914.

SCHWICKER, JOHANN HEINRICH: *Geschichte des Temescher Banats*. LaVergne, TN USA 2010. *Șematismul Eparhiei Române Unite cu Roma, Greco-Catolică de Lugoj*. Editura Surorilor Lauretane, 2014.

SZAKÁLY FERENC: *Temesvár ostromai*. História, 1992/1. História Alapítvány, Budapest. *Torontál vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként, az 1909. évi V. törvénycikk alapján végrehajtott kataszteri kiigazítás után*. Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest, 1914.

WILDMANN, GEORG – SONNLEITNER, HANS – WEBER, KARL: *Genocide of the Ethnic Germans in Yugoslavia 1944 – 1948*. Dokumentation der Donauschwabischen Kulturstiftung, Danube Swabian Association of the USA, Inc., 2001.

III. 2. Felhasznált elektronikus irodalom

A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság honlapja: <http://www.eparhijabanatska.rs>

A Fruška Gora turisztikai honlapja, Vrdnik Monastery: <http://fruskac.net/en/locations/monasteries/vrdnik>

A Nagybecskereki Egyházmegye honlapja: <http://www.catholic-zr.org.rs>

Arhiepiscopia Timișoarei Protopopiatul Ortodox Roman Sănnicolau Mare: <http://www.por-sannicolaumare.ro/parohii.htm>

A Vajdaság enciklopédiája: <http://vajdasag.rs>

Banaterra, Die Enzyklopädie des Banats: <http://www.banaterra.eu>

Banatsko Veliko Selo, Banat villages: http://www.dvhh.org/banat_villages/Vojvodina/North_Banat_District/Banatsko_Veliko_Selo-seultour-st_hubert-charleville.htm

BANDI ISTVÁN: A romániai kommunizmus - kényszerintézkedések, börtönök és munkatáborok világa: <http://www.munkataborok.hu/kulfold/romania/>

BÁLINT SÁNDOR: Ünnepi kalendárium I. A Mária-ünnepek és jelesebb napok hazai és közép-európai hagyományvilágából (december 1. - június 30.) Neumann Kht., Budapest, 2004: <http://mek.niif.hu/04600/04656/html/unnepek0005/unnepek0005.html>

BÁLINT SÁNDOR: Ünnepi kalendárium 2. A Mária-ünnepek és jelesebb napok hazai és közép-európai hagyományvilágából Július 1. - november 30. Neumann Kht., Budapest, 2004: <http://mek.niif.hu/04600/04657/html/unnepek0088/unnepek0088.html>

Banátnagyfalu honlapja: <http://www.banatskovelikoselo.com/hram/hram-nekada/17-unutrastjost-stare-crkve-2/>

BINDER, MATHIAS: Gedenkstätte auf dem Molidorfer Friedhof. Donauschwaben in Oberösterreich: <http://www.donauschwaben-ooe.at/index.php?id=295>

Biserici.org: <http://www.biserici.org>

- BUSKÓ ANDRÁS (szerk.): *Lengyel királyok és uralkodók, III. rész, Választott uralkodók (1573–1795), A Lublini Unió nemesi köztársaságának királyai*. Budapest, 2013, 125-143. pp. In: Budapest Főváros XVII. kerületi Lengyel Nemzetiségi Önkormányzat honlapja: http://www.leki17.hu/ebook_kiralyok/lengyel_kiralyok_3.pdf
- Csősztelek honlapja*: <http://www.cestereg.rs/Glavni%20meni/Istorijat.htm>
- Csősztelek német nyelvű honlapja*: <http://www.tschestereg.de/ortsgeschichte/>
- Die Gotteshäuser der Deutschen im Banat*: <http://www.banatergottesheuser.ro/hatzfeld.htm>
- FEKETE J. CSABA: *Egy gondolat, két kastély: Zsombolya-Csitő, Ó-Kigyós*: http://arch.et.bme.hu/arch_old/korabbi_folyam/32/fekete.html
- GÁRDONYI GÉZA: *Egri csillagok*. Magyar Elektronikus Könyvtár, Országos Széchenyi Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/00600/00656/html/04.htm>
- HAJDÚ VIRÁG: *Csekonics Endre gróf kastély, Zsombolya. Ybl Miklós Virtuális Archivum*: <http://ybl.bparchiv.hu/temak/csekonics-endre-grof-kastelya-zsombolya>
- Heimatortsgemeinschaft Grabatz*: <http://hog-grabatz.de/web/grabatzter-zeittafel.php>
- Heimatortsgemeinschaft Hatzfeld*: <http://hatzfeld-banat.de/thema/hatzfeld/>
- HERCEG ELIZABETTA: *Magyarcsernye*. Szórványlétben, 2016. május 22. Magyar Szó Online: <http://www.magvarszo.com/hu/3060/hetvege/146906/Magyarcsernye.htm>
- Huszadik század honlap*: <http://www.huszadikszazad.hu/cikk/elzasz-es-lotaringia>
- ISTVÁN MÁRTA: *A mollyfalvi Madonna*. Bánáti Újság, 2007. 10. 17. Hét nap: <http://hetnap.rs/mobil/?p=cikk&id=4325>
- ISTVÁN MÁRTA: *Egy eltűnt falu élő emberei. Once upon a time Molidorf*: <http://www.molidorf.com/Stories/Egy.swf>
- Kiskomlós német honlapja*: <http://www.hog-ostern.de/heidegemeinde-ostern/zeittafel/index.html>
- KECKÉS ISTVÁN: *Két esküvő, három első, tizennégy temetés – nyolcszáz alá csökkent a kisorosi magyarok száma*. Szórványlétben, 2016. április 17. Magyar Szó Online: <http://www.magvarszo.com/hu/3029/hetvege/144835/Kisorosz.htm>
- KENYERES ÁGNES (főszerk.): *Magyar Életrajzi Lexikon 1000-1990*. Javított, átdolgozott kiadás, Országos Széchenyi Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC09006/09602.htm>
- LŐRINC NATÁLIA: *Egy eltűnt falu nyomában*. Bánáti újság, 2015. 09. 28. Hét nap: <http://hetnap.rs/mobil/?p=cikk&id=20566>
- Magyar vagyok. Közösségi portál minden magyar ajkúnak, határok nélkül*: <http://www.magyarvagyok.hu/kultura/regiok/erdely/banat/3861-Zsombolya.html>
- Magyarország régi térképeken*: <http://hungary-maps.myhunet.com/images/content/vm54.jpg>
- MINISTERUL CULTURII ȘI PATRIMONIULUI NAȚIONAL: [HTTP://WWW.KLMT.RO/WEBFM_SEND/20](http://www.klmt.ro/webfm_send/20)
- Molidorfer Homepage*: <http://donauschwabe.npage.de/kirchenbuch-molidorf-a-bis-g.htm>
- NAGY ERZSÉBET: *Koszorúzás Molidorfon*. Bánáti Újság, 2005.12.27, Hét nap: <http://hetnap.rs/mobil/?p=cikk&id=1669>
- Nagykikinda község hivatalos honlapja*: <http://www.kikinda.org.rs>
- Once upon a time Molidorf*: <http://www.molidorf.com>
- Parohii și biserici greco-catolice românești*: <http://parohiigreco-catolice.blogspot.hu/2015/12/parohia-greco-catolica-comlosu-mare.html>
- REISZIG EDE: *Torontál vármegye nemesi családjai*. In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchenyi Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0024/15.html>
- REMSING, MATHIAS: *Molidorf in Banat*. 2006. *Once upon a time Molidorf*: http://www.molidorf.com/Books-Im_Banat.htm

ROSAMBERT, ANDRÉ: *Villages Lorrains en Roumanie. L'Illustration, 1933. április 1.*: <http://www.dvhh.org/history/1900s/1933-Lorraine-Villages-Rosambert.htm#L-Illustration>

Szerb Statisztikai Hivatal, délszláv népszámlálások: <http://pop-stat.mashke.org/>

SZILÁGYI MÁRIA: *Magyarcsernye - Egy bánati falu történetének írott és képes forrásai*: <http://www.letunk.rs/magyarcsernye-egy-banati-falu-tortenetenek-irott-es-kepes-forrasai/>

TABAR, HANS: *History of Zerne*: <http://freepages.genealogy.rootsweb.ancestry.com/~deutschzerne/Files/Heimatbuch.html>

TARIÁN M. TAMÁS: *Az első rigómezei csata, 1389. június 15. Rubicon* ONLINE: http://www.rubicon.hu/magyar/nyomtathato/verzio/1389_junius_15_az_elso_rigomezei_csata/

The Banattera Castle from Srpska Crnja: <http://prinbanat.ro/en/the-banattera-castle-from-srpska-crnja/>

The colonization of the Banat following its Turkish Occupation. With particular emphasis on emigration from Lorraine and Luxemburg. (Southern Belgian province of Luxemburg) Danube Swabian History: <http://www.dvhh.org/history/1700s/banat-colonization-after-turks.htm>

TÓTH ÁRON: *Lotaringiai fönix, avagy a lunéville-i kastély újjászületése. Örökségfigyelő*, 2015. 10.24: http://orokseggfigyelo.blog.hu/2015/10/24/lotaringiai_fonix_avagy_a_luneville-i_kastely_ujjaszuletese

VÁLYI ANDRÁS: *Magyar Országnak leírása, I-III. kötetek. A Királyi Universitásnak betűivel, Buda, 1796. Internetes elérhetőség*: <http://www.fszek.hu/digitdoc/valyi/>

VARGA E. ÁRPÁD: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája III. kötet, Arad, Krassó-Szörény és Temes megye, Népszámlálási adatok 1850-2002 között. Pro-Print Kiadó, Csíkszereda*: <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002.htm>

Triebswetter, Eine Lothringisch-Deutsche Gemeinde im Banat von den Anfängen 1772 bis ca. 1850. Triebswetter (Nagyösz) német nyelvű honlapja: <http://triebawetter.net/kolonisation.htm>

VUČIĆ, MILE: *Molin Camp. Once upon a time Molidorf*: http://www.molidorf.com/Stories/Molin_Camp.pdf

VULTUR, SMARANDA: *From the West to the east and from the East to the West: Identity avatars of the French Banaters. Danube Swabian History*: <http://www.dvhh.org/history/1900s/1948-french-banaters-SVultur-NTullius.htm>

ZOLLNER, ANTON: *Wiseschdia. Durch gewesene deutsche Dörfer des Banats (102.)*, 1999. május. In: *Banater Aktualität*: <http://www.banater-aktualitaet.de/akt6wis.htm>

ZOMBORI ISTVÁN: *A Szeged-Csanádi Püspökség Egyházmegyei Múzeum és Kincstár. A Szeged-Csanádi Püspökség története. Szeged, 2007*: http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/egyhaztortenet/A_szegedi_csanadi_puspokseg/pages/001_szeged_csanadi_puspokseg.htm

ZÖLDI LÁSZLÓ: *Rácok, oláhok, muszkák, burkusok. Magyar Hírlap, 2011. november 21. Történelem portál*: <http://tortenelemportal.hu/2011/11/racok-olahok-muszkak-burkusok/>

Tartalomjegyzék

Előszó.....	1
I. A Zsombolyai járás települései.....	3
I. 1. Csernye.....	6
I. 2. Csősztelek.....	8
I. 2. 1. Csősztelek.....	8
I. 2. 2. Pálmajor.....	11
I. 3. Garabos.....	13
I. 4. Kiskomlós.....	17
I. 5. Kistószeg.....	21
I. 6. Kunszöllős.....	23
I. 7. Magyarcsernye.....	25
I. 7. 1. Magyarcsernye.....	25
I. 7. 2. Bozítópuszta.....	28
I. 8. Torontál vármegye „eltűnt” települése: Mollyfalva.....	30
I. 8. 1. Egy különleges névadás: Mollyfalva.....	31
I. 8. 2. Mollyfalva alapítása.....	31
I. 8. 3. Torontál vármegye részeként (1833-1918).....	33
I. 8. 4. A délszláv állam részeként (1918-1961).....	36
I. 9. Nagykomlós.....	40
I. 10. Nagytószeg.....	44
I. 11. Németcsernye.....	47
I. 11. 1. Németcsernye.....	47
I. 11. 2. Leonamajor.....	51
I. 12. Francia települések a Bánságban: Károlyliget, Szentborbála és Szenthubert.....	53
I. 12. 1. A Bánság a török iga alatt és a 18. század hajnalán.....	53
I. 12. 2. Francia telepesek a Bánságban.....	54
I. 12. 3. Bánátnagyfalu (Banatsko Veliko Selo).....	57
I. 12. 3. 1. Károlyliget.....	58
I. 12. 3. 2. Szentborbála.....	60
I. 12. 3. 3. Szenthubert.....	62
I. 13. Töba.....	66
I. 14. Torontáloroszi.....	68
I. 15. Vizeds.....	72
I. 16. Zsombolya, a járás székhelye.....	74
II. Függelék.....	83
III. 1. Felhasznált nyomtatott irodalom.....	92
III. 2. Felhasznált elektronikus irodalom.....	93
Tartalomjegyzék.....	96

Jelen tanulmány szerzője arra tesz kísérletet, hogy – egyedülálló módon a magyar, szerb (jugoszláv) és román népszámlálások településsoros adatai segítségével – bemutassa a történelmi Torontál vármegye egykori Zsombolyai járásának etnikai (anyanyelvi-nemzetiségi), illetve felekezeti statisztikai adatait.

Továbbá feladatául tűzte ki, hogy vázlatos áttekintést adjon az egyes „történelmi” és újonnan „kiépült” települések (Bozítópuszta, Leonamajor és Pálmajor) népese-
déstörténetéről is. A járás jobbára németek (svábok) által lakott térség volt, ezért a tanulmány többnyire a németek (svábok) betelepődését, statisztikai adatait, valamint eltűnésének „kálváriáját” taglalja. Emellett nyomon követi a románság és a szerbség, de különösen a magyarság népesedéstörténeti sajátosságait, illetve „aktualitásait” is.

A hiánypótló mű megírását hosszú, többéves kutatómunka előzte meg, mely által sikerült beszerezni több, ma már ritkán fellelhető könyvritkaságot a 18., de különösen a 19. századból. A tanulmány megírását többszöri helyszíni kutatómunka is megelőzte.

